

Kangasniemi Eeva

Rakkaudella yli rajojen?

Lumeavioliitot

TIIVISTELMÄ

Kangasniemi Eeva. Rakkaudella yli rajojen? Lumeavioliitot. Helsinki 2003. 104 s. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, ISSN 1236-2115; 2003:6) ISBN 952-00-1320-2).

”Rakkaudella yli rajojen? Lumeavioliitot” on ensimmäinen Suomessa tehty lumeavioliittoja koskeva tutkimus. Lumeavioliitto määritellään avioliitoksi, joka on solmittu muodollisesti pätevästi, mutta muun kuin todellisen perhe-elämän viettämisen tarkoituksessa. Periaatteessa lumeavioliiton solmimismotiivina voi olla mikä tahansa avioliitolla saavutettava etu. Tutkimus painottuu ulkomaalaisoikeudellisiin lumeavioliittoihin, jotka solmitaan yksinomaan oleskeluluvan saamiseksi tai maahantulosaännösten kiertämiseksi.

Jos avioliitto todetaan solmituksi yksinomaan maahantulosaännösten kiertämiseksi, perhesiteen perusteella ei myönnetä oleskelulupaa. Vaikka avioliittoa pidettäisiinkin ulkomaalaisoikeudellisessa mielessä lumeavioliittona, Suomen avioliitto-oikeuden mukaan avioliitto on pätevä. Siihen liittyvät samat aviovarallisuus- ja jäämistöoikeudelliset seuraamukset kuin ”oikeaan” avioliittoonkin. Lumeavioliitoksi todettu liitto muodostaa uuden avioliiton solmimisen esteen ja lumeavioliitto on purettava avioeroprosessissa.

Tutkimuksessa yhdistetään yksityisoikeudellinen ja ulkomaalaisoikeudellinen näkökulma toisiinsa. Lumeavioliitot liittyvät myös perus- ja ihmisoikeuksiin, sillä oikeutta avioliiton solmimiseen ja perhe-elämään suojataan monissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa ja Suomen perustuslaissa.

Tutkimuksessa selvitetään lumeavioliittojen yleisyyttä ja ilmiön yhteiskunnallista merkittävyyttä. Tärkeä uusi näkökulma on perheväkivaltaa koskevan ongelman esiinnostaminen. Koska pysyvän oleskeluluvan saaminen edellyttää kahden vuoden parisuhdetta, monet ulkomaalaiset naiset joutuvat sietämään perheväkivaltaa turvatakseen mahdollisuutensa pysyvän oleskeluluvan saamiseen. Tähän ongelmaan on kiinnitetty laajalti huomiota Ruotsissa, mutta Suomessa tätä yhteyttä ja asian ongelmallisuutta ei ole huomattu.

Lumeavioliittoja koskevan oikeussäätelyn tarve on yleisesti tunnustettu eri puolilla maailmaa. Tutkimuksessa analysoidaan lumeavioliittoja koskevia sääntelytapoja suomalaiseen, ruotsalaiseen, tanskalaiseen, saksalaiseen ja amerikkalaiseen lähteistöön nojautuen. EU:n alueella sääntelyä ollaan jatkossa yhdenmukaistamassa. Tutkimuksessa käsitellään vielä valmistelun alaisena olevaa direktiiviehdotusta perheen yhdistämisestä. Kotimaisenkin lainkäytön kannalta tärkeä päätöslauselma toimenpiteistä lumeavioliittojen estämiseksi on myös tuotu esille.

Tutkimuksen pääjakson muodostaa lumeavioliittoja koskevan ulkomaalaisoikeudellisen sääntelyn ja oikeuskäytännön analyysi. Tutkimusaineistona ovat perhesiteen perusteella myönnettyjä oleskelulupia koskevat Helsingin hallinto-oikeuden ja korkeimman hallinto-oikeuden päätökset. Päätöksistä edustavimmista on laadittu tiivistetyt oikeustapausselostukset. Oikeustapausaineistoa hyväksi käyttäen on arvioitu sitä, miten hyvin hallinto-oikeudellinen ratkaisukäytäntö on noudattanut ulkomaalaislaissa ja lain esitöissä ilmaistua kantaa.

Avainsanat: avioliitto, perhe-elämä, perheet, perheiden yhdistäminen, ulkomaalaiset, maahanmuutto, perheväkivalta

SAMMANDRAG

Kangasniemi Eeva. Med kärlek över gränserna? Skenäktenskap. Helsingfors 2003. 104 s. (Social- och hälsovårdsministeriets rapporter, ISSN 1236-2115; 2003:6) ISBN 952-00-1320-2).

”Med kärlek över gränserna? Skenäktenskap” är den första utredningen som gjorts i Finland gällande skenäktenskap. Ett skenäktenskap definieras som ett äktenskap som ingåtts formellt, men i annat syfte än för att leva ett äkta familjeliv. I princip kan motivet för att ingå skenäktenskap vara vilken av förmånerna som helst som äktenskap berättigar till. Undersökningen betonar utlänningsrättsliga skenäktenskap som ingås enbart för att få uppehållstillstånd eller för att kringgå bestämmelserna gällande ankomst till landet.

Ifall ett äktenskap konstateras ha ingåtts enbart för att kringgå ankomstbestämmelserna, beviljas inte uppehållstillstånd på basis av familjeband. Även om äktenskapet enligt utlänningsrätten skulle anses vara ett skenäktenskap, är äktenskapet giltigt i enlighet med den Finländska äktenskapsrätten. Samma förmögenhetsrättsliga och kvarlåtenskapsrättsliga påföljder gäller som vid ett ”riktigt” äktenskap. Ett äktenskap som konstaterats vara ett skenäktenskap utgör ett hinder för ingående av ett nytt äktenskap och skenäktenskapet måste upplösas genom en äktenskapsskillnadsprocess.

I undersökningen kombineras den privaträttsliga och utlänningsrättsliga synpunkten. Skenäktenskap har också att göra med de grundläggande och mänskliga rättigheterna eftersom ingående av äktenskap och familjeliv skyddas i många internationella människorättsavtal samt i Finlands grundlag.

I utredningen klargör man skenäktenskapens utbredning och fenomenets samhällsliga betydelse. En viktig ny synpunkt är att problemet gällande familjevåld lyfts fram. Eftersom ett permanent uppehållstillstånd förutsätter ett parförhållande som varat i två år, tvingas många utländska kvinnor utstå familjevåld för att trygga sin möjlighet att få ett permanent uppehållstillstånd. I Sverige har man fäst omfattande uppmärksamhet vid detta problem, men i Finland har detta samband och dess problematik inte iakttagits.

Behovet av rättsreglering vad gäller skenäktenskap har erkänts allmänt i olika delar av världen. I undersökningen analyserar man olika regleringssätt gällande skenäktenskap med stöd av finländskt, svenskt, danskt, tyskt och amerikanskt källmaterial. Inom EU-området kommer regleringen i fortsättningen att förenhetligas. I undersökningen behandlar man ett direktivförslag som ännu är under beredning gällande återförening av familjen. Resolutionen om åtgärder som bör vidtas för att bekämpa skenäktenskap, som är viktig också ur den inhemska lagskipningens synvinkel, har också förts fram.

Undersökningens huvuddel utgör en analys av den utlänningsrättsliga regleringen och rättspraxisen gällande skenäktenskap. Undersökningens bakgrundsmaterial utgörs av Helsingfors förvaltningsdomstols och högsta förvaltningsdomstolens beslut gällande uppehållstillstånd som beviljats på basis av familjeband. Rättsfallsredogörelser har sammanställts om de mest representativa besluten. Genom att använda rättsfallsmaterialet har man kunnat uppskatta hur väl den förvaltningsrättsliga beslutspraxisen har följt ställningstagandet som angavs i utlänningslagen eller i lagens förarbete.

Nyckelord: Äktenskap, familjeliv, familjer, återförening av familjer, utlänningar, immigration, familjevåld

SUMMARY

Kangasniemi Eeva. *With love across boundaries? Marriages of convenience*. Helsinki 2003. 104 p. (Reports of the Ministry of Social Affairs and Health, ISSN 1236-2115; 2003:6) ISBN 952-00-1320-2).

”With love across boundaries? Marriages of convenience” is the first study to be made in Finland on marriages of convenience. A marriage of convenience is defined as matrimony that has been entered into formally, but for other purposes than family life in the true sense. In principle, the reasons for entering into a marriage of convenience can be any of the benefits that marriage brings. The study places emphasis on marriages of convenience in relation to legislation on foreigners in cases where marriage is entered into only to gain a residence permit or to circumvent the rules on entry.

If a marriage is found to have taken place only in order to circumvent regulations concerning entry a residence permit based on family ties is not granted. However, even if the marriage is considered a marriage of convenience according to legislation on foreigners, the marriage is valid according to Finnish matrimonial law. The same legal consequences with regard to law of property and estate apply as in the case of a “real” marriage. A marriage found to be a marriage of convenience constitutes an obstacle for entering into matrimony again and a marriage of convenience has to be dissolved through a divorce process.

The study combines the points of view of private law and legislation on foreigners. Marriages of convenience also concern fundamental and human rights as marriage and family life are protected in many international human rights treaties and in the Finnish Constitution.

The study charts the frequency of marriages of convenience and the social significance of the phenomenon. An important new point of view is that the problem of domestic violence is brought forward. Because a permanent residence permit requires a relationship that has lasted at least two years, many foreign women have to endure domestic violence in order to secure their chance of gaining a permanent residence permit. In Sweden much attention has been paid to this fact while this interconnection and its problematic nature have not been perceived in Finland.

The need for legal regulation in connection to marriages of convenience is generally acknowledged in different parts of the world. This study analyses different methods of regulation with regard to marriage based on Finnish, Swedish, Danish, German, and American source material. In the EU-area, regulation will be standardised in the future. The study also considers the proposed directive concerning the family reunification that is still under preparation. The resolution on measures to be adopted on the combating of marriages of convenience, which is important from the point of view of domestic legislation, has also been put forward.

The main part of the study constitutes an analysis of the regulation of legislation on foreigners and legal practices with regard to marriages of convenience. Sources for the study include decisions of the Administrative Court and Supreme Administrative Court concerning residence permits granted because of family ties. Case summaries have been made of the most representative decisions. By using case material, it has been possible to estimate how well the practice of the administrative courts with regard to their decisions is in accordance with the position presented in the Aliens' Act or in the preparatory work in connection to the Act.

Key words: marriage, family life, families, family reunification, foreigners, immigration, domestic violence

ALKUSANAT

Lumeavioliitot, näennäisavioliitot tai paperiavioliitot ovat hyvin ajankohtainen ja kiinnostava aihe ja siksi onkin hämmästyttävää, että niitä ei ole vielä tutkittu Suomessa ennen nyt käsillä olevaa tutkimusta.

Yhteisöoikeudessa lumeavioliitoksi määritellään avioliitto, jonka Euroopan unionin kansalainen tai jäsenvaltiossa laillisesti oleskeleva henkilö solmii Euroopan unionin ulkopuolisen valtion kansalaisen kanssa oleskeluluvan saamiseksi tai maahanpääsyä ja oleskelua koskevien sääntöjen kiertämiseksi ilman että hänen tarkoituksenaan on elää todellista perhe-elämää.

Lumeavioliitot sijoittuvat usean eri hallinnon- ja oikeudenalan leikkauspisteeseen. Niihin liittyvää sääntelyä löytyy perus- ja ihmisoikeuksista, avioliitto- ja rikosoikeudesta sekä ulkomaalais- ja yhteisöoikeudesta.

Aiheen tekee ajankohtaiseksi vireillä oleva ulkomaalaislainsäädännön uudistaminen ja muun muassa perheen yhdistämisdirektiivin yhteydessä päättäminen siitä, millä perusteilla kolmansien maiden kansalaisia päästetään asumaan Euroopan unionin alueelle. EU:n alueella lumeavioliittojen on todettu olevan suurin maahanmuuttoon liittyvä ongelma. Lumeavioliitot eivät ole Suomessakaan kovin harvinaisia, sillä niihin viitataan esimerkiksi useissa kymmenissä hallinto-oikeuden päätöksissä vuosittain.

Aihe on ajankohtainen myös siksi, että liikkuvuus Suomeen päin lisääntyy. Suomi on osana Euroopan unionia entistä houkuttelevampi maahanmuuttomaa ja erityisesti Venäjän tilanne saattaa lisätä muuttohalukkuutta Suomeen. EU:n laajenemisen myötä poistuu syy lumeavioliittojen solmimiseen uusien jäsenvaltioiden kansalaisten kanssa, mutta esimerkiksi venäläisten kanssa solmittujen avioliittojen aitoutta tutkitaan jatkossakin.

Rakkaudella yli rajojen? Lumeavioliitot -raportti perustuu oikeustieteelliseen opinäytetyöhöni, jonka valmistumisen jälkeen olen vielä seurannut aiheeseen liittyvää keskustelua ja lainsäädännön uudistamista. Raportti julkaistaan sosiaali- ja terveysministeriön tasa-arvoyksikön toimesta sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä -sarjassa, josta suuret kiitokset Tarja Heinilä-Hannikaiselle ja Pirkko Kiviaholle.

Helsingissä 3. maaliskuuta 2003

Eeva Kangasniemi
OTK, YTM

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	12
1.1 Taustaa.....	12
1.2 Lumeavioliiton käsite.....	13
1.3 Tyypilliset lumeavioliittotilanteet.....	15
1.3.1 Ulkomaalaisoikeudelliset lumeavioliitot.....	15
1.3.2 Muut syyt lumeavioliiton solmimiseen.....	17
2. AVIOLIITTOINSTITUUTIOSTA JA SITÄ KOSKEVISTA IHMISOIKEUSSÄÄNNÖKSISTÄ.....	20
2.1 Lumeavioliiton suhde oikeaan avioliittoon.....	20
2.2 Oikeus avioliiton solmimiseen ja perhe-elämään.....	23
3. LUMEAVIOLIITTOJA KOSKEVAN OIKEUSSÄÄNTELYN TARVE.....	27
3.1 Lumeavioliitot ja perheen yhdistäminen.....	27
3.2 Lumeavioliittojen määrä.....	29
3.3 Lumeavioliittoihin liittyvät ongelmat.....	31
3.3.1 Kansainvälinen rikollisuus ja lumeavioliitot.....	31
3.3.2 ”Postimyynnimorsiamet” ja muu laillinen avioliittovälitystoiminta.....	33
3.3.3 Perheväkivalta.....	35
4. LUMEAVIOLIITTOJA KOSKEVA LAINSÄÄDÄNTÖ ULKOMAILLA.....	37
4.1 Lumeavioliiton sääntelykeinot.....	37
4.2 Avioliitto-oikeudelliset keinot lumeavioliittojen ehkäisemiseksi.....	38
4.2.1 Lumeavioliittotarkoitus avioesteenä.....	38
4.2.2 Lumeavioliiton mitättömyys tai peruutuminen.....	40
4.3 Ulkomaalaisoikeudelliset keinot lumeavioliittojen estämiseksi.....	41
4.3.1 Vaatimus oleskeluluvan hakemisesta ennen maahantuloa.....	41
4.3.2 Määräaikaiset oleskeluluvat ja oleskeluluvan peruuttaminen.....	42
4.3.3 Avioliiton aitouden kontrolloiminen.....	45
4.3.4 Toimeentulovaatimus.....	48
4.3.5 Odotusajat ja vaatimukset kiinteistä siteistä maahan.....	49
4.4 Rikosoikeudelliset keinot lumeavioliittojen torjumiseksi.....	51
5. LUMEAVIOLIITTOJA KOSKEVA YHTEISÖOIKEUDELLINEN SÄÄNTELY....	53
5.1 Päätöslauselma ja direktiiviehdotus perheen yhdistämisestä.....	53
5.2 Päätöslauselma toimenpiteistä lumeavioliittojen estämiseksi.....	57
6. LUMEAVIOLIITTOJA KOSKEVA AVIOLIITTO-OIKEUDELLINEN SÄÄNTELY SUOMESSA.....	59
6.1 Lumeavioliiton solmiminen ja purkaminen.....	59
6.2 Lumeavioliitto pätevänä avioliittona.....	62
7. LUMEAVIOLIITTOJA KOSKEVA ULKOMAALAIKSOIKEUDELLINEN SÄÄNTELY SUOMESSA.....	63
7.1 Oikeuslähteet.....	63
7.2 Yksityiskohtainen sääntely ja oikeuskäytäntö.....	65
7.2.1 Perheenjäsenen määritelmä.....	65
7.2.2 Eri henkilöryhmät ja mahdollisuus viettää perhe-elämää muualla.....	67
7.2.3 Oleskeluluvan hakeminen ennen maahan saapumista.....	68

7.2.4 Määräaikaiset oleskeluluvat ja oleskeluluvan peruuttaminen.....	76
7.2.5 Avioliiton aitouden selvittäminen.....	79
7.2.6 Toimeentulovaatimus.....	82
7.3 Lumeavioliitto painavana syynä oleskeluluvan myöntämistä vastaan.....	83
7.3.1 Oleskeluluvan myöntämisen epäämisen lainsäädännöllinen perusta.....	83
7.3.2 Selkeä lumeavioliitto.....	85
7.3.3 Entinen puoliso lumeavioliiton jälkeen Suomeen.....	87
7.3.4 Todellisuudessa jo päättynyt perhe-elämä	89
7.3.5 Erilaiset perheenperustamistilanteet	90
7.4 Todetut lumeavioliitot Helsingin hallinto-oikeuden tapauksissa	92
7.5 Ulkomaalaislakiin ehdotetut muutokset	94
8. LUMEAVIOLIITOT DE LEGE FERENDA.....	96
LÄHTEET	100

1. JOHDANTO

1.1 Taustaa

Avioliitto muodon vuoksi tai paperilla on ilmiö, josta luultavasti jokainen suomalainen on joskus kuullut. Esimerkiksi Ruotsin entinen pääministeri Olof Palme solmi tunnetun lumeavioliiton tšekkiläisen toisinajattelijan kanssa jo opiskeluaikoinaan vuonna 1949.¹ Lumeavioliittoihin, valeavioliittoihin ja näennäisavioliittoihin ei kuitenkaan Suomessa olla liiemmin kiinnitetty huomiota oikeustieteellisessä tutkimuksessa, vaikka niihin liittyy lukuisia kiinnostavia kysymyksiä. Syynä voi olla se, että lumeavioliittoja koskevaa nimenomaista oikeudellista sääntelyä ei ole olemassa. Avioliittolainsäädännössä ei mainita lumeavioliittoja. Ulkomaalaislaissakin lumeavioliitot kuitataan sanaparilla ”painavia syitä” oleskeluluvan myöntämistä vastaan.

Lumeavioliitoissa on kyse avioliittoinstituution käyttämisestä sille vieraiden oikeusvaikutusten saavuttamiseksi. Yleensä lumeavioliitot liitetään ulkomaalaisiin ja maahanmuuton edistämiseen, mutta näennäisen avioliiton solmimiseen voi olla muitakin syitä. Motiivina voi periaatteessa olla lähes mikä tahansa avioliiton mukanaan tuoma etu, kuten hieno sukunimi, tai edullisempi kohtelu verotuksessa. Avioliitto-oikeudellisesti lumeavioliitot ovat muodollisesti täysin päteviä avioliittoja. Avioliittojen solmimismotiivit eivät avioliittolain mukaan vaikuta avioliiton pätevyysarviointiin. Sen sijaan ulkomaalaisoikeudessa kiinnitetään huomiota avioliiton sisältöön ja sen solmimismotiiveihin. Yksinomaan maahantulosaännösten kiertämiseksi solmittu muodollinen avioliitto ei riitä oleskeluluvan tai muun edullisemman kohtelun saamiseen.

Kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa ja kotimaisessa perhe- ja avioliitto-oikeudessa painotetaan yksilön oikeutta avioitua, perustaa perhe ja päättää perhe-elämän sisällöstä. Yhteiskunnalla ei ole periaatteessa tarvetta rajoittaa näiden päämäärien toteuttamista muutoin kuin tilanteissa, joissa muiden yksilöiden tai yhteiskunnan edut ja turvallisuus vaarantuvat. Ulkomaalaisoikeudellinen näkökulma tuo esille myös lumeavioliittoihin liittyvät ongelmat ja väärinkäytökset.

Lumeavioliittoja koskevaa sääntelyä löytyy kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista, yhteisöoikeudesta, ulkomaalaisoikeudesta ja joissakin maissa myös avioliitto-oikeuden ja rikosoikeuden alueelta. Lumeavioliittoihin liittyvä oikeudellinen kirjallisuus koskee miltei pelkästään ulkomaalaisten kanssa solmittuja avioliittoja. Suomessakin muista kuin ulkomaalaisoikeudellisista syistä solmituista näennäisavioliitoista on miltei mahdotonta löytää esimerkiksi oikeustapauksia tutkittavaksi. Sen sijaan ulkomaalaisoikeuden alalla löytyy sekä lumeavioliittoa

¹ Elmbrandt 1989, 15.

koskevaa sääntelyä että oikeuskäytäntöä. Oikeustapausten määrä on olennaisesti lisääntynyt toukokuusta 1999 lähtien, jolloin ulkomaalaislakiin lisättiin oleskeluluvan myöntämistä perhesiteen perusteella koskevat säännökset. Samalla säädettiin oleskelulupia koskevista ulkomaalaisviraston päätöksistä valitusoikeus hallinto-oikeuteen ja hallinto-oikeuden päätöksistä valituslupamenettelyn kautta korkeimpaan hallinto-oikeuteen.

Tutkimuksen pääpaino on ulkomaalaisoikeudellisissa lumeavioliitoissa. Tarkoituksena on selvittää, miten varmistetaan, että todellisen avioliiton suomalaisen kanssa solminut ulkomaalainen pääsee Suomeen viettämään perhe-elämää puolisonsa kanssa ja toisaalta miten estetään, ettei Suomeen pääse yksinomaan maahantulosäännösten kiertämiseksi solmitun avioliiton perusteella. Käytännössä kysymykset ovat relevantteja ainoastaan Euroopan unionin ulkopuolisten maiden kansalaisten kohdalla, sillä EU-kansalaisten liikkuvuus on taattu ilman avioliittoaikin.

Lumeavioliittoja koskeva sääntely on tällä hetkellä muutostilassa. Vireillä on ulkomaalaislain kokonaisuudistus ja lisäksi EU:n piirissä ollaan hyväksymässä kolmansien maiden kansalaisia koskevaa direktiiviä oikeudesta perheen yhdistämiseen. Ulkomaalaislain sisältö tulee näiden hankkeiden vaikutuksesta muuttumaan lähivuosina. Nyt on siten oikea aika käydä keskustelua siitä, millaista sääntelyä Suomeen toivotaan tulevaisuudessa.

1.2 Lumeavioliiton käsite

Lumeavioliiton voi määritellä avioliitoksi, joka on solmittu muodollisesti pätevästi ja puolisoitten vapaasta tahdosta, mutta muun kuin aviollisen yhteiselämän viettämisen ja perheenperustamisen tarkoituksessa. Tämä määritelmä sopii kaikille oikeudenaloille avioliiton solmimiseen liitetystä päämäärästä riippumatta. Ilmiölle on olemassa suomen kielessä useita nimityksiä kuten lumeavioliitto, näennäisavioliitto, valeavioliitto, muodollinen avioliitto, kulissiavioliitto ja paperiavioliitto. Eriksson toteaa näiden avioliittojen luonteen hyvin tavoittaen, että avioliiton solmineet eivät pidä toisiaan oikeasti aviomiehenä ja vaimona.²

Lakisanakirjoissa ulkomaankieliset lumeavioliittoilmiötä tarkoittavat sanat suomenmennetaan valeavioliitoksi. Esimerkiksi Ruotsissa hallituksen esityksen tasolla käytetty *skenäktenskap*, Yhdysvalloissa lakitekstissä ja englanninkielisessä juridisessa kirjallisuudessa käytetty *sham marriage* ja saksalaisessa juridisessa kirjallisuudessa esiintyvä *Scheinehe* on lakisanakirjoissa käännetty valeavioliitoksi.³

² Eriksson 1990, 90.

³ Lakikielen perussanakirja suomi-ruotsi-suomi, suomi-englanti-suomi ja suomi-saksa-suomi. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1996.

Ulkomaalaislain esitöissä käytetään näennäisavioliiton käsitettä.⁴ Lumeavioliitto on peräisin EY-oikeudesta, mutta se on vakiintunut viime vuosina myös kotimaisessa ulkomaalaishallinnossa käytetyksi käsitteeksi. Virallisissa asiakirjoissa kuten hallinto-oikeuden päätöksissä on käytetty yleensä pitempää muotoa ”yksinomaan maahantulosäännösten kiertämiseksi solmittu avioliitto”. Jatkossa oikeuskäytännössäkin puhuttaneen lumeavioliitoista, sillä korkein hallinto-oikeus on vakiinnuttanut käsitteen ottamalla sen vuosikirjaratkaisun 2002:84 otsikkoon.

Yhteisöoikeudessa lumeavioliitto määritellään avioliitoksi, jonka Euroopan unionin kansalainen tai jäsenvaltiossa laillisesti oleskeleva henkilö solmii kolmannen valtion kansalaisen kanssa yksinomaan oleskeluluvan saamiseksi tai maahanpääsyä ja oleskelua koskevien sääntöjen kiertämiseksi ilman tarkoitusta viettää todellista perhe-elämää.⁵ Lumeavioliitot liittyvät tämän määritelmän mukaan pääasiassa perhesiteen perusteella myönnettäviin oleskelulupiin eli perheen yhdistämiseen.

Perheen yhdistäminen jaetaan käsitteellisesti perheen jälleen yhdistämiseen ja perheen muodostamiseen.⁶ Perheen jälleen yhdistämistä koskevissa tapauksissa perhe-elämä on alkanut jo ulkomailla ennen kummankaan puolison maahan saapumista ja tarkoituksena on jatkaa aikaisempaa yhteiselämää asumalla samassa taloudessa. Perheen muodostamistilanteissa puoliset eivät jatka aikaisempaa perhe-elämää, vaan avioliitto on uusi ja solmittu toisen osapuolen ollessa jo siinä maassa, johon toisellekin haetaan oleskelulupaa. Lumeavioliitot voivat liittyä periaatteessa molempiin näistä. Käytännössä useammin lienee kuitenkin kyse perheen perustamisesta, jonka perusteella väitetty puoliso halutaan ulkomailta Suomeen – mitään todellista yhdessä asumistahan ei ole ollut, jos kyseessä on pelkästään paperilla solmittu avioliitto.

Oikeus avioliiton solmimiseen on turvattu perus- ja ihmisoikeutena, mutta lumeavioliittotapauksissa on kyse tuon oikeuden ja yleensäkin avioliittoinstituution väärinkäyttämisestä. Tällöin on tärkeää voida todeta, onko avioliitto lumeavioliitto ja tarvittaessa puuttua siihen oikeudellisin keinoin. Lyhyesti sanottuna kysymys on siitä, miten oikeussääntelyllä pystytään vaikuttamaan siihen, että ”rakaudella pääsee yli rajojen, mutta ilman sitä ei”.

Lumeavioliitot ovat yleensä sovittuja, jolloin kummankin osapuolen tietoisena motiivina avioliittoa solmittaessa on esimerkiksi maahantulosäännösten kiertäminen. Lumeavioliittotarkoitus voi kuitenkin olla ainoastaan toisella osapuolella toisen luullessa solmivansa aidon avioliiton. Tällöin kyseessä on niin sanottu yk-

⁴ HE 50/1998, 23, 29.

⁵ Euroopan unionin neuvoston päätöslauselma, annettu 4 päivänä joulukuuta 1997, toimenpiteistä lumeavioliittojen estämiseksi (97/C 382/01).

⁶ Komiteamietintö 1997:5, 124.

sipuolinen lumeavioliitto.⁷ Vilpillisen puolison avioliittomotiivit voivat paljastua vilpittömälle osapuolelle vasta kun tämä tulee hylätyksi sen jälkeen kun vilpillinen puoliso on saavuttanut tavoittelemansa avioliittoon liitetyt edut.

Lumeavioliittojen lähikäsitteinä voidaan pitää järjestettyjä tai välitettyjä avioliittoja, jotka kuitenkin eivät ole pelkästään muodollisia, vaan tähtäävät todellisen perhe-elämän viettämiseen.⁸ Tästä huolimatta sekä eri kulttuuritraditioiden mukaiset sukujen kesken järjestetyt avioliitot että välitysorganisaatioiden avulla solmitut kansainväliset avioliitot joutuvat oikeussääntelyssä usein lumeavioliittoja koskevan kontrollin alaiseiksi.

1.3 Tyypilliset lumeavioliittotilanteet

1.3.1 Ulkomaalaisoikeudelliset lumeavioliitot

Ulkomaalaisten maahantuloa ja oleskelua säännellään ulkomaalaislaissa (22.2.1991/ 378). Jäljempänä tästä laista käytetään lyhennettä UlkL.

Maahantuloon vaaditaan yleensä *viisumi* lukuun ottamatta Pohjoismaiden ja EU-maiden kansalaisia ja niiden maiden kansalaisia, joiden kanssa Suomella on viisumivapaussopimus. Viisumilla tarkoitetaan matkailua tai siihen verrattavaa lyhytaikaista oleskelua varten myönnettävää lupaa maahantuloon (UlkL 11 §). Pitempiaikaista oleskelua varten tarvitaan *oleskelulupa*. Oleskeluluvalla tarkoitetaan muuta kuin matkailua tai siihen verrattavaa lyhytaikaista oleskelua varten myönnettävää lupaa toistuvasti saapua maahan ja oleskella täällä (UlkL 15 §). Pohjoismaiden kansalaiset eivät tarvitse oleskelulupaa ja EU-kansalaisille se myönnetään käytännössä automaattisesti.

Oleskeluluvat ovat joko *määräaikaisia* tai *pysyviä* (UlkL 16 §). Yleensä aluksi myönnetään määräaikainen oleskelulupa, jonka kesto vaihtelee maassa-oleskelun tarkoituksen ja hakijan kansalaisuuden mukaan. EU-maiden kansalaisille ja heidän perheenjäsenilleen mukaan luettuna puoliset lupa myönnetään heti viideksi vuodeksi, mutta muille yleensä yhden vuoden määräajaksi. Pysyväisluonteisia syitä oleskella maassa ovat ennen kaikkea perhesiteet. Muut syyt kuten työskentely ja opiskelu ovat yleensä määräaikaisia eli sidottuja työn tai opiskelun keskeeseen. Ulkomaalainen voi saada pysyvän oleskeluluvan oltuaan maassa luvallisesti ja yhtäjaksoisesti kahden vuoden ajan, jollei maassa oleskelun tarkoituksesta muuta johdu tai luvan myöntämistä vastaan ole erityisiä syitä (UlkL 16.4 §).

⁷ Yksipuolisen lumeavioliiton käsitteestä kts. Legomsky 1999 ja The Constitutionality of the INS Sham Marriage Investigation Policy 1986, 1240.

⁸ Kts. järjestetyn avioliiton käsitteestä SOU 2002:13, 14-15 ja aiheesta lisää Pohjoismaissa Bredal 1999.

Yleensä oleskelulupaa tulee hakea ulkomailta ennen maahan saapumista. Tämä käy ilmi ulkomaalaisasetuksen (18.2.1994/142) 7 §:stä ja ulkomaalaislain systematiikasta, mutta sitä ei sanota suoraan laissa. Käytännössä pääsäännöstä pidetään tiukasti kiinni. Lupaa voi poikkeuksellisesti hakea Suomessa, esimerkiksi jos ulkomaalaisella on yhteinen lapsi suomalaisen kanssa (UlkL 20 §). Vasta Suomesta jätetty oleskelulupahakemus voidaan hylätä sillä perusteella, että lupa olisi pitänyt hakea ennen maahan saapumista. Ulkoasiainministeriön ohjeen mukaan oleskelulupahakemuksen jättämisen jälkeen ei myönnetä viisumia tilapäiseen maassa vierailuun. Yleensä oleskelulupapäätöstä joutuu siten odottamaan ulkomailla.

Jos hakija on tullut Suomeen viisumilla, hän voi kuitenkin jätettyään Suomessa oleskelulupahakemuksen jäädä tänne odottamaan siihen ulkomaalaisviraston päätöstä. Muutoin ilman voimassaolevaa viisumia tai oleskelulupaa hänet käännytettäisiin kotimaahansa tai johonkin toiseen maahan (UlkL 37 §). Jos oleskelulupapäätös on kielteinen, ulkomaalainen voi hakea siihen muutosta hallinto-oikeudelta ja samalla kielteisen oleskelulupapäätöksen yhteydessä yleensä tehtyyn käännytyspäätökseen täytäntöönpanokieltoa. Muutoin poliisi käännyttäisi hänet. Jos käännytyspäätöksen täytäntöönpano kielletään, ulkomaalainen voi odottaa Suomessa hallinto-oikeuden päätöstä valitukseensa. Jos hallinto-oikeudenkin päätös on kielteinen, siihen voi hakea vielä valituslupaa korkeimmalta hallinto-oikeudelta ja samalla täytäntöönpanokieltoa hallinto-oikeuden päätökselle. Jos päätökset ovat jälleen kielteisiä, ulkomaalainen käännytetään kotimaahansa tai johonkin muuhun maahan. Käännytyksessä on vielä otettava huomioon käännyttämisen esteet, joita ovat muun muassa lapsen ja vanhemman suhde ja muut perhesiteet (UlkL 38 §).

Jos ulkomaalainen on saanut Suomessa jo määräaikaisen oleskeluluvan esimerkiksi avioliiton perusteella, mutta hänen oleskelulupansa peruutetaan tai hän ei saa jatkoa oleskelulupaansa määräajan päätyttyä, hänet voidaan karkottaa Suomesta (UlkL 40 §). Karkotuspäätöksestä voidaan valittaa kuten käännytyspäätöksestä. Karkotuksen toimeenpanee poliisi. Karkotusta harkittaessa on otettava huomioon karkotuksen esteet, joita ovat kuten käännytyksenkin yhteydessä muun muassa lapsen ja vanhemman suhde ja muut perhesiteet Suomeen (UlkL 41 §).

Erikseen on vielä mainittava *turvapaikan hakeminen* Suomesta, johon sovelletaan UlkL:n 5 lukua. Kansainvälisen suojelun tarpeen perustella voi saada turvapaikan ja oleskeluluvan Suomesta. Jos turvapaikan antamiselle ei ole edellytyksiä, on kuitenkin mahdollista saada oleskelulupa sillä perusteella, ettei henkilöä voida käännyttää kotimaahansa tai johonkin muuhun maahan. Turvapaikkahakemusten käsittelyssä on luotu omia erityisiä ja nopeutettuja menettelyjä muun muassa turvallisista turvapaikka- ja alkuperämaista tulleille ja ilmeisen perusteetoman turvapaikkahakemuksen jättäneille. Turvapaikan saaminen Suomesta on

nykyään hyvin rajoitettua. Hakemusten käsittelyn hitauden vuoksi turvapaikanhakijoiden oleskelu Suomessa venyy yleensä useiden vuosien mittaiseksi. Tänä aikana saattaa syntyä perhesiteitä Suomeen, joiden perusteella voi hakea myöhemmin oleskelulupaa.

Lumeavioliitto muodostaa siis perhesiteen, jonka perusteella voi hakea oleskelulupaa ulkomailta tai Suomesta, jos ulkomaalainen on jo maassa esimerkiksi viisumin perusteella tai turvapaikanhakijana. Lisäksi lumeavioliittoon perustuva perheside voi estää käännynnäytämisen, karkottamisen tai vaikuttaa maahantulokielon määräämiseen. Lumeavioliittoon perustuva määräaikainen oleskelulupa voi johtaa pysyvän oleskeluluvan saamiseen, jonka perusteella saa jäädä Suomeen vaikka lumeavioliitto myöhemmin päättyisikin. Lopulta lumeavioliiton perusteella voi saada kansalaisuudenkin suhteen etua. Eduskunnan hyväksymässä ja vuonna 2003 voimaan tulevassa uudessa kansalaisuuslaissa Suomen kansalaisten aviopuolisoilta vaaditaan kansalaisuuden saamiseksi yleensä neljän vuoden asuminen Suomessa, mikä on kaksi vuotta lyhyempi kuin muilla hakijoilla (KansalaisuusL 22 §). Puolisoiden yhdessäasumisen kestolle on säädetty kuitenkin kolmen vuoden vähimmäismääräaika pyrkimyksenä estää aviopuolisoa koskevan poikkeussäännöksen väärinkäyttö lumeavioliittotapauksissa.⁹

Lumeavioliitoista on mielekästä puhua ainoastaan niiden henkilöryhmien kohdalla, joille oleskeluluvan saaminen muulla perusteella kuin avioliiton kautta on vaikeaa. Pohjoismaiden kansalaisilla on oikeus saapua maahan ilman passia ja asettua asumaan Suomeen ilman oleskelulupaa sekä tehdä työtä ilman työlupaa. Myös Euroopan unionin jäsenvaltioiden ja Euroopan talousalueen valtioiden kansalaisia koskevien erityissäännösten vuoksi lumeavioliitot eivät juurikaan koske heitä, sillä heillä ei olisi vastaavaa hyötyä saavutettavana niistä. Heiltä vaaditaan oleskelulupa, mutta he saavat luvan yleensä aina, mikäli eivät ole vaaraksi yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle tai kansanterveydelle. Myös hakumenettely on EU- ja ETA-kansalaisille ja heidän perheenjäsenilleen yksinkertaista, sillä luvan voi hakea Suomeen saavuttuaan paikallispoliisilta ja sen saa heti pääsääntöisesti viideksi vuodeksi (UlkL 16.4 §).¹⁰

1.3.2 Muut syyt lumeavioliiton solmimiseen

Lumeavioliiton tarkoituksena ei ole viettää todellista perhe-elämää, vaan se solmitaan jostain muusta syystä. Periaatteessa lumeavioliiton syynä voi olla lähes mikä tahansa avioliitolla saavutettava asiantila. Lumeavioliittoja käsittelevä oi-

⁹ HE 235/2002, 53. Voimassa olevan kansalaisuuslain (28.6.1968/401) mukaan Suomen kansalaisen kanssa naimisissa olevan kohdalla voidaan poiketa muilta vaaditusta viiden vuoden Suomessa asumisen ajasta (KansalaisuusL 4 §).

¹⁰ EU/ETA-aluetta koskevat säännökset on laajennettu koskemaan myös Sveitsiä (L 31.8.2001/763).

keudellinen kirjallisuus tai pikemminkin niihin viittaavat maininnat kirjallisuudessa koskevat lähes yksinomaan maahantulosaännösten kiertämiseksi solmittuja lumeavioliittoja. *Pawlowski* käsittelee kuitenkin poikkeuksellisesti artikkelissaan myös saksalaisten keskenään solmimia lumeavioliittoja ja oikeussäntelyssä avioliittoon liitettyjä oikeusvaikutuksia niiden motiiveina.¹¹

Lapsioikeudellisia syitä lumeavioliiton solmimiselle voisi olla isyysolettamaan perustuvan juridisen isän saaminen aviottomalle lapselle ilman että puolisoilla on jatkossa tarkoitus viettää yhteistä perhe-elämää tai että kyseessä olisi miehen biologinen lapsi. Tällaiset lumeavioliitot voivat myös liittyä ulkomaalaisoikeuteen, sillä niitä on käytännössä havaittu tilanteissa, joissa isälle on edullista saada lapsen kautta side Suomeen tai toisaalta äidille on edullista, että hänellä on lapsi suomalaisen miehen kanssa.

Lumeavioliiton solmiminen saattaisi periaatteessa helpottaa lapsen adoptoimista, sillä naimattoman henkilön on käytännössä hyvin vaikea saada ainakaan suomalaista alaikäistä adoptiolasta. Adoption yhteydessä suoritettavat tarkat haastattelut todennäköisesti kuitenkin karsisivat lumeavioliittoon perustuvat parisuhteet aidoista. Lasten hankkimiseen liittyvä uusi mahdollinen lumeavioliiton motiivi voisi olla syntymässä, jos keinohedelmöitys mahdollistettaisiin ainoastaan pariskunnille kuten eduskunnan lakivaliokunta on esittänyt lausunnossaan hedelmöityshoitoja koskevasta lakiesityksestä.¹² Tällöin yksinään elävien naisten olisi ehkä solmittava lumeavioliitto hedelmöityshoidon saamiseksi.

Perintö- ja lahjaverotuksessa avioliiton ja nykyisin myös rekisteröidyn parisuhteen solmimalla pääsee edulliseen ensimmäiseen veroluokkaan. Avioliiton solmiminen pelkästään verosyistä ei liene kovin helposti kuviteltavissa, mutta esimerkiksi joissakin yhteisasumistilanteissa se voisi olla järkevää ja ymmärrettävääkin, sillä parisuhteen puuttumisesta huolimatta osapuolet ovat toisilleen läheisiä henkilöitä. Tällainen tilanne olisi esimerkiksi silloin, jos kaksi iäkästä ja lapsetonta ystävästä – samaa tai eri sukupuolta – asuvat eläkepäiviään yhdessä puoliksi omistamassaan asunnossa. He voivat ajatella turvaavansa toistensa aseman kuoleman varalta testamentilla, mutta koska he ovat juridisesti toisilleen kaksi vierasta ihmistä, menee perintövero kolmannen veroluokan eli noin 40 prosentin mukaan ja voi johtaa pahimmassa tapauksessa jopa asunnon myymiseen.

Avioliiton tai rekisteröidyn parisuhteen hyväksikäytöllä saattaisi saavuttaa selkeää taloudellista hyötyä myös erilaisissa omaisuusjärjestelyissä erityisesti siksi, että avioliitto-oikeudellinen tasinko avioerotilanteissa on kokonaan verovapaata.

¹¹ Pawlowski 1991.

¹² LaVM 29/2002, 8. Hallituksen esityksen (HE 76/2002, 33) mukaan hedelmöityshoito olisi sallittu myös naiselle, joka ei elä avo- tai avioliitossa. Hoidon edellytyksenä olisi tällöin kuitenkin se, että siittiöitä luovuttanut mies on antanut suostumuksensa hoidon antamiseen tietoisena siitä, että hänet voidaan suostumuksensa perusteella vahvistaa lapsen isäksi.

Avioliiton tai rekisteröidyn parisuhteen solmineet voisivat siirtää osituksessa parisuhteen toiselle osapuolelle tasinkona omaisuutta verovapaasti. Koska osituksen voi tehdä ennen avioeroa, voisi periaatteessa osituksia tehdä useita samankin avioliiton aikana aina ”uhkaavan” avioeron takia. Järjestelystä saavutettavaan veroetuun voitaisiin kuitenkin mahdollisesti puuttua verotusmenettelylain veronkiertosäännöksellä.

Suomessa on käytössä yksilöverotusjärjestelmä, jossa aviopuolisoiden tulot verotetaan erikseen. Siksi avioliitosta johtuvat edut tulo- ja varallisuusverotuksessa ovat hyvin vähäisiä. Joidenkin korkovähennysten ja eläkevakuutusmaksuvähennyksen osalta puoliset saavat osittain valita, kumman verotuksessa ne käytetään hyväksi, mutta tätä tuskin voi pitää tarvittavan suurena hyötynä avioliiton solmimiseen.

Lumeavioliitolla saavutettava päämäärä voisi olla houkuttelevan sukunimen hankkiminen.¹³ Tosin Suomen nimilainsäädännössä on rajoitettu avioliiton kautta saatujen nimien siirtymistä uudelleen avioituessa, mikä toiminee lumeavioliittoja ehkäisevänä tekijänä. Ilman avioliittoakin on mahdollista saada vaihtamalla itselleen sukunimi.¹⁴ Todellisuudessa hieman kaukaa haettu, mutta kuitenkin avioliitolla saavutettava päämäärä voisi olla todistajansuojan saavuttaminen oikeudenkäynnissä. Aviopuolisonhan ei tarvitse todistaa puolisoaan vastaan.

Sosiaaliturvan alueella parisuhteesta on yleensä enemmän haittaa kuin hyötyä muuten kuin silloin, kun avioliiton perusteella päästään suomalaisen sosiaaliturvan piiriin. Yksityinen elatusvelvollisuus otetaan yleensä huomioon yhteiskunnalta saaduissa etuisuuksissa. Poikkeuksena on kahden opiskelijan muodollinen avioliitto, jonka perusteella vanhempien varallisuutta ei enää oteta huomioon opintotukea myönnettäessä.¹⁵

Monissa asioissa avioliiton solmimisella voi edesauttaa jonkin sellaisen päämäärän saavuttamista, joka olisi mahdollinen ilman avioliittoakin. Joissain tapauksissa avioliitossa tai parisuhteessa olemisesta voisi kuvitella olevan hyötyä vuokra-asunnon tai omistusasunnon hankkimisessa tai siihen liittyvän lainan saamisessa. Jos katsotaan, että ihmiset haluavat käyttää lakia väärin, niin olisi ehkä mahdollista käyttää lumeavioliittoa asunnon vuokrasuhteen siirtämiseen vuokranantajan suostumuksen vastaisesti. Tuomioistuimien voi avioerotapauksissa siirtää vuokraoi-

¹³ Vrt. Saksassa aatelisten nimen saamiseksi rahasta solmitut muodolliset avioliitot (*Namensehe*), jotka kiellettiin laissa vuonna 1933 (Kretschmer 1993, 39).

¹⁴ Ks. tarkemmin Kangas 1998, 155-159.

¹⁵ Herring 2001, 33. Herringin esimerkkitapaus koski Uutta-Seelantia, mutta vastaava tilanne on myös Suomessa mahdollinen. Kts. opintotukilaki (21.1.1994/65) 19.2 §.

keuden puolisolle, joka ei lainkaan ole vuokrasopimuksessa osallisena. Vuokranantajalle ei saa kuitenkaan aiheutua määräyksestä vahinkoa.¹⁶

Ulkomailla lumeavioliittoja on havaittu solmitun asumisoikeuden saamiseksi suurkaupunkiin, jota erityisesti entisissä kommunistisissa maissa on muutoin rajoitettu.¹⁷ Lisäksi avioliiton solmimalla on voinut estää joutumasta korkeakouluopiskelun jälkeen komennukselle töihin toiselle paikkakunnalle esimerkiksi maaseudulle.¹⁸

Lumeavioliiton voisi solmia myös vähemmän juridisista syistä seksuaalisen suuntautumisen salaamiseksi ja suvun mielenrauhan säilyttämiseksi. Ainakin amerikkalaisilla internetsivuilla olevien ilmoitusten määrästä voisi päätellä, että tämä syy ei ole Yhdysvalloissa mitenkään harvinainen.¹⁹ Oikeudellistakin tarvetta homoseksuaalisuuden salaamiseen on ollut aikanaan kansallissosialistisessa Saksassa, jossa avioliitto saattoi pelastaa homoseksuaalit keskitysleiriltä.²⁰

2. AVIOLIITTOINSTITUUTIOSTA JA SITÄ KOSKEVISTA IHMISOIKEUSSÄÄNNÖKSISTÄ

2.1 Lumeavioliiton suhde oikeaan avioliittoon

Avioliiton solmimiseen on yleensä useita syitä. Vaikka kyseessä olisi lumeavioliitto, vaikuttavat sen solmimiseen edellä mainittujen juridisten syiden vuoksi myös monet muut tekijät kuten esimerkiksi halu auttaa ystävää. Tässä yhteydessä voikin kysyä, voidaanko avioliittoja erottaa toisistaan sillä perusteella, minkälaisen päämäärän vuoksi ne on solmittu.

Herringin mainitsema funktionaalinen lähestymistapa keskittyy avioliiton tarkoitukseen ja päämäärään. Avioliitolle ominaisina päämäärinä voi pitää muun muassa lasten kasvattamista, yksityisomaisuuden ja perimisen sääntelyä tai rakkaudentäyteisen ympäristön ja hyvinvoinnin takaamista aviopuolisoille ja lapsille. Näis-

¹⁶ Gottberg 1996, 73.

¹⁷ Toporova 1999.

¹⁸ Eriksson 1990, 90.

¹⁹ Ilmoituksia esimerkiksi osoitteessa <URL: <http://clubs.click2asia.com/greencard>>.

²⁰ Dertinger 1999, 48-50. Niin sanotuilla suoja-avioliitoilla (*Schutzeh*) tarkoitettiin muodollisia avioliittoja, jotka solmittiin suojan saamiseksi natsihallitusta vastaan. Tällaisia avioliittoja solmivat homoseksuaalien lisäksi myös juutalaiset. Lumeavioliitot olivat tuohon aikaan Saksassa niin yleisiä, että kerrotaan jopa Hermann Göringin suosittelleen juutalaisen kanssa naimisissa olevalle tuttavalleen, että tämän rouvalle olisi parasta järjestää muodollinen avioliitto puolueettoman ulkomaalaisen kanssa. Rouvasta tulikin sitten pikimmiten Ruotsin kansalainen.

tä voidaan erottaa avioliittoinstituutiolle vieraat päämäärät, jotka nekin kuitenkin on mahdollista saavuttaa nimenomaan tai ainoastaan solmimalla avioliitto.²¹

Avioliittoa ei ole helppoa määritellä, koska se on mitä tahansa osapuolet ymmärtävät sen merkitsevän. Avioliitto voi merkitä puolisoille yhtäläillä perinteistä uskonnollista avioliittoa tai lyhyttä ja avointa avioliittoa, joka solmitaan verotusyistä. Voi olla niinkin, että osapuolten toivomukset, käsitykset ja kokemukset avioliitosta poikkeavat toisistaan suurestikin.²² Toisella osapuolella voi olla tarkoitus solmia elinikäinen rakkausavioliitto ja tehdä paljon lapsia, kun toinen samanaikaisesti tahtoo naimisiin vain saadakseen oleskeluluvan.

Herringin mukaan laajasti hyväksytty avioliiton määritelmä on ”yhden miehen ja yhden naisen muut poissulkeva vapaaehtoinen ja elinikäinen yhteen liittyminen”. Tosin Herring toteaa, että määritelmän sijasta edellä sanottu on enemmänkin ideaali. On esimerkiksi mahdollista, että laillisesti pätevä avioliitto on solmittu pakkotamalla, sen aikana petetään puolisoa ja se päättyy avioeroon.²³

Herringin esittämä ihannekuva avioliitosta ei vaikuta kovin yleismaailmalliselta, sillä se ei sovi edes kaikkiin länsimaissa solmittuihin avioliittoihin ja vielä huommin moniin esimerkiksi islamilaisiin avioliittoihin. *Erikssonin* mukaan yleismaailmallisesti hyväksyttävän avioliiton määritelmän tulisi ottaa huomioon lukemattomat avioliittoinstituutioon eri puolella maailmaa liittyvät uskonnolliset, kulttuuriset ja sosiaaliset tekijät ja eroavaisuudet.²⁴ Erityisesti ulkomaalaisoikeuden alalla käytettävän avioliiton oikeudellisen määritelmän tulisi voida ylittää valtioiden ja maanosien rajat, jotta se kunnioittaisi eri kulttuureista tulevien puolisojen oikeutta avioitua ja viettää avioliittoon perustuvaa perhe-elämää heidän omien arvojensa, tapojensa ja ihanteidensa mukaisesti.

Oikeaa avioliittoa on vaikea määritellä edes suomalaisissa puitteissa, sillä yksilöllistyneessä yhteiskunnassa ei ole olemassa yhtenäistä avioliittomallia, jota kaikki pariskunnat toteuttaisivat. Avioliitot eivät enää välttämättä ole elinikäisiä, vaan niiden kesto vaihtelee muun elämäntilanteen mukaan. Puolisot eivät asu aina yhdessä, vaan esimerkiksi työn vuoksi saatetaan asua jopa eri valtioissa tilapäisesti tai pysyvästikin. Yhä yleisempää on elää parisuhteessa menemättä lainkaan naimisiin. Näitä yksilöllisiä valintoja ei yleensä enää lainsäädännössä kyseenalaisteta, vaan erilaiset perhemallit pyritään ottamaan huomioon tasapuolisesti ja kunnioittamaan yksilöiden omia ratkaisuja.²⁵

²¹ Herring 2001, 30-31.

²² Herring 2001, 31.

²³ Herring 2001, 32.

²⁴ Eriksson 1990, 25.

²⁵ Kts. esim. Komiteanmietintö 1992:12, 80-81.

Herringkin toteaa, että lailla voidaan säädellä avioliiton edellytyksiä, solmimistapaa ja päättämistapaa, mutta vain hyvin vähän sen sisältöä. Siksi on mahdollista olla muodollisesti laillisesti naimisissa ilman minkäänlaista todellista suhdetta. Laki ei voi pakottaa pariskuntaa elämään tiettyssä suhteessa, vaan tarjota raamit, joiden sisällä puoliset ovat vapaita kehittämään suhteensa sisällön sellaiseksi kuin haluavat.²⁶

Avioliittolainsäädännöstä on Suomessakin poistettu avioliiton sisältöä koskevat säännökset kun vuonna 1987 luovuttiin syyllisyysajattelun varaan rakentuneesta avioerojärjestelmästä. Tätä ennen avioeroperusteet ilmensivät avioliiton ideaalimallia. Niistä voitiin muun muassa johtaa uskollisuusvelvollisuus ja yhdessäasumisvelvollisuus, joiden rikkominen oikeutti toisen puolison saamaan avioeron. Vuoden 1987 uudistuksella avioliittolaki muuttui taloudelliseksi parisuhde- laiksi ja suhteen henkilökohtaisesta sisällöstä päättäminen jäi puolisojen yksityisasiaksi.²⁷

Ulkomaalaisoikeuden alalla näyttäisi kehitys kulkevan vastakkaiseen suuntaan. Lumeavioliitto-ongelman ratkaisemiseksi joudutaan määrittelemään, mikä todistaa avioliiton aitouden ja mistä voidaan päätellä, että kysymyksessä on todellinen perhe-elämä. Ulkomaalaislainsäädännössä on näin ehkä palattu yhteiskunnan kehityksen vastaisesti perinteiseen länsimaiseen kristilliseen avioliittokäsitykseen, johon kuuluu muun muassa yksiavioisuus ja oletus puolisojen yhdessäasumisesta. Oikean avioliiton standardien määrittely vaikeutuu koko ajan, kun vertailukohteena olevan perinteisen avioliiton sisällöstäkään ei voi enää olla yhtä mieltä.²⁸

Olennaista näyttäisikin olevan se, että vaikka avioliittolaissa ei voida määrätä avioliiton sisällöstä eikä velvoittaa puolisoita viettämään tietynlaista avioelämää, avioliittolain mukaan muodollisesti pätevä avioliitto voidaan hallinnollisesti sivuuttaa, jos avioliiton sisältö ei täytä tiettyjä vaatimuksia. Ajatus siitä, että parisuhdetta ei tule tarkastella vain muodollisten avioliittokriteerien lävitse on yhdenmukainen jo perhetoimikunnan vuonna 1992 esittämien linjauksien kanssa. Perhetoimikunnan mukaan perhesuhteiden sääntelyssä voi olla aiheesta riippuen oikeudellisesti merkitystä joskus biologisella polveutumisella, toisinaan henkilöiden välillä vahvistetuilla sopimuksiin perustuvilla oikeussuhteilla kuten avioliitolla, ja joskus taas säännöksissä saa merkitystä henkilöiden välinen sosiaalinen läheisyys. Joka kerta on erikseen selvitettävä, mitä piirrettä kuten esimerkiksi

²⁶ Herring 2001, 33.

²⁷ Gottberg 1996, 3.

²⁸ Suhteen laatuun perustuvan lähestymistavan ongelmista aikuisten välisissä suhteissa kts. Looking for a Family Resemblance (1991, 1652-1655), jossa kuitenkin käsitellään lähinnä avoliitoille ja samaa sukupuolta olevien parisuhteille oikeuskäytännössä asettuja vaatimuksia verrattuna perinteisiin muodollisesti todettavissa oleviin avioliittoperheisiin.

keskinäisiä tunnesuhteita, taloudellista yhteenkuuluvuutta, elatusta tai hoivaa, pidetään tärkeänä.²⁹

Ulkomaalaisoikeudessa avioliitto on vain lähtökohta ja sille annettava merkitys riippuu todellisesta läheisyydestä ja yhteisestä perhe-elämästä. Sen vuoksi yksittäisen avioliiton määrittelemisen lumenavioliitoksi ei voi olla joko/tai päätelmä vaan kyse on aina enemmän tai vähemmän jatkumosta, jossa avioliitto sijoittuu lähemmäs jompaa kumpaa ääripäätä.

2.2 Oikeus avioliiton solmimiseen ja perhe-elämään

Oikeus avioitumiseen, perheen perustamiseen ja perhe-elämän yksityisyyteen on turvattu monissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa ja myös Suomen perustuslaissa. Parisuhdetta ja perhettä halutaan suojella lainsäädännössä monin tavoin, koska ne ovat tärkeitä yksilön hyvinvoinnin ja tulevien sukupolvien kasvatamisen kannalta.³⁰ Valitettavasti perhe-elämään välttämättömänä kuuluvan yksityisyyden vuoksi todellisen perhe-elämän suojelua varten luodut oikeudet ovat herkkiä hyväksikäytölle.

Suomen lainsäädännössä keskeinen perhe-elämää suojaava säännös on perustuslain 10 §:n 1 momentti, jonka mukaan jokaisen yksityiselämä on turvattu. Perusoikeussäännösten muuttamista koskevien lain esitöiden ja oikeuskäytännön perusteella säännös on täsmentynyt yksilön oikeudeksi elää omaa elämäänsä ja solmia ja ylläpitää vapaasti ihmissuhteita ilman viranomaisten mielivaltaista tai aiheutonta puuttumista niihin. Perhe-elämä ja parisuhde kuuluvat säännöksen tarkoittaman yksityiselämän piiriin.³¹

Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen (10.12.1948) mukaan rodusta, kansalaisuudesta tai uskonnosta johtuvista rajoituksista riippumatta täysi-ikäisillä miehillä ja naisilla on oikeus solmia avioliitto ja perustaa perhe (16 artikla 1-kohta). Julistuksessa perhe määritellään yhteiskunnan luonnolliseksi ydinosaksi, jolla on oikeus yhteiskunnan ja valtion suojaan (16 artikla 3-kohta). Myös *kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa* (30.1.1976/108, SopS 8) kielletään puuttumasta laittomasti tai mielivaltaisesti kenenkään yksityiselämään tai perheeseen (17 artikla). Sopimus vahvistaa jo ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa ilmaistun periaatteen perheestä yhteiskunnan ydinosana (23 artikla 1-kohta). Lisäksi sopimuksen mukaan avioliittoäissä oleville miehille ja naisille on tunnustettava oikeus solmia avioliitto ja perustaa perhe (23 artikla 2-kohta).

²⁹ Komiteanmietintö 1992:12, 83.

³⁰ Komiteanmietintö 1992:12, 77.

³¹ HE 309/1993, 53; Laine 2001, 47.

Avioliiton solmimista koskevia säännöksiä sisältyy myös *YK:n naisten oikeuksien sopimukseen* (26.9.1986/686, SopS 68). Siinä edellytetään sopimusvaltioiden ryhtyvän kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin poistaakseen naisten syrjinnän kaikissa avioliittoon ja perhesuhteisiin liittyvissä asioissa. Erityisesti on turvattava naisille ja miehille sama oikeus solmia avioliitto, valita aviopuolisonsa ja mennä avioliittoon vain omasta vapaasta tahdostaan sekä yhtäläiset oikeudet ja vastuu avioliiton aikana ja sen purkautuessa (16 artikla 1-kohta).

Euroopan ihmisoikeussopimus (18.5.1990/439, SopS 19) takaa oikeuden solmia avioliitto ja perustaa perhe kansallisten lakien mukaisesti (12 artikla). Oikeus avioliiton solmimiseen ja perheen perustamiseen liittyy myös oikeuteen nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mukaan:

- Jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta.
- Viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen, paitsi silloin kun laki sen sallii ja se on demokraattisessa yhteiskunnassa välttämätöntä kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi, tai epäjärjestyksen ja rikollisuuden estämiseksi, terveyden ja moraalisen suojelemiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi.

Euroopan unionin perusoikeuskirjassa (2000/C 346/01) taataan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklaa vastaavasti oikeus yksityis- ja perhe-elämän, kodin sekä viestien kunnioitukseen (perusoikeus 7 artikla). Myös perusoikeuskirjan mukainen oikeus solmia avioliitto ja perustaa perhe on identtinen ihmisoikeussopimuksen 12 artiklan kanssa (9 artikla). Perusoikeuskirja koskee ainoastaan Euroopan unionin kansalaisia.

Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa (16.1.1976/106, SopS 6) edellytetään sopimusvaltioiden tunnustavan, että ”suurin mahdollinen suojeleminen ja apu on annettava perheelle, joka on yhteiskunnan luonnollinen ja perustavaa laatua oleva yhteisö, varsinkin sen perustamista varten ja niin kauan kun se on vastuussa vajaavaltaiten lasten huollosta ja kasvatuksesta” (10 artikla 1-kohta). *Euroopan sosiaalisessa peruskirjassa* (26.7.2002/639, SopS 80) sitoudutaan edistämään perheen oikeutta sosiaaliseen, oikeudelliseen ja taloudelliseen suojeluun ja helpottamaan siirtotyöläisten perheen yhdistymistä (16 artikla, 19 artikla 6-kohta).³² Euroopan sosiaalista peruskirjaa ei kuitenkaan sovelleta muihin kuin siihen osallisina olevien valtioiden kansalaisiin.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa (16.8.1991/1130, SopS 60) on perheen yhdessäpysymistä ja jälleenyhdistämistä koskevia vaatimuksia (9 ja 10 artikla). Perheen yhdistämiseen viitataan myös *Euroopan turvallisuus- ja yhteistyö-*

³² Vastaavat säännökset sisältyivät jo alkuperäiseen peruskirjaan (24.5.1991/844, SopS 44).

kokouksen (ETYK) -prosessin yhteydessä, joka tosin ei perustu oikeudellisesti sitovaan peruskirjaan tai sopimukseen. Helsingin päätösasiakirjan (1.8.1975) kap-paleen ”Yhteistyö inhimillisen toiminnan eri aloilla” 1-kohdassa käsitellään perhesiteisiin pohjautuvia yhteyksiä ja perheiden jälleen yhdistämistä. Asiakirjan al-lekirjoittaneet valtiot sitoutuvat suhtautumaan perheenyhdistämishakemuksiin humanilla tavalla.³³

Avioliiton solmiminen näyttäisi olevan edellä mainituissa sopimuksissa selvästi turvattu nimenomaan ihmisoikeutena. Sen sijaan perhe-elämän suhteen niissä puhutaan enemmän suojaamisesta ja kunnioittamisesta kuin *oikeudesta* perhe-elämään tai vielä vähemmän oikeudesta perheenjäsenen maahantuloon tai maassa oleskeluun. Selvää onkin, että näistä säännöksistä ei voida johtaa oikeutta perheen yhdistämiseen, vaan niiden tarjoama suojelu on luonteeltaan passiivisempaa ja olemassaolevaa perheyhteyttä koskevaa. Suojelun kohteena on nimenomaan jo harjoitettu perhe-elämä eikä maahanmuutto.³⁴

Perheen yhdistämistä koskevassa oikeuskäytännössä näistä säännöksistä tärkeimmäksi on osoittautunut Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artikla. Oikeuskäytännön mukaan sopimusvaltio voi periaatteessa rikkoa joissakin tapauksissa artiklassa tarkoitettua perhe-elämän suojaa muun muassa epäämällä perheenjäsenen maahantuloluvan. Tilanteen arviointiin vaikuttaa se, onko puolisoilla yhteistä valtiota, johon he voivat siirtyä viettämään perhe-elämää. Muutoinhan perhe-elämä estyisi pysyvästi. Maahantuloluvan epääminen ei kuitenkaan välttämättä merkitse 8 artiklan loukkausta vaikka se kohdistuisi henkilöön, jonka perheen muilla jäsenillä on oikeus oleskella kyseisessä sopimusvaltiossa. Artiklan ei nimittäin katsota sisältävän valtiolle yleistä velvoitetta kunnioittaa aviopuolisoiden asuinpaikan osalta tekemää valintaa ja hyväksyä eri kansallisuutta olevien puolisoitten maahanmuuttoa. Sen sijaan valtion on kussakin yksittäisessä tapauksessa arvioitava, onko perheen hajottaminen suhteellisuusperiaatteen mukaista ja välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa.³⁵

Ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä tapauksessa *Abdulaziz, Cabales ja Balkandali vs. Iso-Britannia* (28.5.1985) 8 artiklan on todettu periaatteessa suojaavan avioliiton solmimistapauksissa perhe-elämää jo ennen kuin se on käytännössä alkanut, sillä perhe-elämän kunnioittamiseen kuuluu aviopuolisoiden mahdollisuus elää yhdessä. Sen sijaan 8 artiklan perusteella aviopuolisot eivät voi valita, missä maassa he haluavat asua. Mainitussa tapauksessa oli kysymys kolmesta Iso-Britanniassa asuvasta naisesta, joiden ulkomaalaisilta aviomiehiltä

³³ Kurri 1999, 26. Säännöksellä on Dertingerin (1999, 78-79) mukaan ollut käytännön merkitystä Saksassa, sillä sen perusteella helpotettiin Itä-Saksan kansalaisten pääsyä Länsi-Saksaan heidän avioiduttuaan länsisaksalaisen kanssa. Ennen tätä Saksojen välinen perheen yhdistäminen oli harvinaista ja koski ainoastaan vanhoja perheitä.

³⁴ Krieken 2001, 120-121; Pellonpää 2000, 396.

³⁵ Pellonpää 2000, 397; Eriksson 1990, 155.

evättiin oleskelulupa. Yksi naisista oli Iso-Britannian kansalainen. Aviopuolisoidla ei ollut estettä muuttaa viettämään perhe-elämää miesten kotimaahan. Lisäksi pariskunnat olivat jo avioituessaan tienneet, että miehet eivät todennäköisesti tule saamaan oleskelulupaa naisten kotimaahan Iso-Britanniaan. Tässä tapauksessa 8 artiklaa ei todettu rikotun.

Lumeavioliittojen ja muiden väärinkäytösten torjumiseen käytettyjen keinojen olemassaolon ei sinänsä ole katsottu loukkaavan oikeutta avioitua tai perhe-elämän viettämistä. Ihmisoikeussopimusten soveltamiskäytännössä on lähdetty siitä, että niiden suojaaman perhe-elämän tulee olla todellista ja siten sopimukset eivät suojaa esimerkiksi maahantulosäännösten kiertämiseksi solmittuja avioliittoja. Erilaiset maahantuloon liittyvät selvitysmenettelyt avioliiton aitouden toteutukseksi eivät myöskään periaatteessa ole esteenä aidon avioliiton solmimiselle ja todelliselle perhe-elämälle.³⁶

Väärinkäytösten estämiseen käytettävien keinojen tulisi kuitenkin loukata mahdollisimman vähän muun muassa perhe-elämän yksityisyyttä. Oikeus yksityisyyteen on myös ulkomaalaisen kanssa avioituneelle kuuluva oikeus. Valitettavasti lumeavioliittojen ehkäisemiseksi saattaa käytännössä olla tarpeellista määrittää viimeistään oikeuskäytännössä avioliiton standardi, joka täyttää ulkomaalaisoikeudelliset vaatimukset. Oleskeluluvan saamiseksi ”kelpaavan” avioliiton määrittely ulkoisin kriteerein kaventaa myös vilpittömin mielin avioliiton solmineiden oikeuksia viettää sellaista perhe-elämää kuin he itse haluavat. He eivät voi esimerkiksi päättää suhdettaan milloin haluavat ilman kohtuuttomia seurauksia jommalle kummalle heistä. Taustalla on olemassa oleskelulupaa varten vaadittava normi muun muassa yhdessä vietetystä ajasta, seksuaalisesta käyttäytymisestä ja läheisyydestä. Ongelma on seka-avioliitoissa tavallista suurempi, sillä niissä yhdistetään kahden eri kulttuurin arvoja ja tapoja, jotka eroavat valtaväestön malleista. Tämän vuoksi aitoa avioliittoa ei pitäisi todeta vilpilliseksi ainoastaan siksi, että se ei ole ”normaali”.

Yhdysvalloissa on kiinnitetty huomiota lumeavioliittoja koskevan hallintokäytännön perustuslainvastaisuuteen. Kärjistäen voi sanoa, että Yhdysvalloissa avio- pareilla on kolme vaihtoehtoa: joko käydä läpi ulkomaalaisviraston (*Immigration and Naturalization Service, INS*) joskus nöyryyttäväkin avioliittotutkinta, kieltäytyä siitä, mikä johtaa toisen puolison karkottamiseen, tai siirtyä viettämään perhe-elämäänsä muualle. Käytäntöä ollaan arvosteltu, sillä perusoikeuksien nauttimisen mahdollisuus jossain muualla ei täytä valtiolle perusoikeuksien toteuttamiselle asetettavia vaatimuksia.³⁷

³⁶ Eriksson 1990, 122.

³⁷ The Constitutionality of the INS Sham Marriage Investigation Policy 1986, 1244-1246.

Suurin osa ulkomaalaisen kanssa naimisiin menneistä on liikkeellä vilpittömin mielin. Siitä huolimatta he voivat joutua avioliiton aitoutta koskevien selvitysmenettelyjen kohteeksi. Valitettavasti lumeavioliittosääntely ja -tutkinnat eivät ilmiön luonteesta johtuen koskaan voine puuttua ainoastaan niiden pariskuntien elämään, jotka ovat solmineet lumesuhteen tietoisesti ja molemminpuolisesta sopimuksesta.

3. LUMEAVIOLIITTOJA KOSKEVAN OIKEUSSÄÄNTELYN TARVE

3.1 Lumeavioliitot ja perheen yhdistäminen

Lumeavioliittoja voidaan tarkastella yksilön oikeuksien ja yksilönäkökulman lisäksi myös yhteiskunnan näkökulmasta. Lumeavioliitto näyttäisi ulkomaisen kirjallisuuden ja myös suomalaisen oikeuskäytännön mukaan olevan tällä hetkellä pääsääntöisesti ulkomaalaisoikeuden ja yhteisöoikeuden piirissä käytetty käsite, jonka avulla pyritään suojautumaan maahantulosäännösten kiertämiseltä.

Muun muassa Pohjoismaiden pakolais- ja turvapaikkakysymyksiä pohtiva korkean tason virkamiestyöryhmä (*Nordiska Samrådsgruppen på Hög Nivå i Flyktingfrågor*) pitää lumeavioliittoja ongelmana. Se toteaa perhesiteisiin perustuviin oleskelulupiin liittyvän riskin siitä, että avioliittoja solmitaan yksinomaan oleskeluluvan saamiseksi (*proformaægteskaber*). Tämän vuoksi ulkomaalaisviranomaisilla on ymmärrettävä tarve estää säännösten kiertäminen. Samalla työryhmä pitää kuitenkin tärkeänä, että säännökset ovat oikeudenmukaisia, kohtuullisia ja hallinnollisesti tarkoituksenmukaisia.³⁸

Lumeavioliittojen on todettu olevan suurin maahanmuuttoon liittyvä ongelma EU:n alueella.³⁹ Lumeavioliitot ja -adoptiot ovat yksi tapa muuttaa henkilön siviilisäätyä ja sukulaisuussuhteita maahanmuuton kannalta edullisempaan suuntaan. EU-alueella on havaittu muitakin mahdollisia siviilisäätyyn liittyviä petoksia ja väärennyksiä (*civil status fraud*). Näitä ovat muun muassa asiakirjojen väärentäminen, viranomaisten antamat tarkoituksellisesti vääriä tietoja sisältävät todistukset (avioliitto-, avioero- ja esteettömyystodistukset) sekä perättömien ilmoitusten tekeminen tai oikeiden ilmoitusten tekemättä jättäminen vilpillisten tarkoituksien vuoksi (lapsen tunnustaminen).⁴⁰ Erilaisia henkilöiden siviilisäätyyn liittyviä petoksia lumeavioliitot mukaan luettuna on pidetty jopa koko eurooppalaisen oikeusjärjestelmän toimivuutta uhkaavana ilmiönä, koska Euroopan yhdentymispolitiikka ja oikeusjärjestykset perustuvat yksilön vapauden ja kos-

³⁸ Rapport vedrørende familiesammenføring i de nordiske lande 1996, 48.

³⁹ HE 50/1998, 28.

⁴⁰ Fraud with Respect to Civil Status 2000, 9-12.

kemattomuuden kunnioittamiseen sekä perheeseen yhteiskunnan perusyksikkönä.⁴¹

Maahanmuutto Euroopan unioniin on vähentynyt 1990-luvulla tiukentuneesta maahanmuuttopolitiikasta johtuen. Vuonna 1990 nettomaahanmuutto Euroopan unionin alueelle oli Eurostatin mukaan noin miljoona henkilöä, vuonna 1998 vain alle 400 000 henkilöä.⁴² Nykyään perheside on yleensä helpoin tapa saada oleskeluoikeus vieraaseen maahan ja perheen yhdistäminen muodostaa suurimman osan laillisesta EU:n ulkopuolisesta maahanmuutosta. Esimerkiksi Ruotsissa se vastaa vähintään puolta uusista laillisista maahanmuuttajista.⁴³

EU-maiden taloudellisen tilanteen huonontumisen ja korkean työttömyyden vuoksi maahanmuuttajia otetaan vastaan alueen ulkopuolelta yhä vähemmän työvoimapolitiittisilla perusteilla. Yhä useammin ulkomaalaisen maahantulo perustuu humanitaarisiin ja perhesyihin. Perhesiteen perusteella myönnettävä oleskelulupa on maahanmuuttajalle houkuttelevampi vaihtoehto kuin esimerkiksi työhön perustuva oleskelulupa. Työn perusteella saatava oleskelulupa on monelle perhesiteeseen perustuvaa oleskelulupaa vaikeampi saada, sillä hakijalta edellytetään sellaista ammattitaitoa, josta kohdemaassa on pulaa. Työhön perustuva lupa on myös usein määräaikainen ja sidottu tiettyyn työnantajaan, joten se ei takaa mahdollisuutta jäädä maahan pysyvästi.

Lumeavioliittojen houkuttelevuus on koko ajan lisääntymässä muun siirtolaisuuden rajoittamisen ja edelleen vallitsevien huomattavien valtioiden välisten elintaso- ja turvallisuuserojen vuoksi. On keskusteltu kehityksestä, jossa Euroopan rajoja ollaan sulkemassa ja luomassa niin sanottua Eurooppa-linnoitusta. Linnoituksen sisällä vallitsee korkea elintaso, mutta se on suljettu alueen ulkopuolisilta, erityisesti köyhempien maiden kansalaisilta.⁴⁴ Maahanmuuttoa rajoittavaa sääntelyä perustellaan valtion taloudellisella eduilla ja tarpeella suojautua maahanmuuttajien tulvalta. Lisäksi rajoituksia perusteellaan muun muassa pyrkimyksillä taata maassa jo oleskeleville korkea elintaso ja sosiaaliturva sekä estää esimerkiksi halpatyövoiman hyväksikäyttö ja slummiutuminen.⁴⁵ Paradoksaalisesti ilman maahantulon ja -muuton rajoittamista lumeavioliitot eivät todennäköisesti olisi kovinkaan yleisiä.

⁴¹ Hondius 1993, 79.

⁴² World Migration Report 2000, 191.

⁴³ World Migration Report 2000, 193.

⁴⁴ Kts. muun muassa Hynynen 1997.

⁴⁵ Brochmann 1999, 4.

3.2 Lumeavioliittojen määrä

Lumeavioliittojen määrästä ei ole olemassa tarkkaa tilastotietoa ja kaikki ilmiön laajuudesta ja mittakaavasta esitetyt luvut perustuvat arvioihin. EU:n piirissä on annettu lumeavioliittoja koskeva päätöslauselma, mutta ilmeisesti myöskään sen valmistelun yhteydessä ei ole tutkittu ilmiön laajuutta EU:n alueella.⁴⁶ Tästä huolimatta on esitetty hyvinkin korkeita arvioita lumeavioliittojen yleisyydestä. Esimerkiksi Saksassa on arvioitu lumeavioliittojen osuuden ulkomaalaisten kanssa solmituista avioliitoista olevan noin 10-20 prosenttia ja määrän olevan kasvussa.⁴⁷ Alankomaissa esitetyn arvion mukaan jopa noin 30 prosenttia kaikista avioliitoista, joissa ainakin toinen osapuoli on ulkomaalainen, olisi lumeavioliittoja.⁴⁸

Yhdysvaltojen ulkomaalaisvirasto (INS) esitti 1980-luvulla arvioita, joiden mukaan vähintään 30 prosenttia heidän vastaanottamistaan avioliittoon perustuvista oleskelulupahakemuksista olisi ollut vilpillisiä. Tämän mukaan vuosittain olisi vedottu oleskelulupahakemusten yhteydessä 50 000 näennäiseen tai väärennettyyn avioliittoon. Käytännössä INS puuttui kuitenkin vain noin 5000 lumeavioliittotapaukseen vuodessa.⁴⁹

Suomesta ei ole löydettävissä arviota lumeavioliittojen määrästä. Lumeavioliitoista ei ilmiön luonteesta johtuen voi olla virallisia tilastoja, sillä ulkopuolinen ei voi tietää ihmisten avioliittomotiiveja, ainoastaan arvailla. Poliisin mukaan lumeavioliittoja on esiintynyt Suomessa jo ainakin itsenäisyyden ajan ja niitä on solmittu perinteisesti pääasiassa entisen Neuvostoliiton kansalaisten kanssa. Lumeavioliittojen määrä on lisääntynyt maahanmuuton kasvaessa erityisesti 1990-luvulla.⁵⁰

Helsingin maistraatin mukaan tapaukset, joissa osapuolet sopivat solmivansa avioliiton pelkästään oleskeluluvan saamiseksi toiselle ovat harvinaisia. Sen sijaan voidaan pitää todennäköisenä, että joissakin tapauksissa oleskeluluvan saaminen on hyvin voimakkaasti vaikuttanut ulkomaalaisen osapuolen halukkuuteen

⁴⁶ Puhelinhaastattelu 11.2.2002 neuvotteleva virkamies Tiina Sinkkanen, sisäasiainministeriön ulkomaa-laisosasto.

⁴⁷ Dertinger 1999, 105. Vrt. Kretschmer (1993, 4), jonka mukaan Saksan siviilivihkimisistä vastaavat viranomaiset (*Standesbeamten*) ovat esittäneet vuonna 1983 arvion, jonka mukaan kaikista vihkimisistä noin prosentin osuus olisi lumeavioliittoja ja ulkomaalaisten kanssa solmituista avioliitoista noin 13 prosentissa olisi kyseessä lumeavioliitto eli määrisesti 3 600 tapauksessa vuosittain.

⁴⁸ Hondius 1993, 80.

⁴⁹ The Constitutionality of the INS Sham Marriage Investigation Policy 1986, 1241.

⁵⁰ Puhelinhaastattelu 16.5.2002 komisario Harri Palmu, Helsingin kihlakunnan poliisilaitos. Neuvostoliitolaisten kanssa solmituissa avioliitoissa voi olla samoja piirteitä kuin Dertingerin (1999, 79) mainitsemisissa ”rautaesiripun” aikaan Saksassa solmituissa avioliitoissa, joissa itäsaksalaiset avioituivat ”keinolla millä hyvänsä” muurin yli länteen (*Rausheiraten*) - osa rakkaudesta, osa rahasta ja osa perustuen pelkääntään länsisaksalaisten auttamisen haluun.

mennä naimisiin Suomen kansalaisen kanssa. Yleensä tällöin suomalainen osapuoli lienee ollut syvästi rakastunut kihlattuunsa.⁵¹

Tilastoista voi yrittää tehdä joitain päätelmiä ilmiön suuruusluokasta. Tilastojen mukaan kansainvälisten avioliittojen määrä on kasvanut. Vuonna 2000 yhteensä 1500 Suomessa asuvaa naista ja 2000 Suomessa asuvaa miestä solmi avioliiton ulkomaan kansalaisen kanssa. Vuonna 2000 avioliiton solmineiden naisten puolisoista 1000 ja miesten 1600 asui ulkomailla.⁵² Miehet menivät vihille eniten venäläisten, virolaisten, ruotsalaisten ja thaimaalaisten naisten kanssa. Myös Saksa, Yhdysvallat, Filippiinit ja Puola olivat hyvin edustettuina ulkomaalaisten vaimojen kansallisuuksina. Suomalaisilla naisilla oli taas eniten sulhasia Ruotsista, Venäjältä ja Virosta, Saksasta, Britanniaasta, Turkista ja Yhdysvalloista.⁵³ Erityisesti vaimojen etsimiseen ulkomailta saattaa osaltaan vaikuttaa myös väestön rakenne, sillä niissä ikäluokissa, joihin kuuluvat tavallisimmin menevät avioon, Suomessa on miehiä huomattavasti enemmän kuin naisia.⁵⁴ Muualla kuin Uudellamaalla on jokaista avioitumisiässä olevaa 1000 miestä kohden noin 50 naista vähemmän.⁵⁵

Kahden kulttuurin parit ovat yleistyneet turismin ja ammatillisen sekä liikelämään liittyvän matkustelun lisääntyessä, eikä kaikissa niissä ole kyse ainoastaan oleskeluluvan saamisesta. Ulkomaalaisten kanssa solmituista avioliitoista suurin osa on aivan tavallisia avioliittoja. Periaatteessa lumeavioliittojen osuutta tästä joukosta tai ainakin ilmiön suuruusluokkaa voisi ajatella selvitetävän perhetilastojen avulla. Lumeavioliittoon voisi viitata mahdollisen avioeron ajankohdasta, jos avioeroa haetaan heti kahden vuoden Suomessa oleskelun jälkeen kun pysyvän oleskeluluvan saaminen on mahdollista. Käytännössä asia ei ole näin yksinkertainen, sillä kahden kulttuurin avioliitoilla on suurempi riski päättyä muutenkin, vaikka kyseessä ei olisikaan ollut alunperin lumeavioliitto.

Oikeaan osuvampia arvioita lumeavioliittojen määrästä voisi esittää ulkomaalaisoikeuden alueella oleskelulupahakemuksiin ja niihin tehtyihin päätöksiin perustuen. Vuonna 2001 ulkomaalaisvirasto on tehnyt yhteensä noin 6400 perheen yhdistämistä koskevaa oleskelulupapäätöstä ja näistä noin 1600 on ollut kielteisiä. Ulkomaalaisviraston oleskelulupapäätöksistä ei ole kuitenkaan saatavissa tilastotietoja sen mukaan, kuinka monet tapaukset koskevat aviopuolisoa.⁵⁶ Lumeavioliittojen yleisyydestä Suomessa saisi melko hyvän käsityksen tutkimalla ulkomaalaisviraston tekemiä kielteisiä ratkaisuja.

⁵¹ Väestörekisterikeskuksen lausunto 25.8.1997.

⁵² Tilastokeskus. Väestönmuutokset 2000, 22.

⁵³ Tilastokeskus. Perheet 2000, 11-12, 110-118.

⁵⁴ Ulkomaalaisten vaimojen välitys 1998, 16.

⁵⁵ Tilastokeskus. Väestörakenne 2001, 40.

⁵⁶ Puhelinhaastattelu 16.5.2002 apulaistarkastaja Hannu Hirvonen, ulkomaalaisvirasto.

Ulkomaalaisviraston tekemistä kielteisistä oleskelulupapäätöksistä voi valittaa hallinto-oikeuteen. Esimerkiksi Helsingin hallinto-oikeudessa lumeavioliittoja on tullut esille muutamassa kymmenessä tapauksessa vuosittain. Kaikki tapaukset eivät kuitenkaan päädy hallinto-oikeuteen asti. Poliisin mukaan Helsingin alueella tehdään vuosittain noin sata oleskeluluvan saannin edellytyksiä koskevaa poliisitutkintaa, joista suurimmassa osassa epäillään lumeavioliittoa.⁵⁷

Edellä esitettyjen lukujen mukaan lumeavioliitot eivät näyttäisi olevan Suomessa kovinkaan harvinaisia eikä siten niitä koskeva problematiikka ole käytännössä merkityksetön. Kuitenkin kaikista maahan tulevista ulkomaalaisista ja ulkomaalaisten kanssa solmituista avioliitoista vain pienessä osassa on kyse lumeavioliitosta. Tämä olisi tarpeen muistaa myös lumeavioliittoja koskevassa oikeussääntelyssä.

3.3 Lumeavioliittoihin liittyvät ongelmat

3.3.1 Kansainvälinen rikollisuus ja lumeavioliitot

Koko yhteiskunnan tason eli oikeusjärjestelmän ja avioliittoinstituution suojaamisen lisäksi voisi ajatella, että valtion tulee puuttua avioliittoinstituution väärinkäyttöön myös suojatakseen yksilöitä lumeavioliittoihin liittyviltä oikeuksien loukkauksilta. Varsinkin yksipuoliset lumeavioliitot voivat olla hyväuskoisten ihmisten hyväksikäyttöä ja pettämistä. Alankomaissa toimii jopa Lumeavioliittojen uhrin -niminen yhdistys.⁵⁸ Maahantulon ja oleskelun varmistamiseksi solmitut avioliitot saattavat loukata myös maahan tulleiden ulkomaalaisten turvallisuutta ja ihmisoikeuksia. Lumeavioliittoihin liittyy nimittäin arveluttavaakin avioliittovälitystoimintaa ja yhteyksiä kansainväliseen rikollisuuteen ja prostituutioon. Valitettavan usein inhimillistä kurjuutta ja epätoivoa lähtömaissa pyritään hyödyntämään taloudellisesti.

Ehkä kaikkein ikävin lumeavioliittoihin liittyvä ilmiö on kansainvälisten rikollisryhmittymien pyörittämät avioliittomarkkinat, joilla solmitun avioliiton tarkoituksena voi olla jopa prostituution harjoittaminen. Suomessa on tehty tuore tutkimus naiskaupasta ja laittomasta siirtolaisuudesta, jonka mukaan tällainen toiminta ei ole täällä yleistynyt.⁵⁹ Poliisin tietojen mukaan Suomessakin on havaittu yksittäisiä tapauksia, joissa puoliso toimii ulkomaalaisen aviopuolisonsa parittajana tai joissa lumeavioliiton solmimisesta on maksettu rahaa. Tyypiesimerkkinä venäläinen nainen solmii avioliiton suomalaisen miehen kanssa turistiviisumin

⁵⁷ Puhelinhaastattelu 16.5.2002 komisario Harri Palmu, Helsingin kihlakunnan poliisilaitos.

⁵⁸ Yhdistys on mainittu saksalais-hollantilaisen kahden kulttuurin perheiden yhdistyksen Fabiennen sivuilla <URL: http://www.fabienne-iaf.de/seiten/d_body5_1.html>.

⁵⁹ Lehti & Aromaa 2002. Tutkimuksessa ei ole tutkittu lumeavioliittoja, mutta joitakin viittauksia suomalaisten kanssa solmittuihin avioliittoihin löytyy (muun muassa s. 78 avioliitot thaimaalaisten naisten maahantuloväylänä).

loppuessa. He pysyvät avioliitossa kahdesta kolmeen vuotta ja eroavat heti kun pysyvä oleskelulupa on varmistettu. Poliisin saamien vihjeiden mukaan joissain tapauksissa aviomiehelle olisi maksettu kohtuullinen korvaus, mutta tällaista on yleensä vaikea todistaa.⁶⁰

Saksassa on jäänyt kiinni kansainvälinen rikollisliiga, joka välitti naisia lumeavioliittojen kautta prostituutioon. Esimerkiksi thaimaalaisen naisen laittomasta matkasta Berliiniin maksettiin 60 000 Saksan markkaa, mikä oli odotettavissa saatavan takaisin hänen tuotostaan prostituoituna. Lisäksi on havaittu itäeurooppalaisten prostituoitujen kulkeutuvan turistiviisumeilla parittajien avustamina Saksaan, jossa nopeasti solmitut lumeavioliitot estävät erityisen voittoatuottavien naisten karkottamisen turistiviisumin päättyessä. Toimintaan osallistuu salakuljettajien lisäksi saksalaisia, joille maksetaan lumeavioliittojen solmimisesta muutama tuhat Saksan markkaa.⁶¹

Lumeavioliittoja voidaan käyttää myös muuhun järjestettyyn maahantulostäntöjen kiertämiseen kuin prostituution harjoittamiseen. Suomessa poliisin karkotuskäytäntöä koskevassa selvityksessä mainitaan tapaus, jossa ulkomaalainen oli maksanut tulevalle puolisolleen 30 000 mk avioliiton solmimisesta.⁶² Ruotsin valtiopäivillä on vaadittu lumeavioliittokauppaan puuttumista lainsäädännöllisin keinoin esimerkkinä tapaus, jossa vietnamilainen nainen oli jäänyt välittäjille velkaa 100 000 kruunua lumeavioliiton solmimisesta ja sitä kautta Ruotsiin pääsemisestä.⁶³

Saksassa on toiminut turkkilainen lumeavioliittoliiga, jonka päämääränä oli Turkin kansalaisten järjestäminen Saksaan asumaan. Liiga oli välittänyt yli 71 lumeavioliittoa, joista jokaisesta tulija oli maksanut jopa 30 000 Saksan markkaa, johon sisältyivät jo sovitun avioeron kustannukset. Liigan tarjoamat palvelut olivat monipuolisia. Jos turkkilaista osapuolta uhkasi karkotus Saksasta, välitettiin hänelle saksalainen lumepuoliso ja hankittiin kuulutukset ja esteettömyystodistus sekä järjestettiin vihkiminen, todistajat ja tulkki. Jos turkkilaisella oli aiempi puoliso Turkissa, saatettiin hankkia avioerotodistus. Palvelu pelasi myös toisin päin. Avioliittohaluisia saksalaisia lähetettiin Turkkiin solmimaan lumeavioliittoja turkkilaisten kanssa. Jos oikeudellisesti pätevää avioliittoa ei saatu aikaan, viranomaisille toimitettiin väärennettyjä tai kokonaan epäaitoja avioliittotodistuksia. Avioliittoja oli solmittu myös Saksan kansalaisten papereilla, joista kyseessä oleva henkilö ei välttämättä tiennyt mitään. Yleensä kuitenkin saksalainen osapuoli sai rahallisen korvauksen. Myös vierailuja Turkista käytettiin salama-

⁶⁰ Puhelinhaastattelut 16.5.2002 ylikomisario Kari Koivuniemi sisäasiainministeriön poliisiosastolta ja komisario Harri Palmu Helsingin kihlakunnan poliisilaitokselta.

⁶¹ Dertinger 1999, 113.

⁶² Suomalainen karkotuskäytäntö 1997 poliisin näkökulmasta, 18.

⁶³ Motion till riksdagen 2001/02:Sf362: Carina Hägg: Skenäktenskap; kts. myös Svar på fråga 2000/01:1632: Statsrådet Maj-Inger Klingvall: Om skenäktenskap.

avioliittojen solmimiseen. Vierailujen edellytyksenä olleet kutsut ja sitoumus huolehtia vierailijan kustannuksista kirjoitettiin yleensä turkkilaisen väitetyin Saksassa asuvan sukulaisen esittämiksi. Liigan kautta sai vuokrata edullisia lumeavioliittoasuntoja, apua viranomaiskäynteihin, erilaisten todistusten kuten saksalaisen lumeaviopuolison palkkatodistuksen saamiseen, neuvoja verotuksessa, sekä luottoa ulkomaalaiselle, joka käytti heidän palvelujaan. Liiga vaati joka palveluksesta maksun ulkomaalaiselta aina siihen asti kun avioero tuli voimaan.⁶⁴

Internetin kautta löytyy paljon organisoidun lumeavioliittovälityksen yleisyydestä kertovia uutisia, joiden luotettavuudesta ei voi olla aina varma.⁶⁵ Oikeutta avioitua ja saada puoliso luokseen kotimaahansa yrittävät käyttää hyväksi välitysorganisaatioiden lisäksi myös yksityiset ihmiset. Esimerkiksi Yhdysvallat on niin valtava maa, että anonymiteetti säilyy vaikka oleskeluluvan (”green card”) tai vastavuoroisesti lisäänsioiden toivossa hakisi lumeparia avoimesti ilmoituksella lehdessä tai Internetissä. Suomen kokoisessa pienessä maassa tällaisten ilmoitusten jättäneet olisivat todennäköisesti tunnistettavissa. Esimerkkejä ilmoituksista löytyy *Marriage for Green Card* -yhdistyksen verkkosivuilta.⁶⁶ Niissä tarjotaan avoimesti rahaa USA:n kansalaiselle avioliiton solmimisesta. Ilmoituksissa on siis selkeästi kyse kaksipuolisista lumeavioliitoista.

3.3.2 ”Postimyyntimorsiamet” ja muu laillinen avioliittovälitystoiminta

Aviopuolison hankkiminen niin sanotusta postimyynnistä tai nettikaupasta voi johtaa todellisiin avioliittoihin ja yleensä sitä kautta tutustuneiden puolisoiden tarkoituksena lienee elää yhdessä ja perustaa perhe. Avioliittovälitykseen usein elintasoltaan köyhemmistä maista voi kuitenkin liittyä lumeavioliittojen piirteitä. Joissakin tapauksissa niissä voi osittain olla kyse yksipuolisista lumeavioliitoista, mutta tällöinhän kyse ei ole *ainoastaan* maahantulosaännösten kiertämisestä. Joka tapauksessa oleskelulupien myöntämiseen liittyvät toimenpiteet lumeavioliittojen ehkäisemiseksi kohdistuvat usein välityksen kautta syntyneisiin todellisiinkin perheisiin ja voivat hankaloittaa niiden elämää huomattavasti.

Suomessa ulkomaalaisten vaimojen välitys oli tiedotusvälineiden otsikoissa syksyllä 1995, jolloin julkisuuteen tuli tietoja filippiiniläisnaisten naisten kaupalli-

⁶⁴ Dertinger 1999, 115-118.

⁶⁵ Esimerkiksi BBC:n uutisen mukaan viranomaiset epäilevät Lontoossa solmittavan 10 000 lumeavioliittoa vuosittain maahantulokontrollin kiertämiseksi. Morsiamille maksetaan 2000 puntaan asti palkkiota ja avioliiton järjestäjät laskuttavat 4000 puntaa lumehäistä. Yksi haastateltu järjestäjä kertoo järjestäneensä 50 avioliittoa kahden – kolmen vuoden aikana. Haastateltu ”sarjamorsian” on ollut naimisissa seitsemän kertaa ja joka kerta hänelle on maksettu 2000 puntaa. Hän sai kolmen kuukauden vankilatuomion toiminnastaan. Siviilivihkiäjät kertovat vihkivänsä epäilyttäviä pariskuntia päivittäin. Osoitteessa <URL: http://news.bbc.co.uk/1/hi/english/uk/newsid_1188000/1188054.stm>.

⁶⁶ Osoitteessa <URL: <http://clubs.click2asia.com/greencard>>.

sesta välittämisestä vaimoiksi Suomeen. Kaksi suomalaista yhdistystä hoiti toimintaa täyden palvelun periaatteella. Palveluun kuului naisten välittäminen kirjenvaihtomenetelmällä ja avioitumismatkoilla Filippiineille, jossa välittäjät tarjosivat tyttöjä tutustumista ja valintaa varten. Lisäksi ainakin toinen välittäjäyhdistyksistä lupasi hoitaa avioitumiseen liittyvät virastoyhteydet, passit ja viisumit. Mainoskirjeessä palvelun hinnaksi tai niin sanotuksi kulukorvaukseksi ilmoitettiin 12 000 mk. Vastaavaa toimintaa on havaittu Thaimaassa sillä erotuksella, että siellä välityksessä ei tietävästi liiku rahaa vaan kyseessä on enemmän tuttavien ja sukulaisten välinen esittelytoiminta.⁶⁷

Välityksen piirissä olevilla naisilla ei ole samanlaista oikeutta valita puolisoaan kuin välitystä käyttävillä miehillä. Siksi tulevan aviomiehen henkilökohtaisten ominaisuuksien sijasta avioliiton solmimisen motiivina voi olla enemmänkin halu päästä köyhyydestä taloudellisesti parempiin olosuhteisiin ja sitä kautta myös ehkä mahdollisuus avustaa kotimaahan jäävää perhettä. Oikeusministeriön asettama työryhmä on tutkinut vaimovälitystä Suomessa ja todennut vaimovälityksen ongelmana olevan, että puoliset eivät välttämättä tunne toisiaan juuri lainkaan. Puolisoilla ei ole aina yhteistä kieltä ja vaimon ennakkotiedot Suomesta ja aviomiehestään voivat olla vääriä. Puolisoilla voi olla vääriä käsityksiä esimerkiksi toistensa taustasta, varallisuudesta ja henkilökohtaisista ominaisuuksista.⁶⁸

Avioliittovälityksessä ei ole kyse pelkästään vaimovälityksestä, vaan sekä miehet että naiset solmivat avioliittoja vastaavanlaisissa olosuhteissa lähes toisiaan tuntematta.

Ruotsissa *Månsson* on pohtinut niin sanottuja välineellisiä suhteita (*instrumentella relationer*). Hän jakaa avioliitot niihin, joissa henkilökohtaisilla ominaisuuksilla on merkitystä parisuhteen syntymisessä ja niihin, joissa ainoastaan puolison oikea status tai tietyn ryhmän edustajuus ratkaisee. Jälkimmäisiin kuuluvat hänen mukaansa ruotsalaisten naisten ja ulkomaalaisten maahanmuuttajamiesten väliset avioliitot, joissa mies etsii naista ainoana kriteerinä, että hän on Ruotsin kansalainen ja suostuvainen avioliittoon mahdollisimman pian. Nainen puolestaan voi olla kiinnostunut nimenomaan ulkomaalaisesta miehestä esimerkiksi saadakseen huomiota ja päästäkseen naimisiin, joka voisi olla muuten vaikeaa. *Månsson* vertaa tilannetta prostituutioon, sillä molemmat vaihtavat sitä mitä heillä on: mies myy itsensä määrääjäksi oleskeluluvasta ja nainen suostuu tähän palveluja vastaan.⁶⁹ Kuvatuslaisissa avioliitoissa ei kuitenkaan vaikuttaisi olevan kyse varsinaisesti puhtaista lumeavioliitoista, jos puoliset asuvat todella yhdessä ja viettävät perhe-elämää avioliittonsa aikana.

⁶⁷ Ulkomaalaisten vaimojen välitys 1998, 4; Filippiiniläisnaisten siirtolaisuudesta Suomeen kts. enemmän Huhtaniemi 1996.

⁶⁸ Ulkomaalaisten vaimojen välitys 1998, 9. Työryhmä rajaa maahantulosaännösten kiertämiseksi solmituista avioliitoista koskevan problematiikan toimeksiantonsa ulkopuolelle.

⁶⁹ *Månsson* 1984, 113-114.

Erityisesti Yhdysvalloissa köyhien maiden ihmisten halusta päästä rikkaisiin maihin ja rikkaiden maiden ihmisten yksinäisyydestä tai parin hankkimisvaikeuksista on tehty kukoistavaa liiketoimintaa. Yhdysvalloissa on noin 200 yritystä, jotka välittävät naisia morsiamiksi pääasiassa Aasiasta, mutta nykyään entistä enemmän myös entisen Neuvostoliiton alueelta. Vuosittain arviolta noin 4000 amerikkalaista miestä löytää vaimon tätä kautta.⁷⁰ Monen postimyymtimorsiamen tavoitteena voi olla enemmän oleskeluluvan saaminen Yhdysvaltoihin kuin rakkaus. USA:ssa on tutkittu, että kaikkein yleisin ajankohta, jolloin postimyymtimorsiamina maahan saapuneet naiset eroavat puolisoistaan on kaksi vuotta vihkimisen jälkeen, kun he ovat saaneet pysyvän oleskeluluvan.⁷¹

Saksassa on noin 60 välitystoimistoa, jotka ovat erikoistuneet kontakteihin aasialaisiin, eteläamerikkalaisiin ja itäeurooppalaisiin naisiin. Saksassa on havaittu tapauksia, joissa ulkomaalaisia naisia on houkuteltu maahan avioliittotarkoituksessa ja tarjottu sitten ”koekäyttöön” kiinnostuneille, minkä jälkeen he ovat ajautuneet prostituutioon.⁷²

3.3.3 Perheväkivalta

Lumeavioliittojen sääntelyyn liittyy myös tarve suojella ulkomaalaista puolisoa väkivallalta. Jos kyseessä on lumeavioliitto ja yhdessä asutaan jostain aivan muusta syystä kuin rakkaudesta, riitojen ja jopa perheväkivallan riski on erityisen suuri. Erilaisesta kulttuuritaustasta johtuen puolisoille tulee helposti erimielisyyksiä, vaikka he oikeasti rakastaisivatkin toisiaan ja yrittäisivät parhaansa mukaan ymmärtää toinen toistaan. Kahden kulttuurin avioliitoissa avioerot ovat muutenkin tavallista yleisempiä. Jos toisen puolison motiivina on ainoastaan oleskeluluvan saaminen, hänen pitää pysyä avioliitossa ja epätyydyttävässäkin suhteessa vähintään kaksi vuotta saadakseen pysyvän oleskeluluvan ja voidakseen jäädä maahan. Ulkomaalainen puoliso on siten käytännössä hyvin riippuvainen suomalaisesta puolisoistaan.

Jos kyseessä on niin sanottu yksipuolinen lumeavioliitto, eli suomalainen osapuoli on solminut liiton täysin vilpittömästi ja rakastaa puolisoaan, väkivallan uhka ei ole ehkä niin suuri. Mutta tilanne on erityisen räjähdysaltis, jos suomalaiselle puolisolalle selviää jossain vaiheessa suhdetta, että hän on ainoastaan väline oleskeluluvan saamiseksi. Pahimmassa tapauksessa ulkomaalainen puoliso joutuu valitsemaan väkivaltaisen parisuhteen tai karkotuksen väliltä ja suomalainen puoliso tuntee tulleen perusteellisesti petetyksi.

⁷⁰ Anderson 1993, 1408; Scholes 1997. Morsian kandidaateista on tarjolla esitteitä, valokuvia ja kuvauksia, osoitteita ja sähköpostiosoitteita. Osassa naiset kertovat myös, minkälaisista miehistä he etsivät, mutta usein valinta jää ainoastaan miesten tehtäväksi. Yrityksistä saa kattavan kuvan tutustumalla Goodwife-portaaliin internetissä osoitteessa <URL: <http://www.goodwife.com>>.

⁷¹ Scholes 1997.

⁷² Ulkomaalaisten vaimojen välitys 1998, 13.

Suomessa on havaittu merkittävän osuuden turvakotien asiakkaista olevan perheväkivallan kohteeksi joutuneita ulkomaalaisia naisia. Vuonna 1998 maahanmuuttajanaisten osuus turvakotien asiakaskäynneistä oli 14 prosenttia, vaikka ulkomaalaisten osuus on ainoastaan 1,65 prosenttia väestöstä.⁷³ Avioliittovälitystä tutkinut työryhmä toi esiin tapauksia, joissa aviomies hankkii toisen tai kolmannen vaimon Filippiineiltä, vaikka aiemmat avioliitot ovat päättyneet miehen väkivaltaisuuksien vuoksi.⁷⁴

Ensi- ja turvakotien liitto on teettänyt avioliitoissaan väkivaltaa kokeneita ulkomaalaisia naisia koskeneen tutkimuksen.⁷⁵ Tutkimuksessa haastateltiin yhteensä 15 naista, joista viisi oli thaimaalaista, viisi venäläistä ja viisi filippiiniläistä. Tutkimuksessa todettiin lyhyen seurusteluajan olleen tyypillistä kaikille suhteille. Nainen muutti lyhyen tuttavuuden jälkeen Suomeen miehensä luo. Monessa tapauksessa mies oli pyrkinyt rajoittamaan vaimon elämää kuten opiskelua ja yhteydenpitoa tuttaviiin ja ystäviin. Eräässä tapauksessa mies oli ottanut kielitaidottoman vaimon, jonka hän pani tilalleen töihin ja näin mies pystyi irtisanomaan perheen ulkopuolisen työntekijän. Vaikka vaimo työskenteli tilalla kokopäiväisesti, hän ei saanut työstään palkkaa, eikä mies antanut hänelle omaa rahaa käyttöönsä. Naisten pelko oleskeluluvan ja lasten menettämisestä pitkitti heidän lähtöään väkivaltaisesta suhteesta. Tutkimuksessa mukana olleista 15 naisesta 11 erosi miehestään. Keskimääräinen avioliittoaika oli noin kolme vuotta keston vaihdellessa alle vuodesta viiteen vuoteen. Kaikki naiset halusivat asua Suomessa myös eron jälkeen.⁷⁶

Olosuhteet saattavat ääritilanteissa lähentyä nykyaikaista orjuutta tai ainakin mahdollistavat eräänlaisen kiristyksen, jos suomalainen puoliso eristää ulkomaalaisen kieltä ja yhteiskuntaa tuntemattoman puolison perheen ulkopuolisesta maailmasta. Ulkomaalaisella puolisoilla ei ole tällöin mahdollisuutta luoda muita siteitä Suomeen lukuun ottamatta väkivaltaista tai omistushaluista aviopuolisoaan. Uhkana on, että hänen oleskelulupaansa ei jatketa ilman kiinteitä siteitä maahan, jos avioliitto purkautuu ennen kuin ulkomaalainen on asunut maassa pysyvän oleskeluluvan saamiseksi vaadittavan ajan.⁷⁷

Ongelmaan on kiinnitetty huomiota erityisesti Ruotsissa, jossa tilanteen korjaamiseksi on tiukennettu parisuhteen aitouden tutkimista ennen puolison maahan muuttamista ja lievennetty oleskeluluvan jatkamisen edellytyksiä perheväkivalta-

⁷³ Haarakangas & Ollus & Toikka 2000, esipuhe.

⁷⁴ Ulkomaalaisten vaimojen välitys 1998, 8.

⁷⁵ Andrew & Hartikainen 1999.

⁷⁶ Andrew & Hartikainen 1999, 43. Vertailun vuoksi Tilastokeskuksen (Väestömuutokset 2000, 146) mukaan vuonna 1999 avioeroon päättyneet liitot olivat kestäneet keskimäärin 12 vuotta (kyseessä on mediaanikesto-aika).

⁷⁷ Kts. esim. Vanttinen (1996, 87), joka toteaa filippiiniläisvaimojen elävän joskus Suomessa kuin ”veitsenterällä”; Saksassa vastaavista ongelmista Mach-Hour 1999.

tilanteissa.⁷⁸ Perhesiteiden perusteella myönnettävien oleskelulupien onnistuneella sääntelyllä ja tehokkaalla tiedottamisella tilanteen parantamiseksi olisi ehkä mahdollista tehdä jotain Suomessakin.⁷⁹

Edellä esitettyjen lumeavioliittoihin liittyvien ongelmien vuoksi niitä koskeva oikeussääntely lieenee perusteltua, mutta toimivien sääntelykeinojen löytäminen on vaikeaa. Lumeavioliittoilmiön luonteesta johtuen aitojen avioliittojen erottaminen niistä luotettavasti ja aukottomasti on hyvin vaikeaa ja liian tiukasta sääntelystä joutuvat kärsimään aivan tavalliset kahden kulttuurin perheet. Toisaalta jos seula on niin harva, että siihen eivät jää selkeätkään lumeavioliittotapaukset, sääntely tekee itsensä tarpeettomaksi ja ainoa siitä koituva seuraus on haitta viatommille osapuolille. Verkkoon tulisi siis jäädä ainakin suurimmat kalat.

4. LUMEAVIOLIITTOJA KOSKEVA LAINSÄÄDÄNTÖ ULKOMAILLA

4.1 Lumeavioliiton sääntelykeinot

Useiden maiden lainsäädännössä on pyritty luomaan sääntelytapoja ja menettelyjä, joilla voidaan löytää lumeavioliitot ja puuttua niihin, mutta toisaalta turvata osapuolten perus- ja ihmisoikeudet. Lumeavioliitoissa käytetään yksityisoikeudellista instituutiota avioliittoa hyväksi lähinnä julkisoikeudellisten oikeusvaikutusten saavuttamiseksi. Niinpä lumeavioliittoihin ja niihin liittyviä ongelmiin voidaan puuttua joko jo avioliitto-oikeuden puolella, muilla oikeuden aloilla avioliittoon liitettävien oikeusvaikutusten yhteydessä tai rikosoikeuden keinoin.

Jatkossa lumeavioliittojen sääntelykeinot jaetaan avioliitto-oikeudellisiin, ulkomaalaisoikeudellisiin ja rikosoikeudellisiin.⁸⁰ Tarkastelussa tuodaan esille erityisesti suurissa maahanmuuttomaissa Ruotsissa, Saksassa ja Yhdysvalloissa käytettyjä keinoja ja otetaan huomioon myös Tanskan vuonna 2002 tiukennettu ulkomaalaislainsäädäntö.

⁷⁸ SOU 1997:152; Regeringens proposition 1999/2000:43.

⁷⁹ YK:n naisten oikeuksien sopimuksen valvonnasta vastaava komitea on kehottanut Suomea kiinnittämään enemmän huomiota väkivallan ehkäisemiseen (kohta 23). Se on ollut myös huolissaan jatkuvasta Suomessa asuvien maahanmuuttaja- ja vähemmistönaisten syrjinnästä ja kehottanut hallitusta ryhtymään tehokkaisiin toimenpiteisiin syrjinnän poistamiseksi (kohta 26-27). Kts. Naisten syrjinnän poistamista käsittelevän komitean Suomea koskevat päätelmät 24.1.2001 ja Suomen 4. määräaikaissraportti 1999.

⁸⁰ Vastaavat jaot kts. Kretschmer 1993; Fraud with Respect to Civil Status 2000.

4.2 Avioliitto-oikeudelliset keinot lumeavioliittojen ehkäisemiseksi

4.2.1 Lumeavioliittotarkoitus avioesteenä

Ennen avioliiton solmimista lumeavioliittoihin voidaan puuttua epäsuorasti tarkistamalla huolellisesti avioliiton solmimiseen tarvittavat asiakirjat mahdollisten väärennysten havaitsemiseksi. Lisäksi joissakin maissa lumeavioliittotarkoitukseen perusteella voidaan kieltäytyä antamasta esteettömyystodistusta tai vihkimästä (preventiiviset keinot lumeavioliiton estämiseksi).

Ennen avioliiton solmimista rekisteriviranomaiset tutkivat molempien puolisoitten kelpoisuuden mennä avioliittoon ja antavat heille esteettömyystodistuksen. Asiakirjojen ja todistusten tiukkaa ja huolellista tarkastamista ei välttämättä heti mielletä lumeavioliittojen vastustamiskeinoksi, mutta ilmeisimpien väärinkäytösten ehkäisemiseksi se on erittäin tehokas juuri siksi, että niiden tarkastaminen on jokaisen avioliiton solmimiseen kuuluva normaalitoimenpide.

Asiakirjojen väärennykset voivat koskea muun muassa henkilöllisyysasiakirjoja, esteettömyystodistuksia tai avioerotodistuksia.⁸¹ Esimerkiksi Saksassa on arvioitu, että 80 prosenttia EU:n ulkopuolisten maiden kansalaisten omista maistaan hankkimista esteettömyystodistuksista on joko väärennöksiä tai alunperin vääriä tietoja sisältäviä todistuksia, jotka on maksua vastaan antanut oikea viranomainen (*complacency documents*).⁸² Todistusten muodon ja allekirjoitusten aitouden tarkastamisen lisäksi monissa maissa väestörekisteriviranomaisten on varmistettava todistusten olemassaolo ja sisällön aitous. Monissa Euroopan maissa ei hyväksytä kolmansien maiden viranomaisten todistuksia, vaan vaaditaan niille omien edustustojen tai konsulaattien antama vahvistus.⁸³

Väestörekisteriviranomainen tai muu avioliiton esteiden tutkija voi kieltäytyä antamasta esteettömyystodistusta, jos se pitää esitettyjä todistuksia epäluotettavina tai riittämättöminä. Sen sijaan viranomaisen käsitys siitä, että kyseessä on lumeavioliitto, ei sinänsä muodosta yleensä avioestettä eikä oikeuta kieltäytymään antamasta esteettömyystodistusta. Saksassa on ollut kuitenkin oikeustapauksia, joissa viranomaiselle on annettu oikeus kieltäytyä antamasta esteettömyystodistusta sillä perusteella, ettei puolisoitten tarkoituksena ole yhteiselämän viettäminen.⁸⁴

Joissakin maissa lumeavioliittojen solmimiseen puututaan vihkipäivälle annetuilla oikeuksilla joko lykätä vihkimistä tai kieltäytyä vihkimisestä kokonaan, jos näyt-

⁸¹ Fraud with Respect to Civil Status 2000, 11-12. Sveitsissä on havaittu jopa kuolintodistuksen väärentäminen keinona virheellisen näytön esittämiseksi edellisen avioliiton päättymisestä.

⁸² Hondius 1993, 80.

⁸³ Fraud with Respect to Civil Status 2000, 13.

⁸⁴ Kretschmer 1993, 53-54.

tää todennäköiseltä, että kyseessä olisi lumeavioliitto. Saksassa siviilivihkijä on voinut oikeuskäytännön perusteella kieltäytyä vihkimästä, jos on todennäköistä, että parilla ei ole aikomuksena todellinen avioelämä ja avioliitto solmitaan ainoastaan oleskeluluvan saamiseksi. Vihkijän kieltäytymisoikeutta on perusteltu puuttuvilla avioliiton edellytyksillä ja oikeuksien väärinkäytöllä.⁸⁵ Heinäkuusta 1998 lähtien käytäntö on vahvistettu avioliittolain muutoksella, jonka mukaan vihkijä ei saa vihkiä avioliittoon, jos on ilmeistä, että kyseessä olevalla pariskunnalla ei ole tarkoitusta perustaa aviollista yhteiselämää. Osoituksena tästä voi olla muun muassa suuri ikäero tai yhteisen kielen puute. Kun vihkijä kieltäytyy vihkimästä, hänen päätöksestään voidaan valittaa oikeuteen. Vihkimisestä kieltäytyminen ei ole Saksassa enää harvinaista.⁸⁶

Vihkimisestä kieltäytyminen näyttäisi olevan yksilön avioitumisoikeuden ja siten muun muassa Euroopan ihmisoikeussopimuksen vastaista, mutta toistaiseksi yhtään tällaista tapausta ei ole viety ihmisoikeustuomioistuimeen.⁸⁷ Paremminkin avioitumisen oikeutta kunnioittavana sääntelyratkaisuna epämääräisen vihkimisestä kieltäytymisen sijasta on pidetty vaatimusta, jonka mukaan molempien avioliittoon aikovien tulee asua maassa laillisesti ennen kuin he voivat mennä naimisiin. Kuitenkin esimerkiksi Saksassa myös oleskeluluvan vaatimista avioliiton solmimisen ehtona on pidetty perustuslain ja avioliiton solmimisoikeuden vastaisena.⁸⁸ Vaikka laitton oleskelu maassa ei olisikaan varsinainen avioliiton este, se voi monessa Keski-Euroopan maassa käytännössä johtaa vihkimisestä vastaavien viranomaisten yhteydenottoon ulkomaalaisviranomaisiin tai painottaa tavallista perusteellisemmän avioliittoon liittyvien asiapapereiden tutkimisen.⁸⁹

Pohjoismaiden pakolais- ja turvapaikkakysymyksiä pohtinut korkean tason virkamiestyöryhmä on ehdottanut, että Pohjoismaissakin avioliiton solmimisen edellytyksenä voisi olla se, että molemmilla osapuolilla on laillinen syy oleskeluun.⁹⁰ Tanskassa ja Norjassa avioliittoa solmivan vieraan valtion kansalaisen on jo nyt osoitettava, että hän oleskelee tai asuu maassa laillisin perustein.⁹¹ Tanskassa siviilivihkijä voi ilmoittaa ulkomaalaisviranomaisille tapaukset, joissa on aihetta olettaa avioliiton solmimisen ratkaisevana päämääränä olevan oleskeluluvan saaminen.⁹²

⁸⁵ Kretschmer 1993, 91.

⁸⁶ Dertinger 1999, 120-121.

⁸⁷ Fraud with Respect to Civil Status 2000, 45.

⁸⁸ Hondius 1993, 82.

⁸⁹ Fraud with Respect to Civil Status 2000, 15.

⁹⁰ Rapport vedrørende familiesammenføring i de nordiske lande 1996, 58.

⁹¹ HE 44/2001, 13.

⁹² Avioliittolain § 22 a, joka tuli voimaan 1.6.2002 ulkomaalaislain uudistamisen yhteydessä (Lov om ændring af udlændingeloven og ægteskabsloven med flere love, LOV nr 365 af 06/06/2002).

4.2.2 Lumeavioliiton mitättömyys tai peruutuminen

Lumeavioliiton oikeusvaikutuksia ja purkamista koskeva sääntely vaihtelee eri maissa sen mukaan, miten avioliiton pätevyys ymmärretään. Joissakin maissa avioliitto on pätevä ainoastaan, jos kummallakin puolisoilla on todellinen ja aito avioitumistahto. Lumeavioliittotilanteissa puuttuva avioitumistahto mahdollistaa tällöin avioliiton mitätöinnin tai peruutumisen. Monissa maissa avioliiton pätevyys perustuu ainoastaan vihittävien tahdonilmaisuihin, jolloin vihkipäivän edessä muodollisesti oikein ilmaistu avioitumistahto on riittävä edellytys pätevälle avioliitolle.⁹³

Esimerkiksi Espanjan avioliitto-oikeudessa avioliitto on mitätön ilman vihkipäivän keskinäistä yhteisymmärrystä avioitumistahdosta. Mitättömyys koskee sekä teeskenneltyä avioliittoa että avioliittoon liitettyjä salaisia tai piileviä ehtoja. Niinpä ulkomaalaisoikeudellisin tarkoituksin solmittu avioliitto voidaan mitätöidä. Myös Belgiassa on astunut vuonna 2000 voimaan laki, jossa nimenomaisesti mainitaan, että avioliittoa ei ole, vaikka muodolliset suostumukset avioliittoon on annettu, jos olosuhteiden kokonaisarvion perusteella voidaan päätellä, että ainakin toisen osapuolen tarkoituksena ei ole selvästikään todellisen suhteen perustaminen, vaan ainoastaan avioliittoon liittyvän edun saavuttaminen oleskelulupa-asioissa.⁹⁴

Ranskassa piileviä tai salaisia ehtoja sisältäneet avioliittoa koskevat tahdonilmaisut ovat päteviä, jos avioliiton solmimisen syy ei ole avioliittoinstituutiolle vieras. Jos avioliitto solmitaan esimerkiksi lapsen aviollisen syntyperän takaamiseksi, syntyy todellinen avioliitto. Sen sijaan avioliitto on mitätöitävissä, jos aviopuolisoiden päämäärä on avioliitolle vieras, kuten oleskeluluvan saaminen, eikä heillä ole tarkoitusta viettää aviollista yhteiselämää. Lumeavioliitto voi olla pätevä avioliitto, mutta jokainen, jonka etua se koskee, voi nostaa kanteen avioliiton mitätöimiseksi.⁹⁵

Yhdysvalloissa lumeavioliiton pätevyys avioliittona riippuu siitä, miten missäkin osavaltiossa suhtaudutaan siihen, onko sitä koskeva suostumus pätevä. Yleisen avioliitto- ja avioerolain mukaan lumeavioliitto on pätevä avioliitto. Yhdysvalloissa tunnetaan myös ns. yksipuolinen avioliittopetos (*one-sided marriage fraud*), jossa toisen osapuolen tarkoituksena ei ole ollut aito avioliitto vaan ainoastaan maahanpääsy. Yksipuolisesta avioliittopetoksesta huolimatta avioliitto on pätevä, mutta se voidaan mitätöidä.⁹⁶

⁹³ Kretschmer 1993, 24-25.

⁹⁴ Fraud with Respect to Civil Status 2000, 20.

⁹⁵ Kretschmer 1993, 26-28.

⁹⁶ Kretschmer 1993, 172-174, 187.

Saksassa avioliiton pätevyys perustuu ainoastaan vihkijän edessä annettuihin vihattävien tahdonilmaisuihin. Muodollisesti pätevästi solmittu avioliitto on pätevä huolimatta lumetarkoituksesta tai piilevistä varaumista. Avioliitto on mitätön ainoastaan jos se on solmittu muodollisesti väärin.⁹⁷ Sen sijaan Saksan lainsäädännön mukaan avioliitto voidaan tuomita peruutuneeksi (*Aufhebung*), jos avioliittolupaukset ovat teeskenneltyjä.⁹⁸ Avioliiton peruutuminen on mahdollista, jos ilmenee, että jo ennen avioliittoa osapuolet olivat sopineet, että heillä ei ole minäkäänlaisia aviollisia velvollisuuksia kuten elatusvelvollisuutta toisiaan kohtaan eikä myöskään suunnitelmia viettää yhteiselämää.⁹⁹ Myös viranomainen voi hakea avioliiton peruutumista. Siihen ei kuitenkaan yleensä ryhdytä tilanteissa, joissa vain toisen puolison todellinen avioliittoa koskeva tahdonilmaisu puuttui ja toinen oli menossa naimisiin tosissaan.¹⁰⁰

Voidaan kysyä, suojellaanko avioliittoinstituutiota itse asiassa paremmin, jos lumeavioliiton pätevyys ei puututa, vaan sille annetaan täysimääräisesti kaikki avioliittoon liitetyt oikeusvaikutukset. Tällöin osapuolet eivät voi jälkikäteen milloin tahansa todeta solmineensa vajaan avioliiton ja mitätöidä avioliittoaan, vaan muodollisesti pätevä avioliitto pysyy ja avioliittorekistereihin merkittyihin oikeuksiin ja velvollisuuksiin voi luottaa. Aviopuoliso ei voi oikeudellisesti sitovasti esimerkiksi vedota sosiaaliturvaa hakiessaan avioliittonsa olevan lumeavioliitto, jossa on sovittu ettei keskinäistä elatusvelvollisuutta ole. Tällöin aviopuolisoiden itsensä tulisi kestää toimensa vaikutukset ja yhteiskunnan kannalta ei olisi intressiä puuttua muuta kuin esimerkiksi lumeavioliiton ulkomaalaisoikeudellisiin vaikutuksiin.

4.3 Ulkomaalaisoikeudelliset keinot lumeavioliittojen estämiseksi

4.3.1 Vaatimus oleskeluluvan hakemisesta ennen maahantuloa

Monia lumeavioliittoihin liittyviä väärinkäytöksiä voidaan parhaiten vastustaa ”yläjuoksulla” eli muuttamalla lainsäädäntöä niin, että avioliitosta ei ole hyötyä esimerkiksi kansalaisuuden saamisessa, maahantulossa tai oleskelussa.¹⁰¹ Perhesiteen perusteella myönnettävälle oleskeluluvulle voidaan asettaa lukuisia rajoituksia ja lisäehtoja, jotka vähentävät lumeavioliiton houkuttelevuutta.

Useimmissa Euroopan maissa ja myös muissa suurissa maahanmuuttomaissa kuten Yhdysvalloissa vaaditaan, että oleskelulupa haetaan ennen maahan saapumista. Yhteisöoikeudesta johtuen EU:n alueella tehdään kuitenkin tästä pääsäännöstä

⁹⁷ Kretschmer 1993, 35, 38.

⁹⁸ Fraud with Respect to Civil Status 2000, 24.

⁹⁹ Dertinger 1999, 125.

¹⁰⁰ Kretschmer 1993, 107.

¹⁰¹ Hondius 1993, 83.

EU-kansalaisia koskeva poikkeus ja yleensä on olemassa myös joitakin muita perusteita, joilla hakemuksen saa jättää maahan tulon jälkeen. Muutoin hakijan maahantulon jälkeen tekemä oleskelulupahakemus hylätään ja hakijan on palattava kotimaahansa, jossa hän tosin voi jättää halutessaan uuden oleskelulupahakemuksen. Sääntelyn ajatuksena on, että oleskeluluvan hakija ei pääse odottamaan oleskelulupahakemuksen käsittelyä haluamassaan maassa, vaan maahan pääsee vasta jos siihen todetaan olevan oleskeluluvan saamiseen hyväksyttävä peruste.

Ruotsissa pääsääntönä on, että oleskelulupa on haettava ennen Ruotsiin saapumista. Jos oleskelulupaa hakee vasta Ruotsiin tullessaan tai jo maassa ollessaan, saa yleensä kielteisen päätöksen. Säännösten tarkoituksena on ollut mahdollistaa johdonmukainen maahanmuuttopolitiikka. Poikkeuksena tähän pääsääntöön ovat henkilöt, joilta ei vaadita oleskelulupaa, turvapaikanhakijat ja Ruotsissa vakituisesti asuvien perheenjäsenet, jos he ovat asuneet yhdessä jo ulkomailla. Muutoin oleskeluluvan myöntäminen jo Ruotsiin saapuneelle henkilölle on mahdollista vain, jos siihen on erityisiä syitä (*särskilda skäl*). Tällainen erityinen syy on esimerkiksi se, että maahan saapuneella henkilöllä on tai on tulossa yhteinen lapsi Ruotsissa oleskelevan henkilön kanssa tai he ovat asuneet yhdessä yhden vuoden ajan.¹⁰²

Tanskassa oleskelulupa myönnetään yleensä ennen maahan saapumista. Ainoastaan erityisistä syistä lupa voidaan myöntää maahantulon jälkeen. Jos hakija on esimerkiksi Tanskassa asuvan henkilön puoliso tai alaikäinen lapsi, hän voi odottaa oleskelulupansa käsittelyä Tanskassa.¹⁰³ Saksassa oleskelulupaa on haettava ulkomailta, mutta Saksan ulkomaanedustusto myöntää käytännössä perheenjäseneille viisumin hakemuksen käsittelyn ajaksi, joten hän saa odottaa päätöstä perheensä luona Saksassa.¹⁰⁴ Myös Yhdysvalloissa oleskelulupa puolisolle on haettava ennen puolison maahantuloa. Jos pariskunta on menossa naimisiin vasta Yhdysvalloissa, ulkomaalainen tuleva puoliso voi tulla maahan ja saada niin sanotun *fiancé visa*:n, jolloin pariskunta voi mennä naimisiin Yhdysvalloissa kolmen kuukauden kuluessa. Luvan voi saada ainoastaan Yhdysvaltojen kansalaisen tuleva puoliso ja lisäksi edellytyksenä on, että parin on tullut tavata ainakin keran ulkomailla edeltäneen kahden vuoden aikana.¹⁰⁵

4.3.2 Määräaikaiset oleskeluluvat ja oleskeluluvan peruuttaminen

Yleensä ainakin ensimmäinen perhesiteen perusteella myönnettävä oleskelulupa on kestoltaan rajoitettu ja siinä mielessä ehdollinen, että luvan jatkaminen riippuu

¹⁰² SOU 1994:60, 25-26, 29.

¹⁰³ Ulkomaalaislaki § 9. stk. 12 (LOV nr 365 af 06/06/2002); Virtanen 1999, 29.

¹⁰⁴ Virtanen 1999, 26.

¹⁰⁵ Scholes 1997.

muun muassa parisuhteen jatkumisesta. Määräajat vaihtelevat suuresti. Joissakin maissa avioliiton perusteella oleskelulupaa hakevat jaetaan eri ryhmiin esimerkiksi kansalaisuuden tai parisuhteen keston mukaan ja toisille annetaan pidempää oleskelulupia kuin toisille.

Ruotsissa pitkäaikaiselle perheenjäsenelle voidaan myöntää pysyvä oleskelulupa heti kaikissa maahanmuuttajaryhmissä, jolloin perheenjäsen voi oleskella maassa itsenäisesti suhteen kestosta riippumatta. Sen sijaan jos avioliittoa ei ole solmittu jo ennen kummankaan puolison Ruotsiin saapumista ja liitto on kestänyt hyvin lyhyen ajan (*snabba anknytningar*), oleskelulupa myönnetään puolisolle kuuden kuukauden jaksoissa kahden vuoden ajan ja oleskeluluvan jatkaminen riippuu suhteen jatkumisesta.¹⁰⁶ Käytännössä noin kolmasosa avioliiton perusteella oleskeluluvan saaneista tulee Ruotsiin tämän jälkikäteisen kontrollin kautta (*uppskjuten invandringsprövning*).¹⁰⁷

Ruotsin ulkomaalaislakia muutettiin 1.7.2000, koska lyhyiden määräaikaisten oleskelulupien oli havaittu aiheuttavan ongelmia ja jopa väkivallan uhkaa ulkomaalaisille vaimoille. Nykyään oleskelulupaa voidaan jatkaa, vaikka suhde olisi-kin jo päättynyt, jos vaimo tai hänen lapsensa ovat altistuneet parisuhteessa väkivallalle tai heidän oikeuksiaan on muuten loukattu tai oleskeluluvan jatkamiselle on muita painavia syitä. Edellytyksenä on, että suhde ei ole ollut kokonaisuudessaan hyvin lyhyt ja että se on ollut alunperin todellinen.¹⁰⁸

Tanskan uudistetun ulkomaalaislain mukaan ulkomaalaiselle myönnetään oleskelulupa määräaikaisena seitsemän vuoden ajan, jonka jälkeen hän vasta voi hakea pysyvää oleskelulupaa. Seitsemän vuoden maassa oleskelun vaatimuksesta voidaan poiketa erityisistä syistä.¹⁰⁹ Aiemmin perheen yhdistämistapauksissa maassa pidempään asuneen perheenjäsenen oleskeluoikeudesta riippumattoman pysyvän oleskeluluvan saattoi saada jo kolmen vuoden maassa oleskelun jälkeen.¹¹⁰

Saksassa perheenjäsenelle myönnetään oleskelulupa ensin määräaikaisena ja sitä jatketaan ainoastaan, jos yhteiselämä aviopuolison kanssa jatkuu. Saksan kansalaisen puoliso voi saada kolmen vuoden määräaikaisen oleskeluluvan. Turvapaikanhakijoille annetaan avioliiton perusteella ainoastaan vuoden määräaikainen oleskelulupa. Samoin yhden vuoden määräaikainen oleskelulupa myönnetään myös silloin, kun viranomaiset epäilevät avioliiton olevan solmittu oleskeluluvan takia eli jos ulkomaalainen olisi muuten joutunut lähtemään Saksasta.¹¹¹ Itsenäisen oleskeluluvan voi saada yleensä neljän vuoden oleskelun jälkeen. Jos avioliit-

¹⁰⁶ SOU 1997:152, 53.

¹⁰⁷ Regeringens proposition 1999/2000:43, 51.

¹⁰⁸ SOU 2002:13, 73; Regeringens proposition 1999/2000:43, 41-43.

¹⁰⁹ Ulkomaalaislaki § 11. stk. 3-4 (LOV nr 365 af 06/06/2002).

¹¹⁰ Virtanen 1999, 29.

¹¹¹ Dertinger 1999, 99-100.

to päättyy ennen kuin puolisolle on myönnetty pysyvä oleskeluoikeus, hän voi saada itsenäisen oleskeluluvan avioliiton kestänyä vähintään neljä vuotta, poikkeuksellisesti jo kolmen vuoden jälkeen tai tätä aiemminkin esimerkiksi leskeytymistapauksissa.¹¹²

Yhdysvalloissa ulkomaalaisille puolisoille annetaan aluksi kahden vuoden ajaksi niin sanottu ehdollinen oleskelulupa (*conditional residence status*). Käytäntö perustuu lumeavioliittojen ehkäisemiseksi vuonna 1986 säädettyyn lakiin *Immigration Marriage Fraud Amendments (IMFA)*. Sen mukaan jos avioliitto ulkomaalaisen puolison kanssa on kestänyt alle kaksi vuotta, ulkomaalaiselle puolisolle myönnetään ensin ehdollinen oleskelulupa kahdeksi vuodeksi ja vasta sen jälkeen hän voi amerikkalaisen puolisonsa myötävaikutuksella hakea pysyvää oleskelulupaa. Tässä yhteydessä USA:n ulkomaalaisviranomaiset (*Immigration and Naturalization Service, INS*) haastattelevat molemmat puoliset sen selvittämiseksi, että avioliitto on solmittu *bona fide*. Ehdollisen oleskeluluvan voimassa ollessa puoliso ei voi hakea oleskelulupaa minkään muun syyn perusteella. Jos avioliitto päättyy ennen kuin se on kestänyt kaksi vuotta, ulkomaalainen puoliso menettää ehdollisen statuksensa ja hänet yleensä karkotetaan. Kuitenkin jos avioliitto on päättynyt ennen kahden vuoden kulumista puolison kuoleman tai perheväkivallan vuoksi, ulkomaalainen puoliso voi hakea yksin poikkeusta yhteisen jatkohakemuksen vaatimuksesta.¹¹³

Yhdysvalloissa samoin kuin Ruotsissa on keskusteltu paljon ehdollisen statuksen vaikutuksesta maahanmuuttajanaisten asemaan. Ehdollinen oleskelulupa ja karkottamisen uhka tekee heidät liian riippuvaiseksi miehistään ja altistaa heidät avioliitossaan pahoinpitelylle. Vuonna 1990 lakiin lisättiin todistettavasti pahoinpitelyn kohteeksi joutuneille naisille mahdollisuus hakea itse pysyvää oleskelulupaa. Vaatimuksena on kuitenkin muun muassa se, että avioliiton täytyy olla alunperin solmittu vilpittömässä mielessä, eikä esimerkiksi ainoastaan oleskeluluvan saamiseksi Yhdysvaltoihin. Lisäksi pahoinpitely tulee pystyä todistamaan lääkärintodistuksella. Erityisesti niin sanotusti postimyyntimorsiamina Yhdysvaltoihin tulleilla voi olla vaikeuksia todistaa avioliittonsa solmimisen vilpittömyyttä. Parannuksena nykyiseen on ehdotettu, että jos avioliitosta on syntynyt lapsia, pidettäisiin sitä merkinä avioliiton aitoudesta eikä muuta todistelua vilpittömyydestä tarvittaisi.¹¹⁴

Sekä Ruotsissa, Tanskassa, Saksassa että Yhdysvalloissa on mahdollista peruuttaa oleskelulupa, jos sen todetaan perustuvan tahallaan annettuihin vääriin tietoihin, joilla on ollut merkitystä oleskeluluvan myöntämiselle. Tällaisena voidaan

¹¹² Virtanen 1999, 26; Kretschmer 1993, 9-10.

¹¹³ Legomsky 1999; Scholes 1997; Anderson 1993, 1404, 1412-1413.

¹¹⁴ Kts. muun muassa Anderson 1993; Jones 1997.

pitää myös lumeavioliittoa.¹¹⁵ Yhdysvalloissa myös lumeavioliiton perusteella annettu kansalaisuus voidaan viiden vuoden ajan peruuttaa. Lisäksi jos yhdysvaltalainen puoliso menee myöhemmin naimisiin ulkomaalaisen kanssa, hän ei saa etuoikeuksia puolisolleen.¹¹⁶

4.3.3 Avioliiton aitouden kontrolloiminen

Ulkomaalaisviranomaiset pyrkivät monissa maissa eri tavoin varmistamaan, että avioliittoon perustuva perheside on aito ja kysymyksessä on todellinen perhe-elämä. Yleensä avioliiton ja yhdessäasumisen pituus jo todistaa avioliiton aitouden, mutta uusissa tai vakiintumattomissa suhteissa, joissa puoliset eivät ole vielä ehtineet asumalla yhdessä osoittaa suhteen aitoutta, suhteen aitous tutkitaan muilla keinoilla. Käytössä on muun muassa olosuhteisiin perustuva arviointi, puolisoitten tai heidän sukulaistensa, ystäviensä ja naapureidensa haastattelut, kotikäynnit ja erilaisten rekisteritietojen tarkistaminen. Myös todistustaakka siitä, onko kyseessä lumeavioliitto vaihtelee maittain. Yleensä se on kuitenkin viranomaisilla.

Ruotsissa parisuhteen luonne pyritään selvittämään huolella. Jos suhteen aitoutta ei pystytä toteamaan yhdessä asumisesta jo ennen Ruotsiin muuttoa, suhteen aitous tutkitaan yleensä ennen ensimmäisen oleskeluluvan myöntämistä haastatteleamalla suhteen molempia osapuolia (*seriösitetsprövning*). Suhteen arvioinnissa kiinnitetään huomiota muun muassa siihen, kuinka kauan osapuolet ovat tunteet toisensa, heidän kontakteihinsa tänä aikana, heidän tietoihin toisistaan, kykyyn kommunikoida yhteisellä kielellä ja yhteisiin tulevaisuuden suunnitelmiin. Kokonaisarviossa otetaan huomioon myös molempien puolisoitten kotimaan kulttuuritraditiot.¹¹⁷

Uutena toimenpiteenä 1.7.2000 alkaen on alettu tarkistaa ruotsalaisen puolison rikosrekisteri ja väestörekisteri ennen oleskeluluvan myöntämistä ulkomaalaiselle puolisolle. Tässä yhteydessä tiedot puolison mahdollisista aiemmista avioliitoista ja rikoksista annetaan myös ulkomaalaisen puolison tutustuttavaksi. Samalla jaetaan oikeudellista tietoa avioliitosta ja yhteiskunnan palveluista Ruotsissa. Jos luvan myöntämistä vastaan on erityisiä perusteita, hakemus voidaan hylätä siitä huolimatta, että suhde sinänsä vaikuttaisi aidolta. Tällainen erityinen syy on, että on ilmeinen riski, että hakija joutuu suhteessa alttiiksi väkivallalle tai sen vakavalle uhalle.¹¹⁸

¹¹⁵ Fraud with Respect to Civil Status 2000, 36; SOU 2002:13, 80.

¹¹⁶ Kretschmer 1993, 211.

¹¹⁷ SOU 2002:13, 76.

¹¹⁸ SOU 2002:13, 76, 154; Regeringens proposition 1999/2000:43, 43.

Aikaisemmin Ruotsissa luotettiin ensimmäisen oleskeluluvan myöntämisessä lähes pelkästään hakijoiden antamiin kirjallisiin tietoihin. Puolisoiden haastattelut tehtiin vasta ennen pysyvän oleskeluluvan myöntämistä eli noin kahden vuoden kuluttua ulkomaalaisen puolison maahan tulosta, koska uusissa suhteissa suhteen jatkuvuudesta ja luonteesta ei tätä ennen voitu varmistua. Käytäntöä muutettiin ja etukäteistä arviointia tiukennettiin, kun liian löyhin sitein maahan tulleiden naisten ongelmista oli saatu tietoa.¹¹⁹ Nyt 95 prosenttia pareista haastatellaan, vaikka osa hakemuksista on niin selviä, ettei lisäselvityksen tarvetta olisi. Käytäntö vie voimavaroja epäselvempien tapausten selvittämiseltä. Avioliiton aitouden tutkimista ollaankin Ruotsissa edelleen kehittämässä. Tarkoituksena on muuttaa sitä jatkossa vähemmän puolisojen yksityiselämään puuttuvaan suuntaan. Haastatteleista on tarkoitus tehdä vähemmän perusteellisia ja sen sijaan tarkistetaan enemmän rekisteri- ja asiakirjatietoja. Perheen yhdistämisissä osallisista henkilöistä on ehdotettu myös muodostettavaksi oma rekisterinsä. Rekisterin perusteella voitaisiin erottaa hakijoista ne henkilöt, jotka hakevat jatkuvasti maksua vastaan väitettyjä perheenjäseniään Ruotsiin.¹²⁰

Tanskan ulkomaalaislaissa todetaan suoraan, että perhesiteeseen perustuvan oleskeluluvan saamisen edellytyksenä on, että kysymyksessä ei ole maahantulosäännösten kiertäminen. Oleskelulupaa ei myönnetä, jos on painavia syitä olettaa, että avioliiton tai avoliiton ainoana tarkoituksena on oleskeluluvan saaminen. Koska näyttökysymykset ovat vaikeita, merkitystä on annettu sille, että osapuolet asuvat yhdessä (*på fælles bopæl*), jota koskeva todistus heidän pitää jatkoluvan hakemisen yhteydessä allekirjoittaa. Myös väestörekisteritiedot voidaan tarkistaa. Jos ulkomaalaisviranomaiset toteavat, että pariskunnan todellista yhteiselämää on aihetta epäillä, he voivat päättää lisätutkimuksista. Tällöin poliisi suorittaa yllätyškäynnin puolisojen kotona. Jos kontrollissa käy ilmi, että todellista perhe-elämää ei ole tai ei ole enää, oleskelulupa voidaan peruuttaa tai evätä jatkolupa.¹²¹

Saksassa lumeavioliittoa epäillään, jos esimerkiksi ulkomaalaisella ei ole ennen avioliittoa oleskelulupaa tai puoliso ei ymmärrä toistensa kieltä ja tietävät siksi toisistaan vähän. Saksalaisen puolison asunnosta voidaan päätellä, ettei se voi olla todellinen paikka yhteiselämän viettämiselle tai mahdollisesti yhteinen asunto on otettu vain lyhyeksi aikaa. Saksalainen puoliso saattaa saada sosiaalipua ja ulkomaalaisella ei ole tarkoitustakaan elättää häntä. Epäilyksiä herättää myös pariskunnan pikainen eroaminen tai jos viehättävä ulkomaalainen avioituu vuosikymmeniä vanhemman saksalaisen kanssa, joka voisi pikemminkin olla hänen adoptioäitinsä tai isänsä. Kun suhteeseen liittyy edellä mainittuja piirteitä, ulkomaalaisviranomaiset haastattelevat pariskunnan. Ulkomaalaisvirastosta voi-

¹¹⁹ Regeringens proposition 1999/2000:43, 32-35; SOU 1997:152, 57.

¹²⁰ SOU 2002:13, 154-159.

¹²¹ SOU 2002:13, 114; Rapport vedrørende familiesammenføring i de nordiske lande 1996, 11, 49.

daan tulla myös kotikäynnille ja tutkia asunto. Samalla voidaan haastatella pariskunnan naapureita ja muita oletettuja tuttaviam. Pareilta ei kysytä intiimejä yksityiskohtia, vaan koetetaan saada käsitys siitä, tulevatko he ollenkaan toimeen ja mitä he tietävät toisistaan. Kyse ei tarvitse olla rakkaudesta vaan tarkoitus on selvittää, onko kyse yhteiselämästä. Vain jos puolisoilla ei ole mitään yhteistä, he eivät ymmärrä toisiaan, he eivät tiedä missä puoliso asuu tai miltä koti näyttää, avioliiton perusteella evätään uusi oleskelulupa tai peruutetaan voimassa oleva oleskelulupa.¹²²

Myös Yhdysvalloissa käytetään suhteen aitouden toteamiseksi puolisoitten haastatteluja. Ennen ulkomaalaisen puolison ehdollisen statuksen muuttamista pysyväksi on puolisoitten käytävä INS:n haastattelussa osoittamassa, että avioliittoa ei ole solmittu maahantulosaännösten kiertämiseksi ja että se ei ole päättynyt.¹²³ Yhdysvalloissa on käännetty todistustaakka, sillä parin tulee itse pystyä osoittamaan, ettei heidän avioliittonsa ole lumeavioliitto.¹²⁴

Avioliiton vilpittömyyden arvioinnissa merkityksellistä on puolisoitten tarkoitus avioliiton solmimishetkellä, jota selvitetään haastatteleamalla molemmat puoliset yhtäaikaan, mutta erikseen. Haastattelussa esitetään kysymyksiä muun muassa häistä, kodin sisustamisesta, kotitöiden jakamisesta tai aamiaisesta haastattelu-aamuna. Vastoin annettuja ohjeita aviopareilta on saatettu kysyä myös hyvin intiimejä yksityiskohtia kuten käytetyistä ehkäisykeinoista tai seksuaalisesta käyttäytymisestä. Lisäksi käytössä on avioliiton solmimisen jälkeinen seuranta, joka sisältää muun muassa käyntejä avioparin kotona tarkistamassa, että he todella asuvat yhdessä sekä isännöitsijän, naapureiden, työnantajien ja ystävien haastatteluja.¹²⁵

Yhdysvalloissa on esitetty, että kaikkien ulkomaalaisten kanssa avioituneiden haastattelujen sijaan tulisi luokitella avioliittoon liittyviä tekijöitä, jotka voivat olla merkinä sen lumeavioliittoluonteesta ja keskittyä tutkimaan niitä. Tällaisia seikkoja voisi olla seuraavanlaisia: puoliset eivät tunteneet ennen vihkimistä, puolison henkilöllisyys ei pidä paikkaansa, maassa oleva osapuoli on hakenut aiemminkin ulkomaalaista puolisoa USA:han tai puolisoilla ei ole yhteistä kieltä. Lisäksi rekistereistä voitaisiin tarkistaa, ketkä ulkomaalaiset olisi karkotettu il-

¹²² Dertinger 2001, 108-112.

¹²³ Legomsky 1999. Kretschmerin (1993, 200) mukaan ennen vuoden 1986 lainmuutosta (IMFA) olennaista lumeavioliiton määrittämiselle on ainoastaan se, mikä oli puolisoitten tahtotila avioliittoa solmittaessa, sillä mitään avioliiton sisältöä koskevia määräyksiä ei voinut USA:n perustuslain mukaan antaa. Myöskään avioliiton kesto ei periaatteessa saanut vaikuttaa lumeavioliiton määrittämiseen, sillä ulkomaalaisten kanssa solmituilla avioliitoilla ei saanut olettaa pitempää kestoja kuin muiltakaan.

¹²⁴ Kretschmer 1993, 195-196. Internetistä löytyy lukuisia sivustoja, joissa amerikkalaiset asianajotoimistot tarjoavat "tee se itse oppaita" haastatteluihin valmistautumiseen ja avioliiton aitouden osoittamiseen. Kts. esim. URL: <<http://www.marriagegreencard.com/kit.html>>, <<http://www.usaimmigrationattorney.com/Spousalartl.html>> ja <<http://www.visaus.com/marriage.html>>.

¹²⁵ Jones 1997, 681; The Constitutionality of the INS Sham Marriage Investigation Policy 1986, 1241-1243.

man avioliiton solmimista aikaisempien oleskeluluparikkomusten, rikosten tai prostituution vuoksi.¹²⁶

4.3.4 Toimeentulovaatimus

Monissa maissa perhesiteen perusteella myönnettävälle oleskeluluvalle on edellytyksenä se, että maassa jo oleskeleva puoliso pystyy elättämään oleskelulupaa hakevan tai että hänellä on riittävä asunto. Yleensä toimeentulovaatimuksen ulkopuolelle on kuitenkin rajattu joitakin ryhmiä kuten oman maan kansalaisten, pohjoismaiden ja EU-maiden kansalaisten puoliset. Toimeentulovaatimusta ei yleensä sovelleta myöskään pakolaisiin tai suojelun tarpeen perusteella maassa oleskeleviin. Edellytykset heidän perheidensä maahantuloon ovat jonkin verran lievemmat, koska heillä ei ole mahdollisuutta viettää perhe-elämää kotimaassaan.

Ruotsissa puolison toimeentulon turvaaminen ei ole oleskeluluvan saamisen edellytys eikä myöskään asuntovaatimuksia ole asetettu.¹²⁷ Ruotsissa on kuitenkin ehdotettu toimeentulovaatimuksen (*försörjningskrav*) ottamista käyttöön ainakin osassa perhesiteen perusteella myönnettävistä oleskeluluvista. Ehdotuksen mukaan toimeentulovaatimuksen tulisi jatkossa koskea vakiintumattomia parisuhteita ja ydinperheen ulkopuolisia sukulaisia. Uusia parisuhteita koskevana se voisi olla keino suojata nuoria Ruotsissa asuvia henkilöitä, erityisesti naisia, jotka joutuvat nykyään keskeyttämään koulunsa sukulaisen järjestettyä heille avioliiton ulkomaalaisen kanssa. Toimeentulovaatimuksen täyttymistä voitaisiin vaatia myös oleskeluluvan jatkamisen yhteydessä, mutta korkeintaan kahden vuoden ajan.¹²⁸

Tanskassa vaaditaan uudistetun ulkomaalaislain myötä kohtuullista asuntoa perheen yhdistämisen edellytyksenä ja myös toimeentulovaatimus on varsin tiukka. Tanskassa asuvan perheenjäsenen tulee pystyä huolehtimaan perheensä toimeentulosta ja ulkomaalaisen perheenjäsenen oleskeluluvan jatkaminen voidaan evätä, jos toimeentulovaatimus ei enää täyty. Tällöin tulee tosin olla kyse muusta kuin tilapäisestä elatuskyvyn puutteesta. Muutetun lain mukaan toimeentulovaatimus koskee myös Tanskan ja muiden pohjoismaiden kansalaisten ja pakolaisten perheenjäseniä. Jos puoliset hakevat perheen yhdistämistä, Tanskassa asuvalta puolisolta vaaditaan 50 000 kruunun vakuus (*sikkerhedsstillelse*) perheenjäsenen toimeentulosta. Lisäksi laissa on erityisiä säännöksiä takaisinperinnästä niiden tilanteiden varalle, että perheenjäsenelle jouduttaisiin maksamaan julkisista varoista toimeentulotukea. Tanskassa asuva puoliso ei saa vuoden aikana ennen hake-

¹²⁶ The Constitutionality of the INS Sham Marriage Investigation Policy 1986, 1250 -1253.

¹²⁷ SOU 2002:13, 13; Virtanen 1999, 23.

¹²⁸ SOU 2002:13, 16, 217.

muksen jättämistä saada ulkomaalaisille tarkoitettua avustusta (*hjælp efter aktivloven eller integrationsloven*).¹²⁹

Saksassa asuvan ulkomaalaisen on pystyttävä takaamaan perheenjäsenelleen toimeentulo, riittävä asunto ja sairausvakuutus. Vaatimus ei koske oman maan kansalaisia eikä pakolaisia. Ulkomaalaisen puolison oleskeluluvan jatkaminen voidaan evätä, jos toimeentulovaatimus ei enää täyty ja hän joutuu turvautumaan toimeentulotukeen. Karkotukset tällä perusteella ovat kuitenkin perusoikeuksista ja ihmisoikeussopimusten määräyksistä johtuen harvinaisia.¹³⁰

Myös Yhdysvalloissa vaaditaan ulkomaalaisilta puolisoilta kuten kaikilta muiltakin ulkomaalaisilta, että heidän toimeentulonsa on turvattu eikä heidän tarvitse turvautua sosiaaliturvaan. Toimeentulovaatimuksen toteamiseksi ulkomaalaisen puolison oleskelulupahakemukseen liitetään lukemattomien muiden todistusten lisäksi vakuutus siitä, että maassa oleva puoliso elättää hänet (*affidavit of support*) ja selvitykset puolison tuloista ja omaisuudesta.¹³¹ Vaatimus on siinä mielessä tiukka, että ulkomaalainen voidaan karkottaa, jos hän turvautuu sosiaaliturvaan viiden vuoden sisällä maahantulostaan eikä pysty osoittamaan, että julkisen tuen tarve alkoi vasta maahantulon jälkeen. Sääntelyä perusteellaan sillä, että se ehkäisee sosiaaliturvan houkuttelevuutta maahanmuuton syynä. Ulkomaalaisten ei ole kuitenkaan havaittu käyttäneen julkisia tukia keskimäärin sen enempää kuin omien kansalaistenkaan ja lisäksi järjestelmä on hallinnollisesti työläs. Hakemusten täyttämiseksi puoliset joutuvat yleensä turvautumaan asianajajan apuun.¹³²

4.3.5 Odotusajat ja vaatimukset kiinteistä siteistä maahan

Monissa maissa henkilön on täytynyt asua tietty vähimmäisaika ennen kuin hän voi hakea perheenjäseniään sinne. Ruotsissa ei periaatteessa ole tällaista vähimmäisasumisaikavaatimusta lukuun ottamatta perhesiteen perusteella Ruotsiin tulleita. He voivat hakea puolisoaan Ruotsiin vasta saatuaan pysyvän oleskeluluvan eli yleensä kahden vuoden kuluttua. Poikkeuksellisesti omaa lasta saa kuitenkin hakea jo aiemmin.¹³³ Ruotsissa on keskusteltu alaikärajan asettamisesta ulkomaalaisen puolison saamiselle maahan kun kyse on järjestetystä avioliitosta. Lumeavioliittojen ehkäisemiseksi on esitetty eräänlaista karenssiaikaa avioliiton perusteella Ruotsiin tulleille ulkomaalaisille. Heidän tulisi olla asunut tietty aika Ruotsissa ennen kuin he saisivat hakea suhteen päätyttyä uutta puolisoa Ruotsiin. On nimittäin havaittu olevan tavallista, että avioliiton perusteella Ruotsiin tulleet

¹²⁹ Ulkomaalaislaki § 9. stk. 2-6 (LOV nr 365 af 06/06/2002).

¹³⁰ SOU 2002:13, 128-129; Virtanen 1999, 25.

¹³¹ Kts. Motomura 1999 vakuutuksen yksityiskohdista ja sitovuudesta.

¹³² Legomsky 1999.

¹³³ Virtanen 1999, 22.

ulkomaalaiset eroavat saatuaan pysyvän oleskeluluvan ja hakevat sen jälkeen Ruotsiin puolisoa kotimaastaan.¹³⁴

Tanskassa perheenjäseniään luokseen voivat hakea Tanskan tai muun pohjoismaan kansalaiset, pakolaiset tai vähintään kolme vuotta maassa pysyvällä oleskeluvalla oleskelleet ulkomaalaiset. Erityinen käänteinen määräaika koskee pakolaisia, joiden taas tulee hakea perheenjäseniään maahan viimeistään puolentoista vuoden kuluessa maahantulostaan. Lisäksi alle 25-vuotiaitten puolisoita koskee Tanskassa vaatimus, jonka mukaan 18-24-vuotiaat ulkomaalaiset puoliset voivat saada oleskeluluvan ainoastaan, jos avioliitto voidaan todeta solmitun molempien vapaasta tahdosta. Säännöksen tarkoituksena on estää sukujen järjestämät pakkoavioliitot.¹³⁵

Uudistetun 1.6.2002 voimaan tulleen ulkomaalaislain mukaan Tanskassa asuvan ulkomaalaisen ja myös Tanskan kansalaisen perheenyhdistämisen ehtona on, että hänen ja hänen ulkomaalaisen puolisonsa yhteiset siteet Tanskaan ovat sellaiset, että perhe-elämän viettäminen nimenomaan Tanskassa on kohtuullista. Asumisaajan lisäksi arviointiin vaikuttavat siteet Tanskaan kuten siellä asuvat muut sukulaiset, opiskelu tai työskentely, tanskankielen taito ja toisaalta siteet johonkin muuhun maahan kuten kotimaahan.¹³⁶

Saksassa maahan pyrkijät jaetaan useisiin eri luokkiin, joita koskevat erilaiset rajoitukset perheenjäsenten maahan saamiseksi. Saksan kansalaisen puolisoilla ja pakolaisaseman saaneen puolisoilla on oikeus saada oleskelulupa, eivätkä heitä koske odotusaikasäännökset. Muutoin uutta puolisoa voi hakea maahan vasta kun ulkomaalainen on saanut pysyvän oleskeluoikeuden (*Aufenthaltsberechtigung*) Saksaan. Tämän voi perusteesta riippuen saada kolmesta kahdeksaan vuotta kestäneen maassa oleskelun jälkeen. Jos ulkomaalainen on tullut alaikäisenä Saksaan tai syntynyt siellä, hän voi myös saada puolisonsa maahan, jos hänellä on oleskelulupa (*Aufenthaltserlaubnis*) ja hän on asunut vähintään kahdeksan vuotta Saksassa. Jos henkilö on maahan saapuessaan jo naimisissa ja hän ilmoittaa tämän hakiessaan oleskelulupaa, puolisoon ei sovelleta oleskeluaikavaatimusta.¹³⁷ Odotusaikasäännökset koskevat siten vain uusia suhteita, jotka ovat syntyneet toisen puolison jo oleskellessa Saksassa.

Yhdysvalloissa on käytössä kiintiöt eri maahanmuuttajaryhmille. Erikoisasemassa ovat oman maan kansalaisten läheiset sukulaiset eli aviopuolisot ja alaikäiset lapset sekä vanhemmat, joita eivät koske määrälliset rajoitukset eikä niihin

¹³⁴ SOU 2002:13, 160.

¹³⁵ Ulkomaalaislaki § 9. stk. 1 (LOV nr 365 af 06/06/2002); SOU 2002:13, 111-112; Kts. myös Krieken 2001, 127.

¹³⁶ Ulkomaalaislaki § 9. stk. 7 (LOV nr 365 af 06/06/2002).

¹³⁷ Virtanen 1999, 24-25.

yleensä automaattisesti liittyvä jonotusaika.¹³⁸ Sen sijaan ulkomaan kansalaisen puolison täytyy jonottaa noin kaksi vuotta ja kolme kuukautta.¹³⁹ Yhdysvaltojen kansalaisten perheenjäsenten kohdalla tehdyt poikkeukset kiintiöistä lisäävät kansalaisten kanssa solmittujen lumeavioliittojen houkuttelevuutta, sillä tällaisella avioliitolla pääsee heti kaikkein suotuisampaan luokkaan. Lisäksi puoliso ei tarvitse työlupaa ja saa kansalaisuuden kolmessa vuodessa kun muuten sen saaminen kestäisi viisi vuotta.¹⁴⁰

Yhdysvalloissa oli aiemmin säädetty erityinen kahden vuoden odotusaika kaikille niille pariskunnille, jotka solmivat avioliiton karkotusprosessin ollessa käynnissä. Tällöin ulkomaalainen puoliso ei saanut avioliiton perusteella oleskelulupaa Yhdysvaltoihin ennen kuin hän oli poistunut maasta ja oleskellut ulkomailla kahden vuoden ajan avioliiton solmimisesta. Käytännössä joko yhdysvaltalaisen puolison tuli asua ulkomailla kaksi vuotta tai puolisoiden piti asua erossa ensimmäiset kaksi vuotta avioliitostaan. Säännöksen taustalla oli ajatus, että jos liitto oli näissä olosuhteissa vielä kahden vuoden jälkeen voimassa, oli se aito. Nykyään säännöksestä voidaan poiketa, jos pariskunta pystyy osoittamaan, että avioliitto on solmittu vilpittömästi perhe-elämän viettämisen tarkoituksessa.¹⁴¹

4.4 Rikosoikeudelliset keinot lumeavioliittojen torjumiseksi

Lumeavioliittoihin voidaan puuttua erilaisten siviili- ja hallinnollisten sanktioiden lisäksi myös ainakin periaatteessa rikosoikeudellisin keinoin. Rikosoikeuden alueella korostuvat entisestään vaikeudet havaita ja pystyä näyttämään toteen kyseessä olevan lumeavioliiton. Pelkästään lumeavioliiton solmimista sinänsä ei olekaan säädetty rikolliseksi juuri missään maassa ainakaan Euroopassa, vaan rangaistavaa on vasta lumeavioliiton käyttäminen hyväksi johonkin kiellettyyn tarkoitukseen. Tästä linjasta poiketen Alankomaissa on ehdotettu rikoslakiin lisääväksi säännökset sekä lumeavioliittojen välitystoiminnasta että tahallisesti lumeavioliiton solmimisesta ainoastaan oleskeluluvan saamiseksi.¹⁴²

Pohjoismaissa ei ole nimenomaisesti lumeavioliittoja koskevaa rikosoikeudellista sääntelyä, mutta niihin voidaan puuttua yleisempien rikosnimikkeiden alla. Kysymykseen voi tulla rikoslain jokin yleinen säännös, jonka mukaan myötävaikuttaminen ulkomaalaislain kiertämiseen on rikos, tai muut viranomaisen harhauttamista koskevat säännökset. Nämä voivat joissain tapauksissa soveltua lumeavioliittoihin, kun niitä käytetään hyväksi oleskeluluvan saamisessa. Esimer-

¹³⁸ Kretschmer 1993, 192-193.

¹³⁹ Jones 1997, 680.

¹⁴⁰ Kretschmer 1993, 194.

¹⁴¹ Legomsky 1999. Aiempi sääntely loi uuden ilmiön, lumeavioerot, joiden jälkeen menttiin ulkomailla uudestaan naimisiin ja haettiin edellä kuvattuun tapaan puolisolle ehdollista statusta.

¹⁴² Fraud with Respect to Civil Status 2000, 36-38; Hondius 1993, 83.

kiksi Ruotsissa lumeavioliiton solmiminen ei ole rangaistavaa, mutta väärin tietojen antaminen tahallaan oleskeluluvan hakemisen yhteydessä on rikos.¹⁴³

Myöskään Saksassa lumeavioliiton solmiminen sinällään ei ole rikos. Rikollista on sen sijaan auttaa kiertämään ulkomaalaislakia, joka voi tapahtua muun muassa tekemällä tai hyödyntämällä vääriä tai epätäydellisiä ilmoituksia ja käyttämällä tahallisesti harhaanjohtavasti siten aikaansaatuja asiakirjoja oleskeluluvan saamiseksi itselle tai toiselle. Asiakirja voi olla esimerkiksi vihkitodistus tai esteettömyystodistus. Rangaistukseksi on säädetty sakkoa tai enintään kolmen vuoden vapausrangaistus.¹⁴⁴

Yhdysvalloissa on menty niin pitkälle, että lumeavioliiton solmiminen maahantulosäännösten kiertämistarkoituksessa on säädetty rikolliseksi. Rangaistuksena on vankeutta enintään viisi vuotta tai sakkoa enintään 250 000 \$ tai molempia. Rikollista on myös tahallinen väärin tietojen antaminen, tietojen salaaminen tai väärennetyjen asiakirjojen käyttö oleskelulupaa hakiessa. Näistä rangaistaan enintään 10 000 \$:n sakolla, enintään viidellä vuodella vankeutta tai molemmilla. Erikseen on säädetty rangaistavaksi sakolla tai vankeudella lumeavioliittovälitys tai mikä tahansa muu kaupallinen toiminta, joka tähtää maahantulosäännösten kiertämiseen.¹⁴⁵ Tiukka sääntely on ymmärrettävää siitakin syystä, että Yhdysvalloissa on ilmeisesti maailman suurimmat lumeavioliittomarkkinat.¹⁴⁶

Vertailun vuoksi voi todeta, että Suomessa ei ole suoraan lumeavioliittoja koskevaa rikosoikeudellista sääntelyä. Lumeavioliiton solmiminen ei ole rikos Suomessa, ei myöskään yksipuolisen lumeavioliiton solmiminen.

Lumeavioliittoihin voisivat joissakin tapauksissa mahdollisesti liittyä rekisterimerkintärikos, petos, väärennys tai väärän todistuksen antaminen viranomaiselle. Jos lumeavioliittoon liittyy väärin tietojen antaminen esimerkiksi oleskelulupahakemuksessa, on kyse väärän todistuksen antamisesta viranomaiselle, josta rangaistukseksi on säädetty rikoslain (19.12.1889/39) mukaan sakkoa tai vankeutta enintään kuusi kuukautta (RL 16:8). Poliisin mukaan Helsingissä esiintyy joka vuosi yhdestä kahteen tapausta, joissa ulkomaalainen puoliso on jättänyt suomalaisen puolisonsa välittömästi saatuaan pysyvän oleskeluluvan ja suomalainen osapuoli ottaa tällöin itse yhteyttä poliisiin ja kertoo tulleen petetyksi. Poliisi suorittaa tällöin rikostutkinnan ja tutkii, onko ulkomaalainen puoliso salannut tietoja oleskelulupaprosessissa. Tutkinta päättyy yleensä tuloksettomana näyttövaikeuksien vuoksi.¹⁴⁷

Maksullinen avioliittovälitystoiminta ei ole Suomessa kiellettyä. Edellytyksenä kuitenkin on se, että toiminnan tarkoituksena on välittää todellisiin avioliittoihin eikä auttaa kiertämään maahantulosäännöksiä.¹⁴⁸ Jos välityksessä on kyse lumeavioliittoihin välit-

¹⁴³ SOU 2002:13, 80.

¹⁴⁴ Dertinger 1999, 104-105.

¹⁴⁵ Rangaistuksista kerrotaan INS:n verkkosivuilta löytyvissä ohjeissa Petition for Alien Relative (s. 2) ja niistä varoitetaan myös hakukaavakkeessa (s. 6). Kts. osoitteesta <URL: <http://www.ins.usdoj.gov/graphics/formsfee/forms/files/i-130.pdf>>.

¹⁴⁶ Kretschmer 1993, 211.

¹⁴⁷ Puhelinhaastattelu 16.5.2002 komisario Harri Palmu, Helsingin kihlakunnan poliisilaitos.

¹⁴⁸ Ulkomaalaisten vaimojen välitys 1998, 26.

tämisestä ja siinä liikkuu rahaa, siihen voitaisiin mahdollisesti puuttua laittomana maahantulon järjestämisenä (UlkL 64 b §). Laittoman maahantulon järjestämisestä on säädetty rangaistukseksi sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta (RL 17:8).¹⁴⁹ Lain esitoissa ei oteta kantaa siihen, koskeeko tunnusmerkistö myös lumeavioliittoihin liittyvää toimintaa. Hallituksen esityksen mukaan pykälässä tarkoitetut rikokset ovat luonteeltaan lähinnä taloudellisen palkkion saamiseksi tapahtuvaa avunantoa laittomaan maahantuloon.¹⁵⁰

Jos lumeavioliitto on solmittu oleskeluluvan saamiseksi ulkomaalaiselle prostituoidulle, teko voi joissain tapauksissa täyttää paritusrikoksen tunnusmerkistön (RL 20:8). Paritukseen liittyy usein myös muuta rikollisuutta, kuten edellä mainittua laittoman maahantulon järjestämistä, väkivaltarikollisuutta, huumerikollisuutta ja kiristämistä.¹⁵¹

5. LUMEAVIOLIITTOJA KOSKEVA YHTEISÖ-OIKEUDELLINEN SÄÄNTELY

5.1 Päätöslauselma ja direktiiviehdotus perheen yhdistämisestä

Tähän mennessä Euroopan unionin jäsenvaltioiden näkemykset yhtenäisen maahanmuuttopolitiikan toteuttamisesta ovat poikenneet suuresti toisistaan ja sitovia päätöksiä on ollut vaikea saavuttaa. Amsterdamin sopimuksella 1.5.1999 maahanmuutto-, turvapaikka- ja viisumipolitiikkaan liittyvät kysymykset siirrettiin kuitenkin niin kutsutusta kolmannesta pilarista ensimmäiseen pilariin. Samalla sovittiin, että viiden vuoden siirtymäjakson aikana näihin liittyvät päätökset tehdään yksimielisesti, minkä jälkeen voidaan siirtyä määräenemmistöpäätöksiin.¹⁵² Jäsenmaita sitova ulkomaalaislainsäädäntöä koskeva yhteisöoikeudellinen sääntely tulee siten jatkossa todennäköisesti lisääntymään.

EY-neuvosto on hyväksynyt jo vuonna 1993 niin kutsuttuja kolmansien maiden kansalaisia koskevan päätöslauselman kansallisten perheen yhdistämiskäytäntöjen yhdenmukaistamisesta.¹⁵³ Sen mukaan perheen yhdistämismahdollisuus tulisi taata ydinperheen jäsenille kuten aviopuolisoiille ja lapsille, tosin poikkeuksia voidaan tehdä silloin kun kysymyksessä on moniavioinen perhe. Perheen yhdistämisen edellytyksenä voidaan vaatia, että kolmannen valtion kansalainen on asunut maassa jonkin tietyn ajan ja että hän pystyy tarjoamaan asunnon ja vastaamaan perheenjäsenensä toimeentulosta ja sairastakuutuksesta. Perheen yhdistämiselle voidaan asettaa myös kansanterveyteen tai valtion turvallisuuteen liittyviä rajoituksia. Päätöslauselma on siis hyvin yleisluontoinen eikä se ole oikeu-

¹⁴⁹ Laittoman maahantulon järjestäminen on lisätty ulkomaalaislakiin lailla 24.7.1998/593 ja rikoslakiin lailla 24.7.1998/563.

¹⁵⁰ HE 6/1997, 125.

¹⁵¹ Ulkomaalaisten vaimojen välitys 1998, 36.

¹⁵² Laine 2001, 208.

¹⁵³ EY-neuvoston päätöslauselma (1.6.1993) kansallisten perheenyhdistämiskäytäntöjen yhdenmukaistamisesta.

dellisesti sitova. Siinä vahvistetaan oikeastaan vain sääntö, jonka mukaan yksilöllä ei ole oikeutta perheen yhdistämiseen valitsemassaan valtiossa, vaan on valtion asia päättää, milloin se hyväksyy perheen yhdistämisen.¹⁵⁴

Edellä mainittu päätöslauselma ollaan korvaamassa tällä hetkellä vielä käsittelyssä olevalla direktiivillä oikeudesta perheen yhdistämiseen.¹⁵⁵ Direktiivin tarkoituksena on yhdenmukaistaa kansallisia säännöksiä muun muassa siksi, että kolmansien maiden kansalaiset eivät valitsisi asuinvaltiotaan pelkästään jonkin jäsenvaltion edullisen perheenyhdistämissääntelyn vuoksi. Direktiivin tarvetta perustellaan myös perhesiteisiin liittyvän maahanmuuton määrällisellä merkittävyydellä ja sillä, että perheen yhdistäminen on tärkeää jäsenvaltioissa laillisesti asuvien kolmansien maiden kansalaisten kotoutumisen kannalta.¹⁵⁶

Kyseessä on minimidirektiivi, jonka perheen yhdistämiselle asettamat standardit jäsenvaltiot voivat halutessaan ylittää kansallisessa lainsäädännössään. Euroopan sisällä perheen yhdistämiskäytännöt poikkeavat kuitenkin niin suuresti toisistaan, että minimiehdostakaan ei päästä helposti yhteisymmärrykseen. Tällä hetkellä tavoitteena on, että direktiivi hyväksyttäisiin kesäkuussa 2003. Alkuperäisen ehdotuksen varsin kunnianhimoisista tavoitteista ollaan valmistelun kuluessa tingitty huomattavasti.¹⁵⁷ Vuoden 1999 direktiiviehdotuksesta poiketen toukokuun 2002 ehdotus ei näyttäisi vaativan juurikaan muutoksia Suomen ulkomaalaislain säädäntöön.

Direktiiviehdotus sisältää useita kohtia, joilla on merkitystä lumeavioliittoja koskevan sääntelyn kannalta. Suoraan lumeavioliittoihin viitataan 16 artiklassa, jonka mukaan oleskelulupahakemus voidaan hylätä, lupa jättää uusimatta tai myönnetty lupa peruuttaa, jos avioliitto on solmittu tai adoptio on toteutettu yksinomaan sitä varten, että asianomainen henkilö voisi tulla jäsenvaltioon tai oleskella siellä, tai lupa on myönnetty väärennettyjen asiakirjojen tai petoksen perusteella. Jäsenvaltiot voivat suorittaa tapauskohtaisia tarkastuksia jos siihen on olemassa perusteltu syy. Perheenjäsenen oleskeluluvan peruuttamisen tai uusimatta jättämisen sekä karkottamisen yhteydessä on suoritettava kokonaisharkinta, jossa otetaan huomioon perhesiteiden luonne ja kiinteys, oleskelun kesto jäsenmaassa sekä siteet lähtömaahan (17 artikla).¹⁵⁸

Ehdotuksessa todetaan perheen yhdistämisen koskevan sekä ennen jäsenvaltiossa oleskelevan perheenjäsenen maahantuloa että sen jälkeen syntyneitä perhesiteitä.

¹⁵⁴ Krieken 2001, 125.

¹⁵⁵ Ehdotus neuvoston direktiiviksi oikeudesta perheen yhdistämiseen (alkuperäinen ehdotus KOM/99/0638 lopullinen, muutetut ehdotukset KOM(2000) 624 lopullinen ja KOM(2002) 225 lopullinen, 2.5.2002).

¹⁵⁶ KOM/99/0638 lopullinen, perustelujen kohta 2 ja 7.4.

¹⁵⁷ Direktiiviehdotuksen käsittelyn etenemistä voi seurata osoitteesta <URL: <http://www.statewatch.org>>.

¹⁵⁸ KOM(2002) 225 lopullinen, 2.5.2002.

(2 artikla d kohta). Parisuhteelta vaaditaan jatkuvuutta, mutta siihen ei liity yhdessä asumisen vaatimusta. Aviopuolisoiden osalta jatkuvuus täyttyy sillä, että liitto ei ole päätenyt eroon. Avopuolisoiden suhteen jatkuvuus puolestaan voi yhdessä asumisen sijasta perustua muihinkin seikkoihin kuten taloudellisiin siteisiin tai muihin sopimusjärjestelyihin.¹⁵⁹

Perheen yhdistämisen edellytyksenä on, että hakijalla on vähintään vuoden mittainen lupa oleskella jäsenvaltiossa (10 artikla). Muille kuin pakolaisille perheen yhdistämisen edellytykseksi voidaan asettaa asuntoon, toimeentuloon ja sairaskuutukseen liittyviä vaatimuksia. Niiden soveltaminen ei saa kuitenkaan syrjiä kolmansien maiden kansalaisia verrattuna jäsenvaltion omiin kansalaisiin (7 ja 12 artikla). Perheenjäsenen maahantulon voi evätä yleiseen järjestykseen, turvallisuuteen ja kansanterveyteen liittyvistä syistä, mutta näiden syiden on perustuttava ainoastaan ulkomaalaisen perheenjäsenen omaan käytökseen (6 artikla).¹⁶⁰

Jäsenvaltiot voivat vaatia, että perheen yhdistämistä hakeva ulkomaalainen on ennen hakemuksen tekemistä asunut laillisesti niiden alueella kahden vuoden ajan (8 artikla). Perheen yhdistämistä koskeva hakemus tulee tehdä ennen perheenjäsenen maahantuloa, mutta erityistapauksissa tai humanitaarisista syistä se voidaan tutkia perheenjäsenen maahantulon jälkeenkin (5 artikla 3-kohta). Perhesiteen olemassaolon toteamiseksi voidaan suorittaa haastatteluja ja muita välttämättömiä selvityksiä (5 artikla 2-kohta). Hakemukseen on tehtävä päätös yhdeksän kuukauden kuluessa ja poikkeuksellisen vaikeissakin tapauksissa viimeistään 12 kuukauden kuluessa (5 artikla 4-kohta).¹⁶¹

Perheenjäsenelle myönnettävän oleskeluluvan tulee olla yhtä pitkän kuin maassa jo oleskelevan luvan (13 artikla 2-kohta). Ensimmäinen lupa voidaan kuitenkin myöntää vuoden määräajaksi. Määräajan tarkoituksena on varmistaa se, että luvan perusteeksi ilmoitettu perheside on todellinen.¹⁶² Perheenjäsenelle myönnettävä oleskelulupa ei ole aluksi itsenäinen ja suhteen jatkumisesta riippumaton, mutta oikeus itsenäiseen lupaan syntyy viimeistään viiden vuoden maassaolon jälkeen (15 artikla 1-kohta). Avio- tai asumuserotapauksissa sekä puolison kuoleman jälkeen perheenjäsen voi hakea itsenäistä lupaa jo aiemminkin. Lupa on tällöin myönnettävä, jos perheenjäsenen erityisen vaikea olosuhde sitä edellyttää (15 artikla 3-kohta).¹⁶³

¹⁵⁹ Valtioneuvoston kirjelmä Eduskunnalle ehdotuksesta neuvoston direktiiviksi (oikeus perheen yhdistämiseen) U 11/2000.

¹⁶⁰ KOM(2002) 225 lopullinen, 2.5.2002.

¹⁶¹ KOM(2002) 225 lopullinen, 2.5.2002.

¹⁶² Valtioneuvoston kirjelmä Eduskunnalle ehdotuksesta neuvoston direktiiviksi (oikeus perheen yhdistämiseen) U 11/2000.

¹⁶³ KOM(2002) 225 lopullinen, 2.5.2002.

Pakolaisten osalta ehdotus sisältää useita lievennyksiä muihin ryhmiin kohdistuvista vaatimuksista. Heidän hakemuksestaan yhdistettävien perheenjäsenten piiri voi olla laajempi ja vaadittava asiakirjanäyttö kevyempää eikä heille voi asettaa samanlaisia elatus- eikä maassaoloaikaedellytyksiä kuin muille hakijoille (12 artikla). Jäsenvaltio voi kuitenkin rajata pakolaisia koskevat lievennykset koskemaan ainoastaan sellaisia perhesiteitä, jotka ovat olleet olemassa jo ennen pakolaisaseman tunnustamista (9 artikla 2-kohta). Lisäksi direktiivi ei koske lainkaan niin sanottuja toissijaista suojelua saavia henkilöitä, joita esimerkiksi Suomessa on enemmän kuin varsinaisen pakolaisaseman saaneita henkilöitä (3 artikla 2-kohta c-alakohta).

Vuoden 2000 ehdotuksen mukaan direktiivi olisi koskenut kolmansien valtioiden kansalaisten lisäksi myös niiden EU-kansalaisten puolisoita, jotka eivät ole käyttäneet liikkumisoikeuttaan (3 artikla). Täysin kotimaisissa tilanteissa Suomen kansalaisenkin perheen yhdistämiseen olisi sovellettu perheenyhdistämisdirektiiviä. Uusimmassa versiossa direktiivin soveltamisala on kuitenkin rajattu kolmansien valtioiden kansalaisten perheenjäseniin. Euroopan unionin kansalaisten perheenjäsenten tilanne ratkaistaan erikseen henkilöiden vapaata liikkuvuutta koskevan sääntelyn uudistamisen yhteydessä.¹⁶⁴

Tällä hetkellä yhteisöoikeuden perusteella EU-valtion kansalaisen niin sanotun kolmannen valtion kansalaisuuden omaava puoliso on periaatteessa paremmassa asemassa kuin muut ulkomaalaiset. EU-kansalaisellahan on vahva oikeus saada perheenjäsenensä luokseen työskentelymaahansa. Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen tulkinnan mukaan (Yhdistetyt asiat 35, *Uecker* ja 36/82, *Jacquet*) kolmannen valtion kansalainen, joka on jäsenvaltion kansalaisen perheenjäsen, ei ole kuitenkaan oikeutettu vetoamaan yhteisöoikeuteen, mikäli kysymyksessä on täysin jäsenvaltion sisäinen tilanne eli kyseinen jäsenvaltion kansalainen ei ole koskaan käyttänyt liikkumisvapauttaan yhteisön alueella.¹⁶⁵ Henkilöiden vapaaseen liikkuvuuteen perustuvan oleskeluoikeuden soveltuminen esimerkiksi Suomen kansalaisen perheenjäseneneen edellyttää siten, että kyseinen perheenjäsen on yhdessä Suomen kansalaisen kanssa käyttänyt liikkumisvapauteen perustuvaa oikeuttaan toisessa jäsenvaltiossa.¹⁶⁶

Onnistuessaan yhteiseurooppalainen sääntely voi jatkossa olla monella tavalla hyödyksi. Kärjistetysti voi sanoa, että tällä hetkellä oleskelulupien sääntelyssä kilpaillaan sääntelyn tiukkuudella, josta Tanskan vuonna 2002 voimaan tullut ulkomaalaislaki on hyvä esimerkki. Mikään maa ei halua näyttää liian houkuttelevalta erityisesti EU:n ulkopuolisista maista tulevien mahdollisten maahanmuuttajien silmissä. Määrittelemällä perheen yhdistämisen vähimmäisvaatimukset, joita

¹⁶⁴ KOM(2000) 624 lopullinen; KOM(2002) 225 lopullinen, 2.5.2002; Kts. myös SOU 2002:13, 102.

¹⁶⁵ Kretschmer 1993, 16.

¹⁶⁶ Sisäasiainministeriön määräys 4.5.1999 dnro 5/011/99, 25.

yksikään jäsenvaltio ei saa alittaa, direktiivi voi parhaimmillaan turvata ulkomaa-laisten aseman ja ihmisoikeuksien toteutumisen tällaisessa negatiivisessa kilpailutilanteessa.

5.2 Päätöslauselma toimenpiteistä lumeavioliittojen estämiseksi

Tärkein lumeavioliittoja koskeva säännös yhteisöoikeudessa on tällä hetkellä neuvoston päätöslauselma (97/C 382/01), annettu 4.12.1997, toimenpiteistä lume-avioliittojen estämiseksi (jatkossa päätöslauselma). Päätöslauselmaa on sovellettu Suomessa ainakin vuodesta 1999, jolloin siihen on viitattu viranomaisohjeissa. Päätöslauselmaa tulee käyttää ohjeena oleskelulupien myöntämistä koskevassa kokonaisharkinnassa.¹⁶⁷

Päätöslauselma koskee kolmansien maiden kansalaisten kanssa solmittuja avioliittoja ja edellyttää niihin kohdistuvia tarkastustoimia, kun on perusteltua aihetta epäillä kyseessä olevan maahantulo- tai oleskelulupasäännösten kiertäminen. Päätöslauselmassa luetellut keinot lumeavioliittojen estämiseksi liittyvät pääasiassa ulkomaalaisoikeuteen ja oleskelulupien myöntämiseen. Avioliitto-oikeuteen liittyy ainoastaan maininta, jonka mukaan päätöslauselma ei rajoita jäsenvaltioita tarkistamasta ennen vihkimistä, onko avioliitto lumeavioliitto. Muotoilu on varsin lievä ja epämääräinen, jonka voi olettaa johtuneen päätöslauselmassakin viitattuihin sekä ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 16 artiklaan että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 12 ja 8 artiklaan eli oikeuteen avioitua ja perhe-elämän kunnioittamiseen.

Päätöslauselmassa lumeavioliitto määritellään seuraavasti:

Lumeavioliitolla tarkoitetaan avioliittoa, jonka jäsenvaltiossa vakituisesti oleskeleva Euroopan unionin kansalainen tai laillisesti jäsenvaltiossa oleskeleva kolmannen maan kansalainen solmii kolmannen maan kansalaisen kanssa yksinomaan kolmansien maiden kansalaisten maahanpääsyä ja oleskelua koskevien sääntöjen kiertämiseksi ja oleskeluluvan tai oleskeluoikeuden saamiseksi kolmannen maan kansalaisille kyseisessä jäsenvaltiossa.

Määritelmästä käy selvästi ilmi, että kyseessä on lumeavioliitto ainoastaan silloin, kun avioliitto on solmittu *yksinomaan* maahantulosäännösten kiertämiseksi eli sen ainoana tarkoituksena on järjestää kolmannen maan kansalaiselle mahdollisuus maahanmuuttoon. Päätöslauselmassa luetellaan seikkoja, joiden perusteella voidaan olettaa, että avioliitto on solmittu yksinomaan maahantulosäännösten kiertämiseksi. Tällaisia ovat:

- ❑ yhteiselämän puuttuminen
- ❑ puoliset eivät osallistu asianmukaisesti avioliitosta johtuviin velvollisuuksiin (elatusvelvollisuus)

¹⁶⁷ Sisäasiainministeriön ohje 27.4.1999 dnro 9/011/99, 2.

- ❑ puoliset eivät ole kertaakaan tavanneet ennen avioliittoa
- ❑ puoliset antavat ristiriitaisia henkilötietoja toisistaan (nimi, osoite, kansallisuus, työ), olosuhteista, joissa he ovat tutustuneet toisiinsa, tai muista heitä koskevista, luonteeltaan henkilökohtaisista keskeisistä tiedoista
- ❑ puolisoilla ei ole yhteistä kieltä
- ❑ avioliiton solmimista varten on maksettu rahaa (poikkeuksena myötäjäisinä maksetut rahasummat, kun on kyse sellaisen maan kansalaisesta, jossa myötäjäisten antaminen on tavanomainen käytäntö)
- ❑ toisen puolison tai molempien puolisoitten henkilöhistoriassa on merkintöjä aikaisemmista lumeavioliitoista tai oleskeluun liittyy poikkeuksellisia seikkoja.

Päätöslauselman mukaan edellä mainitut tiedot voivat perustua kirjallisista lähteistä tai tutkinnassa saatuihin tietoihin, mutta myös asianosaisten tai kolmansien henkilöiden ilmoituksiin. Kun on perusteita epäillä, että kysymyksessä on lumeavioliitto, jäsenvaltiot myöntävät oleskeluluvan kolmannen maan kansalaisille avioliiton perusteella vasta kun kansallisen lainsäädännön mukaan toimivaltaiset viranomaiset ovat tarkistaneet, että avioliitto ei ole lumeavioliitto ja että maahanpääsyyn ja oleskeluun liittyvät muut edellytykset täyttyvät. Tämä voi edellyttää molempien puolisoitten erillistä haastattelemista. Jos viranomaiset toteavat kyseessä olevan lumeavioliiton, avioliittoon perustuva oleskelulupahakemus hylätään ja jo olemassa oleva lupa peruutetaan tai jätetään uudistamatta. Kolmannen maan kansalaisella on tällöin kuitenkin oltava mahdollisuus tutkituttaa oleskelulupaa koskeva päätös joko tuomioistuimessa tai hallintoviranomaisessa.

Lumeavioliittoja koskevan päätöslauselma sai lopulta lievemmän sisällön kuin sitä koskevasta ehdotuksesta vielä kesällä 1997 olisi voinut olettaa. Ehdotuksiin sisältyi myös osio ennen avioliittoon vihkimistä suoritettavista toimenpiteistä ja avioliiton solmimisen jälkeen mahdollisuus lumeavioliiton peruutumiseen.¹⁶⁸

Ehdotuksen mukaan viranomaisten olisi tullut varmistua ennen avioliittoon vihkimistä molempien puolisoitten oleskelun laillisuudesta. Jos olisi ollut syytä epäillä, että puolisoilla ei ole aikomusta viettää todellista yhteiselämää ja suostumus avioliittoon on annettu vilpillisessä mielessä, vihkijä olisi voinut jättää asian syyttäväviranomaisen tutkintaan. Tutkinta olisi sisältänyt kummankin puolison erillisen, yksityiskohtaisen haastattelun. Jos syyttäväviranomainen olisi katsonut, että lainrikkomuksen vaara on olemassa, sillä olisi ollut mahdollisuus kieltää avioliitto tai päättää vihkimisen lykkäämisestä. Päätöksestä olisi ollut valitusoikeus.

Päätöslauselmaehdotuksessa lumeavioliittoepäily olisi perustunut seuraaviin asioihin:

¹⁶⁸ Ehdotus neuvoston (pätöslauselmaksi) maahanmuuttosäännösten kiertämiseksi solmittujen avioliittojen estämiseksi toteutettavista toimenpiteistä 2.7.1997.

- ❑ tulevat puoliset eivät ole tavanneet koskaan aikaisemmin
- ❑ tulevat puoliset antavat keskenään ristiriitaisia tietoja toisistaan tai olosuhteista, joissa he ovat tutustuneet toisiinsa
- ❑ tulevilla puolisoilla on suuri ikäero.

Myös toimenpiteet avioliittoon vihkimisen jälkeen oli muotoiltu eri tavoin vielä pari kuukautta ennen lopullisen päätöslauselman hyväksymistä. Lähtökohtana oli silloin, että oleskelulupa avioliiton perusteella annetaan vasta, kun avioliiton pätevyys on todettu. Pätevyyden muodostavista asiakohdista oli luonnosteltu luetteloa, johon kuului ainakin yhteiselämän jatkuminen, laillisen elatusvelvollisuuden noudattaminen ja mahdollisesti muitakin, sillä ehdotuksessa on tämän jälkeen kolme pistettä. Lopullisesta päätöslauselmasta on poistettu myös luonnoksessa ollut maininta mahdollisuudesta harkita lumeavioliiton tuomitsemista peruutneeksi. Tämän lisäksi siinä edellytettiin, että vastaaviin toimenpiteisiin ryhdytään myös ulkomailla toimitettua avioliittoon vihkimistä rekisteröitäessä EU:n jäsenvaltioissa.

6. LUMEAVIOLIITTOJA KOSKEVA AVIOLIITTO-OIKEUDELLINEN SÄÄNTELY SUOMESSA

6.1 Lumeavioliiton solmiminen ja purkaminen

Kansainvälisiä avioliittoja koskevia säännöksiä on uudistettu 1.3.2002 voimaan tulleella lailla avioliittolain muuttamisesta (13.12.2001/1226). Avioliiton solmimista, aviovarallisuutta ja perimystä koskevissa asioissa sovelletaan entistä enemmän puolisoitten yhteisen kotipaikan eli yleensä Suomen lainsäädäntöä. Uudistetuissakaan säännöksissä ei ole liitetty avioliitto-oikeudellista sääntelyä ulkomaalaisoikeudelliseen sääntelyyn siten, että esimerkiksi oleskelulupa tai muu laillinen oleskelu Suomessa olisi avioliiton solmimisen edellytys.¹⁶⁹

Avioliittolain (16.4.1987/411) mukaan avioliittoon aikovien on ennen vihkimistä selvitettävä, ettei avioliitolle ole esteitä (AvioliittoL 10-12 §). Tässä yhteydessä voidaan tarkistaa avioliiton edellytykset osapuolilta, väestörekisteristä ja asiakirjoista. Ulkomaalaisten todistusten tulee olla avioliittoasetuksen (6.11.1987/820) mukaan laillistettuja (2 §). Jos avioliitolle ei ole laissa mainittuja esteitä, esteettömyystodistus on annettava (AvioliittoL 13 §). Näin silloinkin, kun avioesteiden tutkija on aivan varma, että tuleva avioliitto on lumeavioliitto. Avioliittolaissa ei ole annettu myöskään vihkijälle oikeutta kieltäytyä vihkimästä avioliittoon, vaikka hän tietäisi, että avioliitto solmitaan esimerkiksi ainoastaan oleskeluluvan

¹⁶⁹ Näin oli myös aikaisemmin. Kurrin (1999, 7) mukaan ilman vaadittavaa viisumia tai oleskelulupaa maassa oleva ja jopa lainvoimaisen karkotuspäätöksen saanut henkilö voidaan vihkiä Suomessa laillisesti avioliittoon.

saamiseksi toiselle osapuolelle. Lumeavioliittotarkoitus ei ole avioeste eikä siten myöskään sellainen seikka, johon viitataan avioliittolain 18 §:n 2 momentissa.¹⁷⁰

Lumeavioliitot ovat herättäneet vilkasta keskustelua erityisesti kirkon piirissä, sillä monet papit kokevat ristiriitaiseksi vihkimisen sellaiseen avioliittoon, jossa kyse on aivan muusta kuin puolisojen yhteisestä avioelämästä.¹⁷¹ Kirkon näkökannan mukaan myös nykyinen jälkikäteinen oleskelulupien myöntämisen yhteydessä harjoitettava kontrolli haittaa liiaksi kaikkien kahden kulttuurin perheiden elämää.¹⁷² Sen sijaan väestörekisteriviranomaiset vastustavat ennen avioliiton solmimista suoritettavaa kontrollia.¹⁷³

Jos EU:n päätöslauselma toimenpiteistä lumeavioliittojen estämiseksi olisi toteutunut alkuperäisen esityksen mukaisessa muodossaan, Suomessakin olisi mahdollisesti harkittu avioliiton solmimista koskevien säännösten muuttamista. Suomen lainsäädännölle vieraita toimenpiteitä olisivat olleet vaatimus oleskeluluvasta avioliiton solmimisen edellytyksenä ja ilmoitusvelvollisuus syyttäjälle lumeavioliittoepäilystä ennen vihkimistä.¹⁷⁴

Päätöslauselman valmistelun yhteydessä pyydytyissä lausunnoissa Väestörekisterikeskus ja maistraatit vastustivat jyrkästi avioesteiden tutkinnan yhteydessä tapahtuvaa kontrollia, jolla olisi etukäteen voitu selvittää solmittavan liiton aitous. Ne kiinnittivät huomiota siihen, että ehdotuksessa mainitut velvollisuudet koskivat ainoastaan siviilivihkijää. Oleskelulupaa ei myöskään voitaisi käytännön syistä asettaa Suomessa vihkimisen edellytykseksi, sillä vihittävät henkilöt voivat asua ulkomailla ja tulla Suomeen yksinomaan vihittäviksi vaikkapa lomamatkallaan. Toisaalta toinen kihlakumppani voi asua pysyvästi ulkomailla toisen asuessa Suomessa ja puolisojen on tarkoitus avioliittoon vihkimisen jälkeen muuttaa pysyvästi ulkomaille. Näiden henkilöiden erottaminen maassa laittomasti asuvista olisi käytännössä mahdotonta, väestörekisterikeskuksen lausunnoissa todettiin.¹⁷⁵

Lumeavioliittoja koskevaa etukäteistä kontrollia vastustettiin lausunnoissa monilla perusteilla. Avioliiton tarkoituksen ja osapuolten aikomusten toteaminen johtaisi maistraattien mukaan mielivaltaiseen käytäntöön, koska mitään objektiivista menetelmää ei ole olemassa aidon avioitumisaikomuksen puuttumisen tai vilpillisen mielen toteamiseksi. Ulkopuolisen on vaikea analysoida osapuolten tunteita

¹⁷⁰ AvioliittoL 18 § 2 mom kuuluu seuraavasti: Vihkimistä ei saa toimittaa, jos vihkijä tietää seikan, joka estää avioliiton, tai jos vihkijä toteaa, että kihlakumppani ei häiriintyneen mielentilansa takia ilmeisesti kykene ymmärtämään avioliiton merkitystä.

¹⁷¹ Yhteinen hiippakunnallinen koulutustilaisuus kulttuurien välisistä avioliitoista 14.5.2002 Järvenpäässä.

¹⁷² Kirkkohallitus 2000.

¹⁷³ Väestörekisterikeskuksen lausunto 25.8.1997.

¹⁷⁴ Ehdotus neuvoston (pätöslauselmaksi) maahanmuuttosäännösten kiertämiseksi solmittujen avioliittojen estämiseksi toteutettavista toimenpiteistä 2.7.1997.

¹⁷⁵ Väestörekisterikeskuksen lausunto 25.8.1997.

ja syitä avioliiton solmimiseen. Esimerkiksi kahden ja jopa kolmenkymmenen vuoden ikäeroja esiintyy kotimaisissakin avioliitoissa. Avioliiton solmimisen osapuolina on kaksi täysi-ikäistä henkilöä ja siksi avioliiton solmimispäätös ja peruste tulisi olla avioliittoon menevien omassa vapaassa harkinnassa ja tahdossa. Usein myös avioliiton tarkoituksen toteutuminen selviää vasta avioliiton solmimisen jälkeen.¹⁷⁶

Suomessa ei ole avioliitto-oikeudessa myöskään jälkikäteisiä keinoja puuttua lumeavioliittoihin eli mahdollisuutta avioliiton mitätöintiin tai peruutumiseen lumeavioliittotapauksissa. Avioliitto on mitätön ainoastaan, jos se on muodollisesti solmittu väärin.¹⁷⁷ Siten lumeavioliittokin purkautuu ainoastaan avioerolla. Edellä mainitussa päätöslauselmaehdotuksessa mainittiin mahdollisuus lumeavioliiton tuomitsemisesta peruutuneeksi, mutta päätöslauselman valmistelun yhteydessä tästä vaihtoehdosta ei ole ilmeisesti edes keskusteltu.

Avioliiton peruutuminen oli Suomessakin mahdollista ennen vuoden 1987 avioliittolain uudistusta, jossa avioliiton peruutumista koskevat lainkohdat poistettiin (AvioliittoL 67 ja 68 §). Muodollisesti pätevästi solmittu avioliitto saattoi peruutua toisen puolison hakemuksesta, jos puoliso oli antanut avioliittosuostumuksensa sellaisissa olosuhteissa, ettei sitä voitu pitää häntä sitovana. Tällaisia seikkoja olivat mielenhäiriö tai muu siihen verrattava tila, petos tai erehdys ja pakko (AvioliittoL 68 §). Avioliiton peruutumisesta saattoi seurata myös vahingonkorvausvelvollisuus.¹⁷⁸ Seuraavan korkeimman oikeuden ratkaisun mukaan avioliitto voitiin tuomita erehdyksen perusteella peruutuneeksi tilanteessa, jossa oli kyse yksipuolisesta lumeavioliitosta.

KKO 1979-II-36: Avioliitto julistettiin miehen kanteesta peruutuneeksi, kun oli käynyt selville, että vaimolla, joka oli vieraan valtion kansalainen ja joka asetuttuaan hänen kotimaassaan tapahtuneen vihkimisen jälkeen asumaan miehensä luo Suomeen oli jo muutamana päivän kuluttua muuttanut asumaan muualle, ei ollut avioliittoa päätettäessä ollut aikomuksena yhteiselämän ja perheen perustaminen miehen kanssa, ja mies siten oli omatta syyttään erehtynyt vaimon henkilöä koskevasta erittäin tärkeästä seikasta, josta tietoisena hän ei olisi mennyt avioliittoon. Jutussa sovellettiin yksinomaan Suomen lakia. Lisäksi vaimo tuomittiin 1000 markan vahingonkorvaukseen.

Korkein oikeus ei ole tietävästi joutunut ottamaan kantaa lumeavioliittotapauksiin nykyisin voimassa olevan avioliittolain aikana. Muusta aiheesta koskevasta siviilioikeudellisesta oikeuskäytännöstä ei ole saatavissa tietoa, vaikka todennäköisesti käräjäoikeuksissa on ollut tapauksia, joissa lumepuolisot ovat hakeneet avioeroa.

¹⁷⁶ Väestörekisterikeskuksen lausunto 25.8.1997. Turun maistraatista on lausuttu kauniisti: ”Avioliiton solmimisessa kansalaisia ei saisi asettaa eriarvoiseen asemaan sen mukaan, haluaako solmia avioliiton suomalaisen vai ulkomaalaisen, EU-maista tulevan vai muualta tulevan kanssa, nuoren vai vanhan, rikkaan vai köyhän, kauan tuttua olleen vai juuri tutuksi tulleen kanssa.”

¹⁷⁷ Aarnio & Kangas 2002, 11.

¹⁷⁸ Rautiala 1984, 51-55, 58.

6.2 Lumeavioliitto pätevänä avioliittona

Suomessa ei ole suoraan lumeavioliittoa koskevaa sääntelyä avioliitto- ja perheoikeuden alueella. Lumeavioliitto on avioliittolain mukaan pätevä avioliitto siinä missä kaikki muutkin sisällöltään hyvinkin erilaiset avioliitot. Avioliiton solmi-
neiden puolisoitten keskinäinen henkilökohtainen suhde on voimassa olevassa laissa jätetty sääntelemättä. Yhteiselämän aloittaminen, lopettaminen ja suhteen pelisäännöt ovat yksityisasi-¹⁷⁹

Lumeavioliittoa koskevan sääntelyn puute voi johtaa käytännössä monenlaisiin ongelmiin. Suomessa ei ole mahdollista mitätöidä lumeavioliittoa, joten se on purettava avioeron kautta. Lumeavioliittoihin liittyy muodollisesti pätevänä avioliittoina periaatteessa aviovarallisuusjärjestelmän mukainen omaisuuden puolittamisperiaate, jos puoliset eivät ole tehneet avioehtoa ja jos kansainväliseen avioliittoon ei sovelleta mahdollisesti jonkin muun valtion eri sisältöistä lakia. Aviooikeuden alaisen omaisuuden jaon lopputulos voi olla selkeästi kohtuuton esimerkiksi puolisoitten suuren omaisuuseron tai avioliiton lyhyen keston vuoksi. Käytännössä näissä tilanteissa on kuitenkin mahdollista sovittaa ositusta. Mahdollisesti ulkomaista lakia sovellettaessa joissain tapauksissa tulisi kysymykseen myös *ordre public* -säännös.¹⁸⁰

Suomen oikeusjärjestyksen mukaan ongelmallisempi tilanne syntyy, jos lumepuoliso kuolee ennen kuin avioeroa on ehditty hakea ja suhteen lumeluonne on oikeudellisesti todettu. Lumepuolisoa koskee tällöin puolison perintöoikeus, jos kuollessa puolisoilla ei ole lapsia esimerkiksi aiemmasta avioliitostaan. Lumepuoliso perii lain mukaan kuolleen puolisonsa, jos puolison perintöoikeutta ei ole testamentilla suljettu pois. Erityisesti lumepuolisoista varakkaamman kuollessa voidaan joutua hyvinkin vaikeisiin tilanteisiin, sillä Suomessa ei ole tällä hetkellä mahdollista sovittaa perinnönjakoa esimerkiksi kohtuuserusteella. Sen sijaan lesken asuinhuoneiston ja -irtaimiston hallintaoikeus ei tulle kysymykseen, sillä puolisoilla ei todennäköisesti liene ollut yhteisenä kotina käytettyä asuntoa.

Lapsioikeudessa ongelmia saattaa syntyä isyysolettaman soveltamisesta lumepuolisoon. Jos vaimolla on todellinen parisuhde, josta syntyy lumeavioliiton aikana lapsi, lumeaviomies merkitään lapsen isäksi automaattisesti isyysolettaman nojalla. Lumeaviomiehen suostumus vaaditaan tällöin vaimon suostumuksen lisäksi, jos avioliiton ulkopuolinen oikea isä haluaa tunnustaa lapsensa. Pahimmassa tapauksessa lumeaviomiehellä ei ole intressiä suostua tunnustamiseen, sillä lapsi Suomessa voi olla hänelle oleskeluluvan saamiseksi välttämätön side Suo-

¹⁷⁹ Gottberg 1996, 50.

¹⁸⁰ Aiemman lain mukaan ilman avioehtosopimusta sovellettiin avioerossa miehen kotivaltion lakia. Eri-
tyisen epäedullista tämä on ollut sellaisissa lumeavioliittotilanteissa, joissa suomalaisella vaimolla on huomattavasti omaisuutta ja omaisuus menisi miehen kotivaltion lain mukaan avioerossa miehelle. Ny-
kyisen lain mukaan sovelletaan pääsääntöisesti puolisoitten yhteisen kotipaikan eli Suomen lakia.

meen. Oikea biologinen ja tässä tapauksessa sosiaalinenkin isyys voidaan tällöin selvittää ainoastaan viemällä isyysasia oikeuteen ja tutkia tässä yhteydessä ote-
tuilla verikokeilla.

7. LUMEAVIOLIITTOJA KOSKEVA ULKOMAALAIS- OIKEUDELLINEN SÄÄNTELY SUOMESSA

7.1 Oikeuslähteet

Vaikka nykyiseen ulkomaalaislakiin ei sisälly lumeavioliittoja koskevaa erityis-
säännöstä, lain yleissäännöksillä on tulkinnallinen liittymä lumeavioliittoihin. Jo
nykyisen vuodelta 1991 olevan ulkomaalaislain esitöissä viitataan maahantulo-
säännösten kiertämiseksi solmittuihin avioliittoihin oleskeluluvan myöntämistä
koskevien säännösten yhteydessä.¹⁸¹ Moni alkuperäisen lain tulkintaan liittynyt
ongelma poistui, kun perheen yhdistämistä eli oleskeluluvan myöntämistä per-
hesiteen perusteella koskeva ulkomaalaislain muutos (L 22.4.1999/537) tuli voi-
maan 1.5.1999.¹⁸² Lakiin lisättiin muun muassa säännökset perhesiteiden perus-
teella myönnettävien oleskelulupien edellytyksistä, hakumenettelystä, päätöksiä
käsittelevien viranomaisten työnjaosta ja muutoksenhausta oleskelulupapäätök-
siin.

Ulkomaalaislain ohella ulkomaalaisen maahantuloon ja oleskeluun on sovelletta-
va lain nojalla annettuja säännöksiä ja määräyksiä sekä Suomea velvoittavia kan-
sainvälisiä sopimuksia (UlkL 1.1 §). Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten
säännöksillä, jotka koskevat oikeutta avioitua ja perhe-elämän suojaa, ja erityi-
sesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan tulkinnalla on ollut suuri mer-
kitys ulkomaalaisasioissa ja niihin on viitattu myös lumeavioliittoja koskevissa
oikeustapauksissa. Suomessa on sovellettu myös yhteisöoikeuteen kuuluvaa neu-
voston päätöslauselmaa toimenpiteistä lumeavioliittojen estämiseksi ottamalla se
huomioon kokonaisharkinnassa myönnettäessä ulkomaalaislain perusteella oles-
kelu- ja muita lupia.

Lisäksi ulkomaalaislain tulkinnassa on otettava huomioon ulkomaalaisoikeuden
alalla kehittyneet oikeusperiaatteet, joita ovat ainakin ihmisoikeusystävällisen
vaihtoehdon periaate ja suhteellisuusperiaate. Perus- ja ihmisoikeuksien huomi-
oon ottamista ulkomaalaislakia sovellettaessa korostaa eduskunnan perustuslaki-
valiokunnan korostama periaate, jonka mukaan ulkomaalaislakia sovellettaessa
tulisi tarjolla olevista ratkaisuvaihtoehdoista valita aina perus- ja ihmisoikeus-

¹⁸¹ HE 47/1990, 11.

¹⁸² Sitä ennen oleskelulupa perhesiteen perusteella myönnettiin kaikkia muitakin oleskelulupaa hakevia
koskevien yleisten pykälien perusteella ja ainoastaan pakolaisten perheen yhdistämisestä oli annettu eril-
linen sisäasiainministeriön ohje 26.11.1993 dnro 5/010/93.

myönteisin vaihtoehto. Ulkomaalaislain 1.3 §:stä voidaan johtaa lain tulkintaa ohjaava suhteellisuusperiaate, jonka mukaan ulkomaalaisen oikeuksia ei saa rajoittaa enempää kuin on välttämätöntä.¹⁸³

Ulkomaalaisoikeuden alalta on myös mahdollista löytää lumeavioliittoja koskevaa oikeuskäytäntöä. Koska sääntely on melko niukkaa, jatkossa viitataan ulkomaalaislain ja -asetuksen sekä niitä koskevien esitöiden lisäksi erityisesti kutakin kohtaa koskeviin oikeustapauksiin ja tarvittaessa myös viranomaisohjeisiin. Perhesiteen perusteella haettuja oleskelulupia koskevista ulkomaalaisviraston päätöksistä on ollut valitusoikeus hallinto-oikeuteen vasta 1.5.1999 alkaen. Hallinto-oikeuden päätöksistä saa vielä valittaa korkeimpaan hallinto-oikeuteen, jos KHO myöntää valitusluvan. Lainmuutoksen jälkeen KHO on antanut muutamia aihetta koskevia ratkaisuja, mutta uusista säännöksistä tai niitä koskevista oikeustapauksista ole vielä juurikaan ehditty kirjoittaa oikeustieteessä.

Aikaisemmat KHO:n päätökset koskevat pääasiassa pysyviä oleskelulupia, karkotuksia ja turvapaikkahakemuksia, sillä niistä on ollut valitusoikeus jo ennen vuotta 1999. Karkotusta koskevasta päätöksestä löytyy viittaus lumeavioliittoihin jo ainakin vuodelta 1988 tapauksessa *8.11.1988 t 4462*. Päätöksessä tosin todetaan, ettei tapauksessa ole selvitetty, että avioliitto olisi solmittu ulkomaalaislain kiertämiseksi. Tässä tutkimuksessa keskitytään siihen, missä tilanteissa perhesiteen perusteella pääsee Suomeen. Erilaiset maastapoistamismenettelyt kuten karkotukset on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle, vaikka lumeavioliitoilla pyritään vaikuttamaan myös niihin. Perhesiteiden merkityksestä karkotuksessa ja niitä koskevasta oikeuskäytännöstä löytyy jonkin verran muita tutkimuksia.¹⁸⁴

KHO:n julkaistujen tapausten harvalukuisuuden vuoksi myöhemmin viitataan myös muutamiin uusimpiin julkaisemattomiin tapauksiin. Lisäksi käytetään esimerkkeinä Helsingin hallinto-oikeuden tapauksia, joista monessa KHO on hylännyt valitusluvan. Muita kuin KHO:n julkaistuja tapauksia ei tietenkään voi pitää millään lailla ennakkotapauksina eikä niistä voi päätellä yleistä lain tulkintalinjaa. Niiden tarkoituksena on antaa kattava kuva lumeavioliittoihin liittyvistä piirteistä ja käytännön oikeudellisista ongelmista.

Hallinto-oikeuden ulkomaalaisasioita koskevat päätökset ja asiakirjat ovat salaisia ja niiden tutkimiseen tarvitaan tutkimuslupa. Tutkimusta varten on käyty läpi systemaattisesti vuoden 2001 perhesiteen perusteella myönnettyjä oleskelulupia koskevat Helsingin hallinto-oikeuden päätökset. Lisäksi on tutkittu vuosilta 2000-2002 ne Helsingin hallinto-oikeuden oleskelulupia koskevat päätökset, jois-

¹⁸³ Kuosma 1999, 175, 182-183.

¹⁸⁴ Muun muassa Kurri 1999, Kekomäki 1997 ja Suomalainen karkotuskäytäntö 1997 poliisin näkökulmasta.

ta on valitettu korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Näin on ollut mahdollista ottaa huomioon myös aihetta koskevia KHO:n julkaisemattomia tapauksia.¹⁸⁵

7.2 Yksityiskohtainen sääntely ja oikeuskäytäntö

7.2.1 Perheenjäsenen määritelmä

Perheenjäseneksi katsotaan ulkomaalaislain mukaan ydinperheen jäsenet eli Suomessa asuvan henkilön aviopuoliso ja alaikäiset naimattomat lapset (UlkL 18 b §). Avopuoliso on perheenjäsen vain siinä tapauksessa, että avopuolisot ovat asuneet jatkuvasti yhdessä vähintään kaksi vuotta tai lyhyemmänkin aikaa, jos heillä on yhteinen lapsi. Avoliiton perusteella myönnettävän oleskeluluvan edellytykset eivät jätä sijaa lumesuhteille, sillä kyseisen kohdan soveltaminen edellyttää jo varsin vakiintunutta suhdetta.

Haettaessa oleskelulupaa perhesiteen perusteella edellytetään, että sekä avioliitossa että avoliitossa vietetään todellista perhe-elämää. Hallituksen esityksen (50/1998) mukaan avioliiton ollessa kyseessä voidaan lähteä siitä, että avioliitto on solmittu perheen perustamiseksi. Avioliiton solmimalla puoliset ovat ilmoittaneet viranomaisille yhdessä asumisensa tarkoituksen, mitä ei avoliiton osalta tapahdu. Tämän vuoksi avoliittotapauksissa edellytetään enemmän selvitystä puolisojen yhteiselämästä, jotta voidaan varmistua siitä, että kysymyksessä on sen laatuinen vakiintunut suhde, että sitä voidaan kutsua perhe-elämäksi.¹⁸⁶

Ulkomaalaislain uudistamiseen liittyvän hallituksen esityksen mukaan avoliittoa ja kahden vuoden yhdessäasumisaikaa koskevia säännöksiä sovellettaisiin myös samaa sukupuolta olevien parisuhteisiin. Eduskunnan hallintovaliokunta oli asiasta eri mieltä ja katsoi, ettei samaa sukupuolta olevien parisuhdetta saisi rinnastaa avoliittoihin.¹⁸⁷ Eduskunnan kielteinen kanta ei muuttunut rekisteröityä parisuhdetta koskevan lain (9.11.2001/950) säätämisen yhteydessä.¹⁸⁸ Parisuhdelakiin liittyvässä hallituksen esityksessä todetaan kuitenkin, että ulkomaalaislainsäädännössä samaa sukupuolta olevien parisuhteet on rinnastettu käytännössä avo- ja avoliittoihin.¹⁸⁹ Esimerkiksi seuraavassa Helsingin hallinto-oikeuden tapauksessa samaa sukupuolta olevien henkilöiden parisuhde otettiin huomioon oleskeluluvan myöntämisestä koskevassa kokonaisharkinnassa.

¹⁸⁵ Lisäksi muutama mielenkiintoinen tapaus on löytynyt hallinto-oikeustuomari Ulf Ekebomin ystävällisellä avustuksella. Tapauslyhennelmät ovat kolmea KHO:n julkaistua tapausta lukuunottamatta kirjoittajan tekemiä.

¹⁸⁶ HE 50/1998, 22.

¹⁸⁷ HE 50/1998, 22 ja HaVM 29/1998.

¹⁸⁸ Eduskunnan lausuma 28.9.2001; LaVM 15/2001; Ks. myös Aarnio-Kangas 2002, 144.

¹⁸⁹ HE 200/2000, 5.

Helsingin HaO 12.7.2001 t 477/3: Venäläinen mies oli saanut ensimmäisen oleskelulupansa Suomen kansalaisen kanssa solmitun avioliiton perusteella. Puolisot asuivat yhdessä 13.3.1998-15.6.1999 eli vuoden ja kolme kuukautta. Ennen virallista eroa avioliitto oli voimassa yli kaksi vuotta. Mies muutti 23.7.1999 uuden, samaa sukupuolta olevan kumppaninsa luokse. Hänellä oli lisäksi työpaikka Suomessa. Hallinto-oikeus hyväksyi oleskelulupaa koskevan valituksen ja kumosi ulkomaalaisviraston päätöksen, koska oleskeluluvan epääminen olisi ollut kohtuutonta ottaen huomioon hakijan maassa oleskelun pituus, työpaikka ja avioliitonomainen suhde sekä muut olosuhteet.

Perheen määritelmä ei sisällä kihlattia. Pelkän kihlauksen tai avioliiton solmimisen tarkoituksen perusteella ei voi saada perhesiteeseen perustuvaa oleskelulupaa. Sen sijaan kihlattu voi saada periaatteessa oleskeluluvan UlkL:n 18 §:n perusteella, jossa säädetään muihin kuin perhesiteeseen perustuvien oleskelulupien edellytyksistä. Kihlattia koskee 18 §:n 5 kohta, jonka mukaan oleskelulupa voidaan myöntää, jos muut kuin säännöksessä luetellut syyt puoltavat luvan myöntämistä ja ulkomaalaisen toimeentulo on Suomessa turvattu. Lain esitöiden mukaan erityisenä syynä voitaisiin pitää aikomusta avioitua ja perustaa perhe Suomessa asuvan henkilön kanssa. Tätä säännöstä voitaisiin käyttää silloinkin, kun avopuolisolle asetettu kahden vuoden yhdessäasumisen vaatimus ei täyty.¹⁹⁰ Ulkomaalaislain 18 §:n 5 kohta soveltuu siis perheen perustamistilanteisiin. Yleisemmin Suomeen tultaneen kuitenkin ensin viisumilla tai viisumivapaasti ja solmitaan avioliitto, minkä jälkeen haetaan oleskelulupaa perhesiteen perusteella.

KHO:n ennakkotapaus *13.7.2001 t 1661* selventää perheen määritelmää siltä osin, että avioliitto-oikeuden mukaan muodollisesti pätemätönkin avioliitto voi ulkomaalaisoikeudellisessa mielessä muodostaa perhesiteen aviopuolisoiden välille ja olla perusteena oleskeluluvan saamiselle. Kyseisessä tapauksessa avioliitto oli solmittu edustajan välityksellä, mutta se oli aviopuolisoiden kansalaisuusvaltion lain mukaan pätevä. Lumeavioliitot on tärkeä erottaa muodollisesti pätemättömistä avioliitoista, sillä kysymys on periaatteessa vastakkaisista ilmiöistä, toisesta puuttuu muoto, toisesta sisältö.

Helsingin hallinto-oikeuden oikeuskäytännön mukaan perheenjäsenen määritelmän kiertäminen näyttäisi olleen joissakin tapauksissa syynä lumeavioliiton solmimiseen. Ydinperheen ulkopuoliselle perheenjäsenelle on mahdollista saada perhesiteeseen perustuva oleskelulupa ainoastaan, jos pystytään osoittamaan hänen olevan täysin riippuvainen Suomessa asuvasta sukulaisestaan. Seuraavassa tapauksessa oleskelulupaa oli ensin haettu tällä perusteella.

Helsingin HaO 5.9.2000 t 1214/7: Suomalainen mies haki oleskelulupaa venäläiselle vaimolleen. Mies oli tavannut vaimonsa Moskovassa ja sen jälkeen he olivat tavanneet vaimon vieraillessa tyttärensä luona Suomessa. Miehellä ja miehen kanssa samaa ikäluokkaa olevalla vaimon tyttärellä oli sama katuosoite ja he olivat yhdessä myös vaihtaneet asuntoa. Oman selvityksensä mukaan he olivat asuneet yhdessä taloudellisista syis-

¹⁹⁰ HE 50/1998, 21.

tä. Tytär oli saanut aiemmin kielteisen päätöksen äitiään koskevaan oleskelulupahakemukseen. Hallinto-oikeus hylkäsi valituksen, koska oleskeluluvan myöntämistä vastaan oli painavia syitä. Kokonaisarvion perusteella kysymyksessä ei ollut miehen ja vaimon välinen todellinen perhe-elämä, vaan avioliitto oli ollut keino saada vaimolle oleskelulupa tyttärensä luokse Suomeen. KHO hylkäsi valituslupahakemuksen.

7.2.2 Eri henkilöryhmät ja mahdollisuus viettää perhe-elämää muualla

Jos Suomessa oleva perheenjäsen on Suomen tai muun Pohjoismaan kansalainen tai saanut oleskeluluvan pakolaisuuden tai suojelun tarpeen perusteella, hänen oikeutensa saada ulkomaalainen perheenjäsenensä Suomeen on vahvempi kuin muissa henkilöryhmissä. Hänen ulkomaalaiselle puolisolleen *myönnetään* oleskelulupa, mikäli sitä vastaan ei ole yleiseen järjestykseen tai turvallisuuteen perustuvia taikka muita painavia syitä (UlkL 18 c § 1 mom). Tämä koskee myös pääosin syntyperältään suomalaisten, entisen Neuvostoliiton kansalaisten, eli niin sanottujen inkeriläisten perheenjäseniä (UlkL 18 a §). Sen sijaan jos Suomessa oleskeleva perheenjäsen ei kuulu edellä mainittuihin ryhmiin ja oleskelee Suomessa pysyvällä oleskeluluvalla, hänen perheenjäsenelleen *voidaan myöntää* oleskelulupa, mikäli sitä vastaan ei ole edellä mainittuja painavia syitä ja lisäksi perheenjäsenen toimeentulo on turvattu. Tällöin viranomaisten harkintavalta on laajempi.¹⁹¹

Hallituksen esityksen (50/1998) mukaan oleskelulupa myönnetään kokonaisharkinnan perusteella, ja siinä tulee ottaa huomioon luvan myöntämistä ja sitä vastaan olevien seikkojen painavuus sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen soveltamiskäytäntö.¹⁹²

Suomessa ei ole varsinaisia odotusaikoja perheen yhdistämiselle. Yleensä perheenjäsenten saamiseksi Suomeen vaaditaan Suomessa asuvalta pysyvä oleskelulupa, jonka voi saada asuttuaan Suomessa vähintään kaksi vuotta. Kuitenkin myös vähintään vuoden Suomessa oleskelevien perheenjäsenille voidaan myöntää oleskelulupa ja erityisestä syystä myös alle vuoden täällä oleskeleville (UlkL 18 c § 4 mom). Tällöin edellytetään, että perheenjäsenen toimeentulo on turvattu. Erillisen ryhmän muodostavat turvapaikanhakijat, joilla ei ole lainkaan oikeutta perheen yhdistämiseen, sillä heillä ei ole vielä oleskelulupaa ja heidän itsensä jääminen Suomeen ei ole varmaa.

Pakolaisia koskevat lievennykset oleskeluluvan myöntämisedellytyksissä ovat perusteltuja siksi, että heillä ei ole mahdollisuutta palata omaan kotimaahansa viettämään perhe-elämää. Oleskeluluvan epääminen pakolaisen perheenjäseneltä saattaisi johtaa perhe-elämän estymiseen kokonaan. Myös muissa tapauksissa on

¹⁹¹ HE 50/1998, 25.

¹⁹² HE 50/1998, 23.

kiinnitettävä huomiota puolisoiden mahdollisuuteen viettää perhe-elämää muualla. Oleskelulupaa koskevassa kokonaisharkinnassa on otettava huomioon Suomessa asuvan henkilön mahdollisuus muuttaa takaisin kotimaahansa tai johonkin kolmanteen maahan viettämään perhe-elämää, jos perhesiteiden voidaan kokonaisuudessaan katsoa painottuvan sinne (UlkL 18 c § 1 mom). Ulkomaalaiselta puolisoilta voidaan siten evätä oleskelulupa Suomeen ja velvoittaa Suomessa oleskeleva muuttamaan siihen maahan, mihin puolisoiden yhteiset siteet painottuvat. Vaikka säännöksen voisi olettaa koskevan ainoastaan tapauksia, joissa molemmat puoliset ovat syntyperältään ulkomaalaisia, koskee se tällä hetkellä myös Suomen kansalaisia ja heidän puolisoitaan. Tässä mielessä Suomen sääntely vastaa Tanskan vuonna 2002 uudistettua ulkomaalaislakia. Säännöksen muotoilulla varmistetaan, että siinä ei rikota ihmisoikeussopimuksen 8 artiklaa, sillä puolisoilla on oltava jokin valtio, jossa he voivat käytännössä viettää perhe-elämää.

Seuraavassa Helsingin hallinto-oikeuden tapauksessa ulkomaalaisen puolison oleskelulupa evättiin suhteen vakiintumattomuuden lisäksi myös siksi, että ei oltu esitetty sellaisia seikkoja, joiden vuoksi puoliset eivät voisi viettää yhteistä perhe-elämää yhteisessä kotimaassaan.

Helsingin HaO 20.2.2002 t 160/7: Afrikkalainen mies oli saanut ensimmäisen oleskelulupansa Suomeen vuonna 1997 Suomen kansalaisen kanssa solmimansa avioliiton perusteella. Mies sai pysyvän oleskeluluvan kesäkuussa 1999 ja erosi suomalaisesta vaimostaan heinäkuussa 1999. Mies avioitui 15.10.1999 kotimaassaan ja haki nyt oleskelulupaa vaimolleen. Puolisot olivat olleet kirjeenvaihdossa kesäkuusta 1998 lähtien ja menneet kihloihin elokuussa 1998. Mies palasi Suomen kahden päivän kuluttua vihkimisestä. Sen jälkeen he olivat pitäneet yhteyttä kirjeitse ja puhelimitse. Miehen siteinä Suomeen olivat pysyvä oleskelulupa, kaksi työsuhdetta ja auto. Hän olisi pystynyt vastaamaan vaimonsa toimeentulosta. Hallinto-oikeus hylkäsi valituksen. Puolisot eivät olleet asuneet missään vaiheessa yhdessä ja lisäksi ei ollut ilmennyt sellaisia seikkoja, joiden perustella puoliset eivät voisi viettää perhe-elämäänsä kotimaassaan, jonne perhesiteiden oli katsottava painottuvan.

7.2.3 Oleskeluluvan hakeminen ennen maahan saapumista

Oleskeluluvan hakeminen ennen maahan saapumista näyttää olevan kansainvälinen käytäntö. Myös Suomen ulkomaalaislain pääsääntönä on, että oleskelulupaa on haettava ennen maahan saapumista, vaikka tätä ei ulkomaalaislaissa kovin selkeästi tai nimenomaisesti sanotakaan. Ensimmäistä oleskelulupaa on haettava siitä maasta, jossa hakija pysyvästi asuu (UlkA 7 §). Yleisin syy hylätä Suomessa jätetty oleskelulupahakemus onkin se, että oleskelulupa olisi pitänyt hakea ulkomailta ja tapauksessa ei ole poikkeusperusteita, joiden vuoksi lupa voitaisiin myöntää Suomesta haettuna. Pääsääntöön ollaan vedottu hyvin kirjaimellisesti varsinkin ulkomaalaisviraston päätöksissä. Myös hallinto-oikeudet ovat käyttäneet poikkeukset sallivia kohtuuttomuus- ja ihmisoikeussäännöksiä säästeliäästi vain aivan selkeissä tapauksissa.

Vaikka oleskeluluvan vaatiminen ennen maahantuloa onkin keino estää lumeavioliittoja, koskee se myös kaikkia uudehkoja pariskuntia, joiden avioliitto tai yhdessäasuminen on kestänyt alle kaksi vuotta, vaikka suhteen aitoutta ei oltaisiakaan asetettu kyseenalaiseksi. Tällä perusteella on hylätty oleskelulupia myös niin sanotuista rikkaista maista kuten Yhdysvalloista tulevilta Suomen kansalaisien puolisoilta ja heidät on käännytetty hakemaan kotimaastaan oleskelulupaa.

Helsingin HaO 25.1.2000 t 85/7: Suomalainen nainen ja amerikkalainen mies olivat järjestäneet Suomessa suuret häät. He olivat tavanneet viisi vuotta aiemmin ja seuraavan kerran miehen saavuttua Suomeen kuukautta ennen häitä. Puolisot vetosivat siihen, että Yhdysvaltojen kansalaisella ei ole mitään tarvetta solmia lumeavioliittoja, koska heidän maahantuloaan ei ole muutenkaan rajoitettu. Sen sijaan suomalaisen on vaikea saada oleskelulupaa Yhdysvaltoihin joten yhdessä asuminen siellä ei onnistuisi helposti. Hallinto-oikeus hylkäsi oleskelulupaa ja käännyttämistä koskeneen valituksen. Oleskelulupa olisi pitänyt hakea ulkomailta, koska ei ole olemassa erityisiä syitä sen myöntämiseen Suomesta haettuna. Ihmisoikeussopimuksen 8 artikla ei turvaa aviopuolisolle yleistä oikeutta saada oleskelulupa toisen aviopuolison kotimaasta. KHO ei myöntänyt valituslupaa. Valituksessa vedottiin siihen, että kahden vuoden yhdessäoloajan vaatimusta ei olisi pakko täyttää, jos muuten pystytään näyttämään, että yhteiselämä on todellista.

KHO on antanut tämän tutkimuksen aiheita koskien selkeästi eniten päätöksiä, jotka liittyvät oleskeluluvan hakemiseen Suomesta käsin maahantulon jälkeen. Näitä päätöksiä ei ole kuitenkaan yleensä julkaistu. Ilmeisesti KHO ei ole nähnyt sinänsä lainmukaisessa linjassa muutoksen tarvetta. Kysymyksessähän ei ole perhe-elämän estyminen pysyvästi, vaan ulkomaalainen puoliso voi jättää uuden hakemuksen ulkomailta ja saada oleskeluluvan.

Ulkomaalaislain 20 §:ssä säännellään poikkeustapauksista, joissa oleskelulupaa voidaan hakea Suomeen saapumisen jälkeen. Lupaa voi hakea Suomesta muun muassa jos aviopuolisot tai avopuolisot ovat asuneet yhdessä jo ennen Suomessa asuvan puolison Suomeen muuttoa (UlkL 20.1 §). Hallituksen esityksessä tätä täsmennetään seuraavasti:

Ennen Suomeen saapumista solmitun avio- tai avoliiton tulee olla todellinen eikä maahantulosäännösten kiertämistä varten solmittu. Tämän vuoksi yhdessä asumisen tulisi olla alkanut jo ennen Suomeen saapumista, jolloin esimerkiksi kahta vuotta voitaisiin pitää suuntaa antavana aikarajana.¹⁹³

Kumpikaan osapuolista ei ole saanut olla naimisissa väitetyn avoliiton aikana ja yhdessä asuminen tulee voida osoittaa esimerkiksi väestörekisteristä. Pääsääntöisesti lomamatkojen kaltaista yhdessäasumista ei oteta huomioon. Näitä koskeva eräänlainen tyyppitapaus on matkatyössä olevien suomalaismiesten suhteet Venäjällä. Seuraavassa hallinto-oikeuden tapauksessa suhteen aitoutta ei epäilty, mutta osapuolten ei katsottu asuneen yhdessä avioliitonomaisissa olosuhteissa vaadittua kahta vuotta.

¹⁹³ HE 50/1998, 22; Vuoden 1991 ulkomaalaislain esitöistä (HE 47/1990, 11) löytyy jo aivan samanlainen perustelu, tosin silloin riittävänä yhdessä asumisen aikana pidettiin yhtä vuotta.

Helsingin HaO 30.5.2000 t 677/7: Venäläinen nainen ja suomalainen mies olivat avioituneet 4.6.1999 seurusteltuaan sitä ennen kolme vuotta. He olivat asuneet yhdessä loka-kuusta 1996 lähtien syksyyn 1998 Venäjällä ja sitten Suomessa. Mies oli ollut kuitenkin samanaikaisesti avioliitossa ja hänen väestörekisterin mukainen kotipaikkansa oli ollut 17.9.1998 saakka Suomessa hänen suomalaisen vaimonsa ja lastensa luona. Mies oli eronnut entisestä puolisoistaan 26.3.1999. Hallinto-oikeus hylkäsi valituksen äänestyksen jälkeen. Enemmistön mukaan oleskelulupahakemus voitiin hylätä, sillä kahden vuoden yhdessäasumisen vaatimus ei täytynyt ja oleskeluluvan hakemista ulkomailta ei voitu pitää näissä olosuhteissa kohtuuttomana. KHO ei myöntänyt valituslupaa.

Vaikka perheeseen kuuluisi lapsi, kahden vuoden vaatimuksesta ei ole välttämättä joustettu. Seuraavassa tapauksessa valituslupa KHO:een on hylätty laajemmassa viiden tuomarin kokoonpanossa ja tapauksesta on Helsingin hallinto-oikeudessakin äänestetty.

Helsingin HaO 28.11.2000 t 1569/7: Suomalainen mies ja venäläinen nainen olivat tuntenneet toisensa kesäkuusta 1998 lähtien. Mies oli ollut Suomessa 1.9.1998 lähtien työssä ja vaimo oli käynyt viisumeilla Suomessa. Heidät vihittiin 30.7.1999. Vaimolle ja hänen alaikäiselle lapselleen haettiin oleskelulupaa Suomessa jätetyllä hakemuksella perusteena se, että on yleisesti tiedossa, että ulkomailla tehdyn oleskelulupahakemuksen käsitteily saattaa kestää ulkomaalaisvirastossa jopa vuoden ja ulkomaalaiselle ei pääsääntöisesti myönnetä viisumia sinä aikana. Tämä olisi johtanut siihen, että puolisoiden olisi ollut käytännössä mahdotonta tavata noin vuoden ajan. Hallinto-oikeus hylkäsi valituksen. Hallinto-oikeuden enemmistön mukaan näissä olosuhteissa voitiin edellyttää, että ulkomaalainen hakee oleskelulupaa ulkomailla eikä luvan epäämistä pidetty kohtuuttomana. KHO hylkäsi valitusluvan viiden tuomarin kokoonpanossa.

Puolisot olivat asuneet yhdessä Venäjällä ja Suomessa ennen avioliiton solmimista noin vuoden. Tässä tapauksessa ei epäilty suhteen aitoutta, mutta sen kesto jäi alle vaaditun kahden vuoden. Ilmeisesti kohtuuttomuuspykälän soveltaminen oli lähellä. Aidon perhe-elämän estyminen vuodeksikin oleskelulupaprosessin läpi viemiseksi vaikuttaa tässä tapauksessa kohtuuttomalta. Varsinkin suomalaisesta osapuolesta vastaava tilanne tuntuu hallinto-oikeuteen tehtyjen valitusten mukaan erityisen epäoikeudenmukaiselta, sillä näitä ongelmia ei olisi, jos hän olisi sattunut löytämään suomalaisen puolison.¹⁹⁴

Oleskelulupa voidaan myöntää maahantulon jälkeen myös, jos sen epääminen olisi ilmeisen kohtuutonta (UlkL 20.3 §). Hallituksen esityksen mukaan tämä tarkoittaa esimerkiksi perheen perustamista koskevia tapauksia. Tämän kohdan perusteella voitaisiin myöntää oleskelulupa esimerkiksi avioliiton solmimisen vuoksi silloin, kun luvan hakemista kotimaasta pidettäisiin poikkeuksellisesti kohtuuttomana ja olisi ilmeistä, että henkilölle myönnettäisiin oleskelulupa ulkomailla. Esimerkkeinä oleskeluluvan myöntämiselle tämän kohdan perusteella ovat hallituksen esityksen mukaan tilanteet, joissa hakijalla on yhteinen lapsi

¹⁹⁴ Sen vuoksi valituskirjelmässä käytäntöä pidettiin jopa rasistisena.

Suomessa asuvan henkilön kanssa ja hakija aikoo viettää perhe-elämää tämän henkilön kanssa.¹⁹⁵

Oleskeluluvan myöntäminen Suomesta haettuna pian maahantulon jälkeen solmitun avioliiton perusteella merkitsee kuitenkin erityistä poikkeusta pääsäännöstä. Hallituksen esityksessä mainitaan erityisesti:

Tässä yhteydessä on otettava huomioon, että maahan saapumisen jälkeen solmitut avioliitot ovat muodostuneet yhdeksi keskeisimmistä keinosta kiertää maahantulosäännöksiä EU:n alueella. -- Ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan tulkinta osoittaa myös, että valtioille on jätetty keinoja vastustaa maahantulosäännösten kiertämistä näennäisillä avioliitoilla, jotka solmitaan, kun asianomaiset ovat tietoisia siitä, että toinen puoliso hyvin todennäköisesti muutoin ei saisi oleskelulupaa. Sen vuoksi ottaen huomioon kaikki kuhunkin tapaukseen liittyvät seikat lähtökohtana voitaisiin pitää sitä, että avioliitto, joka on solmittu ulkomaalaisen saatua ensin kielteisen päätöksen muulla perusteella esittämänsä oleskelulupahakemukseen, olisi näennäisavioliitto. Olennaista asiassa on se, että ulkomaalainen jo kotimaasta lähtiessään on tietoinen siitä, ettei avioliiton solmiminen pääsääntöisesti Suomessa johda automaattisesti oleskelulupaan.¹⁹⁶

KHO:n julkaisemassa ennakkotapauksessa 2001:53 otetaan kantaa siihen, milloin on UlkL:n 20.3 §:n mukaisesti kohtuutonta olla myöntämättä oleskelulupaa Suomesta haettuna, jos olosuhteista voidaan riittävästi päätellä suhteen aitous.

KHO:2001:53 (annettu 8.11.2001): A oli saapunut Filippiineiltä Suomeen 11.2.1998 viisumin perusteella. Hänet oli 13.7.1999 vihitty avioliittoon Suomen kansalaisen kanssa. Puolisot olivat asuneet yhdessä samassa osoitteessa avioliiton solmimisesta lähtien. Olosuhteista voitiin päätellä, että avioliitto oli solmittu aidon perhe-elämän viettämisen tarkoituksessa eikä ulkomaalaislain säännösten kiertämiseksi. Suomalaisen puolison työ Suomen valtion palveluksessa oli luonteeltaan sellainen, ettei hänen voitu edellyttää muuttavan puolison kotimaahan. Hän myös huolehti perheen toimeentulosta. Näissä oloissa ulkomaalaisviraston ja hallinto-oikeuden päätökset rajoittivat ulkomaalaisen oikeuksia enemmän kuin oli välttämätöntä ja rikkoivat puolisoiden oikeutta nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta. Asiassa oli lisäksi otettava huomioon korkeimmassa hallinto-oikeudessa esitetty raskaustodistus. Näillä perusteilla ulkomaalaisviraston ja hallinto-oikeuden oleskelulupaa ja käännättämistä koskevat päätökset kumottiin ja asia palautettiin oleskeluluvan osalta ulkomaalaisvirastolle uudelleen käsiteltäväksi.

Ulkomaalaislain pääsääntö oleskeluluvan hakemisesta ulkomailta on siis ohittavissa, kun yksittäistapauksessa olosuhteista voidaan päätellä, että kyseessä ei ole säännösten kiertäminen vaan todellinen perhe-elämä. Kohtuussäännöksen käytöllä tulee estää, ettei lopputulos muuten johtaisi aidon perhe-elämän estymiseen. Tähän liittyen KHO on harkinnut myös UlkL:n 18 c §:n 1 momentin mukaisesti, onko suomalaisella osapuolella mahdollisuutta muuttaa ulkomaille viettämään perhe-elämää. Ratkaisussa viitataan siihen, että suomalainen puoliso huolehtii perheen toimeentulosta, vaikka Suomen kansalaisen perheenjäsenelle ei ole asetettukaan UlkL:n 18 c 2 momentin mukaan toimeentulovaatimusta. Viittauk-

¹⁹⁵ HE50/1998, 28.

¹⁹⁶ HE 1998, 28-29.

sella toimeentulosta huolehtimiseen tarkoitettaneen sitä, että perheen toimeentulomahdollisuudet riippuvat nimenomaan työskentelystä Suomessa eikä vastaavia mahdollisuuksia välttämättä löydy jos perhe joutuu muuttamaan ulkomaille.

Lisäksi KHO perustelee päätöstään UlkL:n 1 §:n 3 momentilla eli sillä, ettei ulkomaalaisen oikeuksia saa rajoittaa enempää kuin on välttämätöntä ja Ihmis-oikeussopimuksen 8 artiklalla, jonka mukaan epäminen rikkoisi puolisoiden oikeutta nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta. Näillä säännöksillä voidaan siten perustella poikkeamista ulkomaalaislain pääsäännöstä selvissä tapauksissa.

Edellä mainitussa ratkaisussa perhe-elämän todellisuus katsottiin riittävästi osoitetuksi asumalla yhdessä avioliiton solmimisesta lähtien ja vasta KHO:ssa esitetyllä raskaus-todistuksella. Lopputulos ei ole niin selvä, kuin miltä se ensiksi vaikuttaisi. Erityisesti raskaustodistuksen painoarvoa ei voi väheksyä, sillä muuten vastaavissa tilanteissa ulkomaalaisen puolison maahantulotavan ja suhteen alkuvaiheiden perusteella oleskelulupaa ei nykyisen lainsäädännön ja käytännön mukaan myönnettäisi. Tämän tapauksen ulkomaalainen puoliso oli nimittäin saapunut Suomeen 90 päivän vierailua varten annetulla viisumilla ja hakenut oleskelulupaa sillä perusteella, että hän halusi jäädä asumaan Suomessa asuvan sisarensa luokse. Oleskelulupapäätös tällä perusteella oli ollut kielteinen. Hän ei ollut poistunut Suomesta vaan jätti uuden oleskelulupahakemuksen lisäperusteella, että hirmumyrsky oli tuhonnut hänen kotitalonsa. Vasta edellä mainittuja myöhemmässä lisähakemuksessaan ulkomaalainen puoliso ilmoitti avioituneensa Suomen kansalaisen kanssa. Puolisot olivat tutustuneet kirjeenvaihtoilmoituksen perusteella, tavanneet ensimmäisen kerran marraskuussa 1998, menneet kihloihin 31.5.1999 ja avioliittoon 13.7.1999. Suomalaisen puolison mukaan vihkiminen järjestettiin pikaisesti sen vuoksi, että ulkomaalaisen puolison viisumi oli umpeutumassa. Todellisuudessa viisumi oli umpeutunut jo 10.5.1998.

Tapauksen tosiseikoista käy ilmi, että puolisot olivat tavanneet vasta Suomessa, jossa ulkomaalainen osapuoli oli ollut ilman vaadittua oleskelulupaa. Oleskelulupa voitaisiin näissä olosuhteissa myöntää perhesiteen perusteella Suomesta haettuna vain, jos puolisot olisivat asuneet UlkL:n 20 §:n 1 momentin ja hallituksen esityksen mukaisesti yhdessä noin kaksi vuotta ennen ulkomaalaisen puolison Suomeen saapumista. Ulkomaalaisviraston ja hallinto-oikeuden mukaan lupaa olisi pitänyt hakea ulkomailta ja luvan epäämistä Suomesta haettuna ei niiden mukaan voinut pitää ilmeisen kohtuuttomana. Hallinto-oikeudessa ei oltu vielä esitetty raskaustodistusta.

KHO viittasi myös UlkL 38 §:n 1 momenttiin, jonka mukaan käännäyttämistä harkittaessa on otettava huomioon muun muassa lapsen ja vanhemman suhde. Vaikka raskaus ei tässä tapauksessa ollutkaan ainoa päätökseen vaikuttanut peruste, lienee todennäköistä, että tulossa oleva yhteinen lapsi suomalaisen puoli-

son kanssa tulkitaan tästä lähtien riittäväksi syyksi oleskeluluvan saamiseen Suomesta hakemalla, vaikka muutoin olisikin luvan myöntämistä vastaan puhuvia seikkoja. Hallinto-oikeuden tapauksista käy ilmi, että lapsen olemassaololle tai raskaudelle annettu suuri painoarvo puolison oleskeluluvan saamisessa on ongelmallista.

Helsingin HaO 10.7.2001 t 610/7: Suomalainen nainen oli avioitunut aasialaisen miehen kanssa 4.12.1997. Avioliiton aikana 13.9.1998 vaimo oli synnyttänyt lapsen, jonka isäksi mies oli avioliiton perusteella merkitty. Puolisot erosivat. Entinen vaimo kertoi poliisikuulusteluissa, ettei tiedä kuka lapsen isä on. Hän oli vaatinut lapsen yksinhuoltajuutta perusteena se, että puolisot eivät olleet tosiasiallisesti koskaan eläneet yhdessä. Mies ei ollut osoittanut kiinnostusta lasta kohtaan eikä osallistunut tämän hoitoon. Lapsi ja isä eivät tunteneet toisiaan. Mies oli kuitenkin viikon kuluttua kielteisen oleskelulupapäätöksen tiedoksi saannista vaatinut käräjäoikeudelta lapsen yksinhuoltajuutta. Entisen puolison lausunnon mukaan mies oli vasta käräjäoikeuden huoltajuutta koskevan päätöksen jälkeen säännöllisesti tavannut lastaan. Tätä ennen he olivat tavanneet yhteensä 4-6 kertaa. Vaimon mukaan puolisot eivät olleet asuneet yhdessä lainkaan, vaan kysymyksessä oli järjestetty avioliitto, jonka tarkoituksena oli oleskeluluvan saaminen miehelle. Vaimo oli hakenut avioeroa. Mies oli peruuttanut turvapaikkahakemuksensa avioliiton jälkeen joten voitiin katsoa, että hänen ensisijainen tarkoituksensa ei ollut turvapaikan hakeminen vaan oleskeluluvan saaminen Suomeen. Lisäksi mies oli kotimaassaan tuomittu 15 vuoden ehdottomaan vankeusrangaistukseen murhasta. Hallinto-oikeus hylkäsi käännytystä koskevan valituksen. Kokonaisarvion perusteella oli syytä olettaa, että avioliitto oli solmittu maahantulosäännösten kiertämiseksi eikä se siten ollut esteenä miehen käännyttämiselle Suomesta.

On myös tapauksia, joissa ulkomaalainen valittaja ilmoittaa tietävänsä, että saisi oleskeluluvan Suomestakin haettuna, jos saattaisi vaimonsa raskaaksi, mutta tämä on hänen mielestään väärä keino lupa-asoiden hoitamiseksi.

Helsingin HaO 22.9.2000 t 1299/7: Albanialainen mies oli tullut turvapaikanhakijana Suomeen ja mennyt naimisiin suomalaisen naisen kanssa. Puolisoilla ei ollut mahdollisuutta täyttää yhdessäasumisvaatimusta ennen maahan saapumista. He olivat molemmat tulleet täysi-ikäisiksi vasta avioitumisvuotena eivätkä he siten olleet voineet solmia avioliittoa aiemmin. He olivat kuitenkin asuneet yhdessä noin vuoden. Hallinto-oikeus hylkäsi valituksen, sillä sen mukaan ei ollut kohtuutonta, että oleskelulupaa haetaan näissä olosuhteissa ulkomailta. KHO hylkäsi valituslupahakemuksen. Puolisot vetosivat siihen, ettei aviopareja tulisi asettaa eri asemaan sen perusteella, onko puoliso raskaana vai ei.

KHO on ollut hyvin liberaalilla linjalla julkaisemattomassa ratkaisussa 22.1.2002 t 156, jossa on myös sovellettu UlkL 20 §:n 1 momentin 3 kohdan kohtuuttomuuslausetta. Tämä ratkaisu ei ole linjassa vallitsevan käytännön kanssa, mutta koska sitä ei ole julkaistu, lienee tarkoitettu, että ulkomaalaisviraston ja hallinto-oikeuden tiukempi linja vastaavissa tapauksissa jää voimaan.

KHO 22.1.2002 t 156: Ulkomaalainen mies oli saapunut Suomeen 7.1.1999 ja hakenut turvapaikkaa. Hän solmi avioliiton suomen kansalaisen kanssa 13.4.1999 ja jätti sen perusteella oleskelulupahakemuksen. Tätä ennen puolisot olivat olleet kirjeitse ja puhelimitse yhteydessä jo ennen miehen Suomeen saapumista. He muuttivat asumaan yhdessä vaimon vanhempien omistamaan asuntoon 1.7.1999. Ulkomaalaisvirasto oli tehnyt kiel-

teiset päätökset miehen turvapaikkaa ja oleskelulupaa perhesiteen perusteella koskeviin hakemuksiin ja hallinto-oikeus oli hylännyt niitä koskevat valitukset. KHO hylkäsi myös valituslupahakemuksen turvapaikkaa ja suojelun tarpeen perusteella myönnettävää oleskelulupaa koskevalta osalta, mutta myönsi valitusluvan ja hyväksyi valituksen muilta osin. Puolisot olivat ratkaisun tekoaikaan asuneet yhdessä yli kaksi vuotta. KHO:n mukaan saadun selvityksen perusteella voitiin päätellä, että avioliitto oli solmittu aidon perhe-elämän viettämisen tarkoituksessa. Vaimo oli avioliiton solmiessaan ollut 19-vuotias ja sittemmin aloittanut ammattiopinnot Suomessa. Näissä olosuhteissa hänen ei voitu edellyttää muuttavan miehensä kotimaahan. Miehen käännäminen ja oleskeluluvan hakemisen vaatiminen miehen kotimaasta olisi todennäköisesti estänyt perhe-elämän viettämisen tuona aikana ja olisi ollut puolisoiden taloudellisen tilanteeseen nähden kohtuutonta. Lisäksi asiakirjoista ei ilmennyt seikkoja, jotka olisivat estäneet oleskeluluvan myöntämisen, jos sitä olisi haettu miehen kotimaasta. Ulkomaalaisviraston ja hallinto-oikeuden päätökset kumottiin ja asia palautettiin ulkomaalaisvirastolle uudelleen käsiteltäväksi. Ratkaisusta on äänestetty.

Aikaisemman tiukan viranomais- ja oikeuskäytännön valossa ratkaisu on yllättävä ja siinä on tulkittu voimassa olevaa ulkomaalaislakia hyvin väljästi. Ei olekaan ihme, että ratkaisusta on äänestetty ja se on jätetty julkaisematta. Vähemmistöön jäänyt jäsen toteaa äänestyslausunnossaan, että tapauksessa ei olisi ensinnäkään ollut perusteita myöntää valituslupaa ja toisaalta ettei oleskeluluvan myöntämiseen Suomesta haettuna ole edellytyksiä. Puolisot eivät ole asuneet UlkL:n 20 §:n 1 momentin 2 kohdan vaatimalla tavalla yhdessä ennen miehen Suomeen saapumista eikä kysymyksessä ole 3 kohdan poikkeuksellisesta kohtuuttomuudesta. Koska UlkL 20 §:n 1 momentin 3 kohdan kohtuuttomuussäännös on vastikään entisestään täsmennettyä säännöstöä ja siihen liittyvät lainsäätäjän yksityiskohtaiset perustelut, on selvästi lähtökohtana oltava, että oleskelulupa voidaan myöntää Suomesta haettuna vain poikkeustapauksissa ja että edellytykset sen saamiseksi ovat varsin ankarat. Kohtuuttomuutta arvioitaessa tulisi ottaa vähemmistöön jääneen tuomarin mukaan huomioon myös ne tekijät, joilla oleskelulupa olisi myönnettävissä, jos luvan hakija olisi menetellyt lupaa hakiessaan ulkomaalaislain mukaisesti.

Tässä tapauksessa ulkomaalainen puoliso oli tullut Suomeen veljensä vaimon kutsumana vierailuun tarkoitetulla 14 päivän viisumilla ja oli maahantulopäivänä hakenut turvapaikkaa. Hakemuksen ollessa vireillä hän oli solminut avioliiton Suomen kansalaisen kanssa ja jättänyt siihen perustuvan oleskelulupahakemuksen. Samalla hän oli peruuttanut turvapaikkahakemuksensa, mutta peruuttanut tämän ilmoituksensa parin päivän kuluttua ilmoittaen syyksi, että hän muutoin menettäisi turvapaikanhakijalle maksettavan toimeentulotuen. Puolisot olivat ilmoittaneet tavanneensa neljä kuukautta ennen avioliiton solmimista ja olleensa sitä ennen yhteydessä kirjeitse ja puhelimitse. KHO:n päätöksessä selvästi eniten painoa on annettu sille, että käsittelyn aikaan puolisot olivat asuneet yhdessä jo yli kaksi vuotta ja saadun selvityksen perusteella voitiin päätellä, että avioliitto oli olosuhteista huolimatta solmittu aidon perhe-elämän tarkoituksessa.

Seuraavassa KHO:n ratkaisussa puolison sairaus on ollut riittävä peruste kohtuutomuussäännöksen soveltamiselle ja oleskeluluvan hakemiselle Suomesta käsin. Ratkaisusta äänestettiin jo Helsingin hallinto-oikeudessa. Ratkaisua ei ole myöskään julkaistu.

KHO 30.1.2002 t 203: Turkkilainen mies ja suomalainen nainen solmivat avioliiton 15.2.2000, jonka perusteella mies haki oleskelulupaa. He olivat asuneet yhdessä vasta miehen maahantulon jälkeen joulukuusta 1999 alkaen. Vaimolla oli lääkärintodistuksen mukaan mielenterveydellisiä ongelmia, minkä vuoksi hän oli sairaalahoidossa. Vaimo totesi hallinto-oikeudelle tekemässä valituksessaan, että mies oli suurena tukena hänelle ja oleskelun jatkamisen salliminen oli hänen terveydentilansa kannalta ensiarvoista. Vaimolla oli grilliyritys, jota hän ei kyennyt hoitamaan ilman miehen apua. Hallinto-oikeus hylkäsi oleskelulupaa ja käännättämistä koskevan valituksen äänestyksen jälkeen. Enemmistön mukaan luvan hakeminen ulkomailta ei olisi ollut kohtuutonta. KHO myönsi valitusluvan ja kumosi ulkomaalaisviraston ja hallinto-oikeuden päätökset ja palautti asian ulkomaalaisvirastolle uudelleen käsiteltäväksi. Myös KHO:ssa vaimo totesi, että hän ei selvinnyt ilman miestänsä. Lisäksi miehen Turkkiin matkustaminen tulisi aiheuttamaan kohtuuttomia kustannuksia. KHO:n mukaan oleskeluluvan epääminen Suomesta haettuna olisi ilmeisen kohtuutonta ja kokonaisharkinnassa käännättämistä vastaan olevat seikat olivat käännättämistä puoltavia seikkoja painavampia.

Seuraavassa julkaisemattomassa tapauksessa suhteen aitoutta on epäilty. Olosuhteet viittaavat lumeavioliittoon, mutta siitä huolimatta KHO on myöntänyt valitusluvan ja palauttanut asian kohtuuttomuusperusteella uudelleen käsiteltäväksi ulkomaalaisvirastolle.

KHO 20.6.2001 t 1476: Ulkomaalainen nainen oli tullut Suomeen 90 vuorokauden turistiviisumilla ja hakenut oleskelulupaa Suomessa asuvien tyttären ja lastenlasten perusteella. Noin seitsemän kuukauden kuluttua tästä hän oli solminut avioliiton suomalaisen miehen kanssa. Hallinto-oikeus oli hylännyt oleskelulupaa ja käännättämistä koskevan valituksen. Sen mukaan puoliset olivat tavanneet vasta Suomessa ja eivät olleet asuneet yhdessä joten oleskelulupaa olisi pitänyt hakea ulkomailta. Hakeminen ulkomailta ei ollut myöskään muutoin kohtuutonta, sillä epäinhimillisestä kohtelusta naisen kotimaassa ei oltu esitetty näyttöä. KHO myönsi valitusluvan. KHO:ssa selvitettiin puolisoitten muuttaneen yhteen noin seitsemän kuukauden kuluttua avioliiton solmimisesta. Yhteisenä kielenä heillä oli ollut aluksi englanti, myöhemmin vaimo osasi jo suomea. Vaimolla ei ollut sukulaisia kotimaassaan. Ottaen huomioon vaimon korkean iän (syntynyt vuonna 1940), avioliiton suomalaisen kanssa, suomen kielen taidon ja muut siteet Suomeen sekä muut olosuhteet oleskeluluvan epääminen oli kohtuutonta. KHO kumosi ulkomaalaisviraston ja hallinto-oikeuden päätökset ja palautti asian ulkomaalaisvirastolle uudelleen käsiteltäväksi.

Edellä olevassa ratkaisussa kaikkien tekijöiden yhteinen painoarvo näyttää kallistuneen oleskeluluvan myöntämisen puolelle, vaikka mikään yksittäinen tekijä ei lain mukaan oikeuttaisi siihen. Vastaavankaltainen avioliitto ei olisi ”riittävä” eli sitä ei todennäköisesti katsottaisi todelliseksi ja kiinteäksi perhe-elämäksi eikä se vaikuta kestoaltaankaan kovin vakiintuneelta.

7.2.4 Määräaikaiset oleskeluluvat ja oleskeluluvan peruuttaminen

Ulkomaalaiselle myönnettävä ensimmäinen oleskelulupa on määräaikainen ja se myönnetään yleensä yhdeksi vuodeksi (UlkL 16 §). Luvan jatkamisen perusteista ei ole säädetty laissa. Lain esitöiden ja viranomaisohjeiden mukaan lupaa jatketaan määräaikaisena vielä toiseksi vuodeksi, jos ulkomaalaisen oleskelun peruste ei ole muuttunut ja edellytykset oleskeluluvan myöntämiselle ovat muutoinkin olemassa. Lyhyen maassa oleskelun aikana tapahtunut maassa oleskelun perusteiden olennainen muuttuminen tai kokonaan poistuminen muodostaa yleensä perusteiden evätä uusi oleskelulupa. Jos ulkomaalainen haluaa hakea uudella perusteella oleskelulupaa, hakemus tulee jättää tällöin Suomen edustustoon ulkomailla (UlkA 7§). Ulkomaalaisvirasto voi kuitenkin myöntää oleskeluluvan uudella perusteella, mikäli hakijalle voitaisiin myöntää oleskelulupa, jos hän olisi saapunut maahan ilman oleskelulupaa.¹⁹⁷

Mikäli ulkomaalaisen oleskeluluvan perusteena on avio- tai avoliitto Suomessa asuvan henkilön kanssa ja se lyhyehkön aikaa kestätyään purkautuu eikä puolisoilla ole yhteisiä lapsia, uutta oleskelulupaa ei yleensä myönnetä. Lyhyehkönä aikana voidaan pitää sitä, että ulkomaalainen puoliso on asunut Suomessa avio- tai avioliitossa alle kaksi vuotta.¹⁹⁸ Alle kaksi vuotta kestäneen avioliiton perusteella ei siis yleensä saa pysyvää oleskelulupaa, vaikka avioliitto olisi ollut todellinen kuten seuraavassa KHO:n julkaistussa tapauksessa.

KHO 24.5.1999 t 1263: A:lle oli myönnetty avioliiton perusteella määräaikainen oleskelulupa ajalle 28.11.1994-28.5.1995 ja uudet määräaikaiset oleskeluluvat avioliiton perusteella ajalle 29.2.1995-28.11.1995, 29.11.1995-28.5.1996 ja 29.5.1996-28.6.1997. A oli asunut erillään aviopuolisostaan lyhyitä aikoja ja hän oli muuttanut aviopuolisonsa luota 10.5.1996, jolloin hän puolisoineen oli hakenut avioeroa. Puolisot oli tuomittu avioeroon 11.11.1996. Avioliitto, jonka perusteella määräaikainen oleskelulupa oli myönnetty, oli päättynyt avioeroon ennen kuin oleskelulupa oli ollut voimassa kaksi vuotta. A:n maassaoleskelun tarkoituksen oli katsottava näissä olosuhteissa muuttuneen. Kun A:n maassaoleskelu ei enää ollut pysyväisluonteista, ulkomaalaisvirasto oli voinut hylätä hänen pysyvää oleskelulupaa koskeneen hakemuksensa.

Oleskeluluvan myöntämisestä tapauksissa, joissa avioliitto päättyy ennen kahden vuoden kulumista väkivallan vuoksi ei Suomessa mainita nykyisessä ulkomaalaislaissa eikä sen esitöissä mitään. KHO ei ole myöskään antanut tätä koskevia ennakkoratkaisuja. Väkivaltaan avioliiton päättymisen syynä jatkoluvan hakemisen yhteydessä on vedottu ainakin seuraavassa Helsingin hallinto-oikeuden tapauksessa, jossa valittaja oli poikkeuksellisesti kotoisin vauraasta teollisuusmaasta.

¹⁹⁷ HE 477/1990, 10; Sisäasiainministeriön ohje 27.4.1999 dnro 9/011/99, 23.

¹⁹⁸ Sisäasiainministeriön ohje 27.4.1999 dnro 9/011/99, 24.

Helsingin HaO 14.11.2000 t 1511/7: Japanilainen nainen oli tullut Suomeen suomalaisen miehen kanssa solmimansa avioliiton perusteella. He olivat asuneet yhdessä 19.12.1997-16.9.1998 eli noin yhdeksän kuukautta. Avioliitto oli päättynyt eroon 9.6.1999 kestätyään alle kaksi vuotta ja vain noin yhden vuoden ennen avioeron vireilepanoa. Eron syynä oli miehen harjoittama henkinen väkivalta ja fyysisen väkivallan uhka, jonka vuoksi vaimo oli ollut turvakodissa viikon ja joutunut turvautumaan terapiaan. Nainen oli jatkanut työskentelyä Suomessa ja muuttanut avioeropäivänään avioliittoon Suomessa pysyvästi asuvan japanilaisen kanssa, jonka kanssa myös solmi avioliiton 21.12.1999. Hallinto-oikeus kumosi kielteisen oleskelulupapäätöksen edellisen avioliiton purkautumisen olosuhteiden ja uuden avioliiton perusteella ja palautti asian uudelleen käsiteltäväksi.

Seuraavassa tapauksessa ensimmäisen avioliiton päättymisen syynä oli ollut suomalaisen puolison alkoholinkäyttö. Oleskelulupaa oli kokonaisharkinnan perusteella jatkettu, vaikka ulkomaalainen puoliso oli muuttanut erilleen alle puolen vuoden yhdessäasumisen jälkeen.

Helsingin HaO 31.1.2001 t 45/7: Venäläinen nainen oli solminut avioliiton suomalaisen miehen kanssa 25.9.1997 ja saapunut lapsensa kanssa Suomeen 2.3.1998 ajalle 2.2.1998-2.2.1999 myönnetyn oleskeluluvan perusteella. Vaimo muutti erilleen puolisoaan 19.8.1998. Hän avioitui 10.11.1999 pysyvällä oleskeluluvalla Suomessa asuvan venäläismiehen kanssa. Hallinto-oikeus kumosi kielteisen jatkolupapäätöksen ja palautti asian ulkomaalaisvirastoon uudelleenkäsiteltäväksi kohtuuttomuuden, lapsen koulunkäynnin, pyrkimyksen integroitua suomalaiseen yhteiskuntaan ja ensimmäisen avioliiton päättymisen syiden perusteella.

Oleskeluluvan jatkaminen tai pysyvä oleskelulupa voidaan evätä, jos sen perusteena ollut avioliitto osoittautuu lumesuhteeksi. Todistustaakka lumeavioliiton olemassaolosta on viranomaisilla. Seuraava Helsingin hallinto-oikeuden tapaus on ainoa, jossa mainitaan päätöstekstissä ulkomaalaisen kanssa avioliiton solmineelle suomalaiselle mahdollisesti maksetun rahaa lumeavioliitosta. Siitä huolimatta oleskelulupaa on jatkettu.

Helsingin HaO 3.10.2000 t 1336/7: Venäläinen nainen oli tullut Suomeen 1996 Suomen kansalaisen kanssa solmimansa avioliiton perusteella. Vaimo oli oleskellut paljon Helsingissä ja muuttanut 1.8.1997 sinne asumaan yhdessä pysyvällä oleskeluluvalla Suomessa asuvan venäläisen miehen kanssa, jolloin yhteiselämä suomalaisen miehen kanssa päättyi. Nainen kiisti, että olisi maksanut suomalaiselle miehelle avioliiton solmimisesta rahaa ja että kyseessä olisi ollut lumeavioliitto. Vaimo oli aloittanut opiskelun Suomessa. Hallinto-oikeus kumosi ulkomaalaisviraston kielteisen oleskelulupapäätöksen kohtuusharkinnalla, jossa otettiin huomioon Suomessa oleskelun pituus, avioliitto ja opiskelu.

Pysyvä oleskelulupa myönnetään ulkomaalaiselle, joka on oleskellut luvallisesti maassa yhtäjaksoisesti kahden vuoden ajan, jollei hänen maassa oleskelunsa tarkoituksesta muuta johdu tai jollei luvan myöntämistä vastaan ole erityisiä syitä (UlkL 16 §). Kahden vuoden määräaika lasketaan oleskeluluvan alkamispäivästä. Pakolaisen osalta luvallisen oleskelun määräaika lasketaan kuitenkin maahan-

tulopäivästä. Viranomaisohjeiden mukaan pysyvän oleskeluluvan voi avioliiton perusteella saada aikaisintaan kahden vuoden kuluttua, *jollei selvästi voida osoittaa, että avioliitto on solmittu vain maahantulosäännösten tai muiden säännösten kiertämiseksi*.¹⁹⁹ Lumeavioliittokontrolli toimii siis Suomessakin vielä pysyvää oleskelulupaa haettaessa. Esimerkiksi seuraavassa pysyvää oleskelulupaa ja maasta karkotusta koskevassa hallinto-oikeuden tapauksessa todettiin, ettei avioliitto ollut solmittu perhe-elämän viettämiseksi vaan oleskeluluvan saamiseksi Suomeen.

Helsingin HaO 22.8.2000 t 1139/7: Venäläinen nainen haki pysyvää oleskelulupaa avioliiton perusteella. Hän oli avioitunut suomalaisen miehen kanssa vuonna 1996 ja tullut tuolloin Suomeen viisumilla ja saanut myöhemmin oleskeluluvan vuodeksi avioliiton perusteella. Uusi määräaikainen oleskelulupa oli eväty perusteena se, että puoliset eivät olleet asuneet yhdessä. Miehen ja vaimon osoitteista ja yhdessä asumisesta oli annettu ristiriitaisia tietoja. Miehellä oli maatila, jonka asuinrakennus oli asuinkelvoton vesivahingon takia. Puolisot olivat asuneet vaimon pojan omistamassa omakotitalossa, mutta mies oli käynyt remontoimassa taloa ja joutunut yöpymään siellä. Lisäksi mies vietti Espanjassa talvet terveydellisistä syistä. Mies tarvitsi sairautensa vuoksi apua päivittäisissä askareissa, joissa vaimo auttoi. Poliisikuulusteluissa mies sanoi kuitenkin vaimon toimivan poikansa taloudenhoitajana ja molemmat myönsivät, etteivät asu yhdessä. Vaimon postiosoite oli myös hänen poikansa osoite. Myöhemmin puoliset vetosivat ymmärtämisvaikeuksiin. Hallinto-oikeus hylkäsi pysyvää oleskelulupaa ja karkotusta koskevan valituksen. Vaimo ei ollut oleskellut maassa luvallisesti kahden vuoden ajan. Avioliittoa ei oltu solmittu yhteisen perhe-elämän viettämisen tarkoituksessa joten se ei muodostanut estettä karkottamiselle. KHO hylkäsi valituslupahakemuksen.

Oleskelulupa voidaan joissakin tilanteissa peruuttaa (UlkL 21 §). Määräaikainen oleskelulupa voidaan peruuttaa painavasta syystä. Painava syy voi olla esimerkiksi se, että maassa oleskelun tarkoitus muuttuu olennaisesti pian ensimmäisen oleskeluluvan myöntämisen jälkeen. Avioliiton pikainen purkautuminen ja avioerohakemuksen vireillepano tai puolisoitten muuttaminen erilleen asumaan pian maahantulon jälkeen voivat muodostaa perusteen peruuttaa avioliiton perusteella myönnetty oleskelulupa. Mikäli puoliset ovat asuneet Suomessa yli kaksi vuotta tai jos ulkomaalaisella on alaikäinen lapsi, oleskeluluvan peruuttaminen ei yleensä tule kyseeseen.²⁰⁰

Myös pysyvä oleskelulupa voidaan peruuttaa, jos oleskeluluvan myöntämisen jälkeen käy ilmi, että ulkomaalainen on lupaa hakiessaan tietoisesti antanut henkilöllisyyttään koskevia tai muita päätökseen vaikuttaneita vääriä tietoja taikka salannut sellaisen seikan, joka olisi saattanut vaikuttaa päätöksen sisältöön (UlkL 21 §).

¹⁹⁹ Sisäasiainministeriön ohje 27.4.1999 dnro 9/011/99, 7.

²⁰⁰ HE 1990/47, 11; Sisäasiainministeriön ohje 27.4.1999 dnro 9/011/99, 32-33.

Jos ulkomaalainen haluaa kovasti jäädä Suomeen, tarvittavia siteitä Suomeen syntyy nopeasti. Seuraavassa Helsingin hallinto-oikeuden tapauksessa ensimmäinen oleskelulupa on peruutettu, mutta ulkomaalainen on ehtinyt solmia jo uuden avioliiton, joka vaikuttaa olosuhteiden perusteella ensimmäistä aidommalta.

Helsingin HaO 5.3.2001 t 140/7: Turkkilainen mies oli saanut ensimmäisen oleskeluluvan Suomen kansalaisen kanssa solmitun avioliiton perusteella ajalle 15.1.1998–15.1.1999. Puolisoiden muutettua erilleen lupa oli peruutettu 22.12.1998. Tämän jälkeen hän haki uuden avioliiton, työpaikan ja opiskelun perusteella uutta oleskelulupaa. Hallinto-oikeus oli hylännyt valituksen, sillä puolisoilla ei ole yleistä oikeutta saada oleskelulupa aviopuolisonsa kotimaasta eikä oleskeluluvan hakemista ulkomailta ollut pidettävä tässä tapauksessa kohtuuttomana. Valittaja vetosi valituksessaan KHO:een kohtuuttomuuteen, koska oli aloittanut seurustelun nykyisen aviopuolisonsa kanssa jo vuoden 1998 huhtikuussa. Puolisot olivat asuneet kesästä 1998 ja virallisesti 10.6.1999 alkaen vaimon ja tämän lasten kanssa yhteisessä kodissa ja solmineet avioliiton 8.3.2000. Miehellä oli lisäksi vakituinen työpaikka ravintolassa. KHO hylkäsi valituslu-pahakemuksen.

7.2.5 Avioliiton aitouden selvittäminen

Perheen yhdistämismenettelyssä todistustaakka jakaantuu hakijan ja ulkomaalaisviraston kesken. Hallintomenettelylain (6.8.1982/598) 17 §:ssä edellytetään viranomaisen selvittävän asian ennen päätöksentekoa, mikä merkitsee laajaa selvitysvelvollisuutta ulkomaalaisvirastolle. Lisäksi hyvän hallinnon periaatteen mukaan hakijalle ei voida asettaa velvollisuutta esittää sellaista selvitystä, jota hän ei kohtuudella voi hankkia.²⁰¹

Oleskeluluvan edellytysten selvittämiseksi asianosaisia on yleensä kuultava. Ulkomaalainen perheenjäsen voidaan kuulemista varten velvoittaa henkilökohtaisesti saapumaan Suomen edustustoon, jollei sitä asian selvitettyyn tilaan nähden ole pidettävä tarpeettomana. Asian ratkaisemista ei kuitenkaan estä se, että hakijaa ei ole kuultu (Ulkl 18 d §). Hallituksen esityksen (50/1998) mukaan molempia asianosaisia on yleensä välttämätöntä kuulla ennen luvan myöntämistä heidän halustaan jatkaa perhe-elämää yhdessä Suomessa. Henkilökohtainen kuuleminen on asioiden luonteesta johtuen keskeinen selvittämiskeino. Ratkaisua ei voida tehdä pelkästään Suomessa olevien perheenjäsenten toiveiden perusteella, vaan myös ulkomailla oleskelevan perheenjäsenen tulee saapua ainakin yhden kerran ulkomailla viranomaisen luo haastateltavaksi. Muuttaminen toiseen maahan, erityisesti jos kysymyksessä on pysyväksi tarkoitettu muutto, on hyvin merkittävä henkilökohtainen ratkaisu. Vaihtoehtona ulkomaalaisen hakijan henkilökohtaiselle kuulemiselle on hänen kuulemisensa kirjallisesti tai esimerkiksi Suomessa

²⁰¹ Laine 2001, 50; Ehdotus perheen yhdistämistä koskevien ulkomaalaislain säännösten muutoksiksi 1997, 10.

asuvan perheenjäsenen toimiessa asiamiehenä. Näiden käyttäminen luonnollisesti edellyttää, että asiaan voidaan saada luotettavaa selvitystä.²⁰²

Jos henkilökohtainen kuuleminen on ilmeisen tarpeetonta, sitä ei edellytetä. Sen sijaan jos asian eri vaiheissa viranomaisille on annettu ristiriitaisia tai epäuskottavia tietoja tai asiassa ei ole esitetty luotettavaa asiakirjaselvitystä hakemuksen tueksi, henkilökohtaisesta kuulemisesta ei yleensä luovuta. Viranomaisohjeiden mukaan myös Suomessa oleskeleva perheenjäsen voidaan pyytää saapumaan henkilökohtaisesti paikallispoliisin luo, jos asian selvittäminen tätä vaatii. Tarvittaessa poliisi suorittaa ulkomaalaisen maahantulon edellytysten selvittämiseksi tutkinnan (Ulka 23.1 §).²⁰³

Käytännössä tärkein kirjallinen näyttö on kaikkien perhesiteen perusteella oleskelulupaa hakevien täytettäväksi tarkoitettu ulkomaalaisviraston lomake, jolla selvitetään perhesidettä ja toimeentuloedellytyksen täyttymistä. Sen lisäksi oleskeluluvan myöntämisen peruste on osoitettava alkuperäisellä asiakirjalla tai Suomen viranomaisen oikeaksi todistamalla jäljennöksellä.²⁰⁴ Tällaisia asiakirjoja ovat esimerkiksi avioliittotodistukset. Ulkomaalaisvirastolle voi halutessaan toimittaa lisäksi muitakin kirjallisia todisteita kuten esimerkiksi yhteisten ystävien tai sukulaisten yhteiselämästä antamia lausuntoja. Ulkomaalaisvirasto tai poliisi voi myös hankkia muuta selvitystä, kuten lausunnon sosiaaliviranomaiselta, suojelupoliisilta tai keskusrikospoliisilta (Ulka 8a §).

Näyttökysymykset voivat olla todella vaikeita varsinkin olosuhteissa, joissa virallisia rekistereitä ei ole tai niihin ei voi luottaa. Asiakirjanäytössä on ollut ongelmia etenkin Somalian kansalaisilla, sillä maassa ei ole enää olemassa viranomaisista, joka ylläpitäisi väestörekisteriä. Edes somalialaisten Etiopiassa solmituista avioliitoista olevia, Ethiopian valtion oikeaksi todistamia Sharia Courtin avioliittotodistuksia ei voida ulkoasiainministeriön ulkomaalaisvirastolle 29.12.1998 antaman lausunnon mukaan pitää luotettavina niissä mainittujen henkilöiden henkilöllisyyden tai tapahtumien osalta. Seuraavassa Helsingin hallinto-oikeuden tapauksessa oleskelulupaa haettiin avioliiton ja sitä osoittavan mahdollisesti väärennetyn avioliittotodistuksen perusteella. Avioliiton ulkomaalaista puolisoa ei saatu haastatelluksi.

Helsingin HaO 13.2.2001 t 81/7: Somalialainen nainen oli hakenut 17.1.1995 puolisoonsa ilmoittamalleen miehelle oleskelulupaa Suomeen. Nainen oli saapunut Suomeen vuonna 1993 turvapaikanhakijana. Avioliitosta esitetty todistus oli keskusrikospoliisin rikoslaboratorion lausunnon mukaan mahdollinen väärennös. Puoliso ei ollut saapunut kuultavaksi Suomen edustustoon vuosina 1995-1997 hänelle varatuista

²⁰² HE 50/1998, 26.

²⁰³ Ulkomaalaisviraston ohje 23.6.1999 dnro 6/010/99, 11.

²⁰⁴ Sisäasiainministeriön ohje 27.4.1999 dnro 9/011/99, 14.

mahdollisuuksista huolimatta. Naisen selvityksen mukaan puolisoit olivat pitäneet yhteyttä eikä puoliso ollut tullut kuultavaksi, koska hän oli vanha ja sairas. Puolisoiden tytär oli valmis DNA-testiin. Puolisolla ei ollut henkilöllisyyttä todistavaa asiakirjaa. Hallinto-oikeus hylkäsi valituksen. Sen mukaan oleskeluluvan myöntämisen edellytykset olivat jääneet selvittämättä, koska puoliso ei ollut saapunut kuultavaksi. Koska puolisoa ei oltu kuultu, myöskään DNA-testiä ei ollut tarpeellista käyttää. Asian ratkaisemista ei esittänyt se, että hakijaa ei oltu voitu kuulla. KHO hylkäsi valituslupahakemuksen.

Ulkomaalaislain muutoksella (4.2.2000/114) lisättiin perhesiteiden selvittämiskeinoihin 1.3.2000 myös DNA-testit. Biologinen perheenjäsenyys voidaan nykyään todeta DNA-testin avulla, jos asiasta ei muutoin voida saada riittävää selvitystä. Tutkimuksen suorittaminen edellyttää hakijoiden suostumusta.²⁰⁵ Lumeavioliittoihin DNA-testit voisivat liittyä, kun epäillään väitetyn yhteisen lapsen alkuperää. DNA-testillä ei tietenkään voida osoittaa sukulaisuutta muuten kuin mahdollisen yhteiseksi väitetyn lapsen kautta.

Helsingin HaO 21.5.2002 t 502/7: Somalialainen mies oli tullut väärällä perheen yhdistämisellä Suomeen vuonna 1995. Koska häntä ei henkilöllisyyden ja kansalaisuuden epäselvyyden sekä kotimaansa epävakaa tilanteen vuoksi voitu karkottaa, hänelle annettiin vuodeksi kerrallaan määräaikainen oleskelulupa. Mies oli mennyt naimisiin 7.12.1998 Addis Abebassa somalialaisen naisen kanssa, josta oli Sharia Courtin antama todistus. Lisäksi hakemukseen oli liitetty valokuva yhteiseksi väitetystä lapsesta. Sama kuva oli kuitenkin ollut myös toisen perheen oleskelulupahakemuksen liitteenä olevassa syntymätodistuksessa. DNA-testien mukaan lapsi ei ollut puolisoit. Puolisot olivat keskenään ristiriitaisten kertomustensa mukaan asuneet yhdessä avioliiton solmimisen jälkeen yhdestä kahteen kuukauteen. Vaimo kertoi lapsen syntyneen 10.9.1999 taksissa joten hänellä ei ollut sairaalan syntymätodistusta ja valokuvat olivat sekaantuneet hakemisprosessin aikana. Hallinto-oikeus hylkäsi valituksen, sillä se ei pitänyt uskottavana puolisoit väitettä perheenjäsenyydestä ja katsoi, että oleskeluluvan myöntämistä vastaan oli painavia syitä. Päätöksestä äänestettiin.

Edellä olevassa tapauksessa hallinto-oikeudessa jouduttiin äänestämään. Vähemmistöön jäänyt tuomari olisi palauttanut asian ulkomaalaisvirastolle uudelleen käsiteltäväksi, sillä hänen mielestään yhteiselämästä todetuista epäselvyyksistä huolimatta puolisoit avioliittoa ei voida pitää lumeavioliittona, jos heillä todella on vuonna 1999 syntynyt yhteinen lapsi.

KHO:n ratkaisun 9.11.2001 t 2793 mukaan epäselvissä tapauksissa muun muassa avioliiton aitouden selvittämiseksi tulee tarvittaessa pitää suullinen käsittely vielä hallinto-oikeudessakin. Kyseisessä tapauksessa asia on palautettu hallinto-oikeuteen suullisen käsittelyn toimittamiseksi avioliiton aitoutta koskevilta osin. Vaikka avioliiton aitouden selvittämiseen ei liity Suomessa kotikäyntejä tai naapureiden ja ystävien haastatteluja, voidaan viimeistään oikeudessa kuulla todistajina myös muita kuin puolisoita itseään.

²⁰⁵ Kts. UlkL 18e §, 18f § ja UlkA 8c §.

7.2.6 Toimeentulovaatimus

Suomessa perheen yhdistämiseen ei ole liitetty asuntoa tai sairaskuutusta koskevia vaatimuksia. Sen sijaan edellytetään, että Suomessa asuva perheenjäsen pystyy vastaamaan ulkomailta tulevan perheenjäsenensä toimeentulosta (UlkL 18 c § 2 mom). Vaatimus ei koske Suomen tai Pohjoismaiden kansalaisen, pakolaisen tai suojelun tarpeen perusteella Suomeen tulleen perheenjäseniä.

Toimeentulovaatimuksen vuoksi Suomessa ei ole kovin todennäköistä, että esimerkiksi järjestetty avioliitto keskeyttäisi nuoren koulunkäynnin. Toisaalta esimerkiksi lapsuutensa ja nuoruutensa Suomessa viettäneiden ulkomaalaisen opiskelijan voi olla turhaa haaveilla avioituvansa saman kulttuuritaustan omaavan ulkomaalaisen kanssa, vaikka hän sitä haluaisikin.²⁰⁶ Toimeentulovaatimusta sovelletaan myös perheen yhdistämisen perusteella nuorena Suomeen tulleisiin ulkomaalaisiin. Tosin seuraavassa tapauksessa vaimon oleskeluluvan epäämiseen vaikuttivat toimeentulon lisäksi myös ristiriitaiset tiedot avioliitosta ja epäselvät henkilötiedot.

Helsingin HaO 21.6.2001 t 470/7: Somalialainen mies oli tullut Suomeen vuonna 1995 pakolaisen perheenjäsenenä joten hänen suojelun tarvettaan ei oltu tutkittu oleskelulupaa myönnettäessä ja häneen oli sovellettava toimeenvaatimusta. Mies oli opiskelija. Hän avioitui somalialaisen naisen kanssa Etiopiassa 15.7.1998. Puolisot olivat tutustuneet kolme vuotta aiemmin Keniassa ja olleet kirjeenvaihdossa, kunnes mies oli matkustanut avioitumaan. Avioliitosta oli Sharia Courtin antama vihkitodistus. Puolisoiden kertomukset avioliiton jälkeisestä yhdessäasumisesta olivat keskenään ristiriitaisia. Hallinto-oikeuden mukaan oleskelulupahakemus oli voitu hylätä kokonaisarvion perusteella. Kysymyksessä ei ollut todellinen perhe-elämä, vaimon henkilöllisyys oli jäänyt epäselväksi ja lisäksi toimeentulovaatimus ei täytynyt. KHO hylkäsi valituslupahakemuksen. Valituslupahakemuksessa oli esitetty todistus miehen palkkatyöstä.

Toimeentulovaatimus ei koske Suomen kansalaisen puolisoa, mutta tästä huolimatta se voi joissakin tapauksissa käytännössä estää puolison Suomeen pääsyn. Hallituksen esityksen (50/1998) mukaan Suomen kansalaisen ulkomaalaisen puolison lapselle myönnetään oleskelulupa ainoastaan vanhempansa perheenjäsenenä. Tämä tarkoittaa, että jos kysymyksessä ei ole puolisojen yhteinen lapsi, sovelletaan toimeentulovaatimusta.²⁰⁷ Käytännössä se voi siis estää puolison saapumisen Suomeen jos hänellä on lapsi, jonka vanhempi Suomessa asuva puoliso ei ole. KHO:n ulkomailla asuvaa lasta koskevassa tapauksessa 19.02.2002 t 356 sovellettiin nimenomaan toimeentulovaatimusta, joka tässä tapauksessa täyttyi eikä ollut esteenä suomalaisen kanssa naimisissa olevan ulkomaalaisen lasten oleskeluluvulle. KHO:lta ei ole tullut ennakkopäätöstä, jossa otettaisiin suoraan kantaa siihen, voidaanko Suomen kansalaisen puolison maahantulo estää ja perhe hajottaa siksi, että puolison lapsen kohdalla toimeentulovaatimus ei täyty. Helsingin hallinto-oikeuden käytännön mukaan tämä on mahdollista (esim.

²⁰⁶ Ulkomaalaislakityöryhmän mietintö 2001, hallinto-oikeustuomari Ulf Ekebomin erivä mielipide.

²⁰⁷ HE 50/1998, 22; Ulkomaalaislakityöryhmän mietintö 2001, 69.

19.12.2001 t 992/3 ja 20.12.2001 t 983/3). Joissakin tapauksissa on kuitenkin katsottu lapsen edun syrjäyttävän toimeentulovaatimuksen (esim. 9.4.2001 t 171/3).

Lain sanamuodon mukaan toimeentulovaatimus ei koskisi Suomesta käsin oleskelulupaa hakevia (UlkL 20 §). Lainsäätäjän tahdon mukaan kyseistä lainkohtaa tulisi kuitenkin soveltaa yhdessä UlkL 18 c §:n kanssa ja vaatia turvattua toimeentuloa näissäkkin tilanteissa. Hallinto-oikeuksien oikeuskäytännössä toimeentulovaatimusta ei ole sovellettu UlkL 20 §:ää koskevissa tapauksissa.²⁰⁸ Helsingin hallinto-oikeuden oikeuskäytännössä sitä ei ole katsottu ehdottomaksi edes ulkomailta oleskelulupaa hakevien perheenjäsenten ollessa kysymyksessä, vaan pikemminkin se on vain yksi kokonaisharkinnassa huomioon otettava peruste.²⁰⁹

Koska nykyisin voimassa olevassa ulkomaalaislaissa ei ole määritelty ulkomalaiselle myönnettävän jatko-oleskeluluvan perusteita, ei jatko-oleskeluluvan saamiseksi ole myöskään asetettu toimeentulovaatimusta (UlkL 16 §). Ulkomaalaisviraston ohjeen mukaan sitä tulisi kuitenkin soveltaa haettaessa jatkoa oleskelulupa, jos toimeentulo on edellytetty olevan turvattu maahan saavuttaessa.²¹⁰ Käytännössä vaatimusta ei ilmeisesti ole esitetty enää jatkoluvan hakemisen yhteydessä, vaikka sen perusteena olisikin parisuhde pysyvällä oleskeluluvalla Suomessa asuvan henkilön kanssa. Poikkeuksellisesti voidaan myös joissakin uusissa suhteissa välttyä toimeentulovaatimukselta. Jos henkilö on nimittäin tullut Suomeen suomalaisen kanssa solmitun avioliiton kautta, mutta sen purkauduttua hakee oleskelulupaa täällä asuvan ulkomaalaisen kanssa aloittamansa suhteen perusteella, häneen ei enää ole sovellettu kyseistä vaatimusta.

7.3 Lumeavioliitto painavana syynä oleskeluluvan myöntämistä vastaan

7.3.1 Oleskeluluvan myöntämisen epäämisen lainsäädännöllinen perusta

Oleskelulupa voidaan myöntää perhesiteen perusteella, jos sen myöntämistä vastaan ei ole yleiseen järjestykseen tai turvallisuuteen perustuvia taikka muita painavia syitä (UlkL 18 c §). Hallituksen esityksen (50/1998) mukaan tämä tarkoittaa ensinnäkin rikollisuutta, moniavioisuutta, kansanterveydellisiä syitä ja muita hakijan elämäntapaan liittyviä tekijöitä. Yleensä näiden syiden tulee liittyä nimenomaan parisuhteen ulkomaalaiseen osapuoleen. Poikkeuksellisesti myös suomalaisen osapuolen pitkä vankilatuomio voi olla syynä puolison oleskelulu-

²⁰⁸ Ulkomaalaislakityöryhmän mietintö 2001, 64.

²⁰⁹ Heikkilä 2001.

²¹⁰ Ulkomaalaisviraston ohje 23.6.1999 dnro 6/010/99, 10.

van epäämiseen, sillä tällöin heillä ei ole edellytyksiä todellisen perhe-elämän viettämiseen.²¹¹

Helsingin hallinto-oikeudessa onkin hylätty muun muassa thaimaalaisen vaimon oleskelulupaa koskeva valitus tapauksessa *21.12.2001 t 1035/3*, jossa suomalainen mies oli vankilassa kärsimässä yli 6 vuoden vankilatuomiota huumausainerikoksista. Samoin oleskelulupaa ei myönnetty tapauksessa *24.1.2001 t 21/7*, jossa suomalaismiehellä oli 12 vuoden vankilatuomio ja hän haki oleskelulupaa virolaiselle vaimolleen. Edellä mainituissa tapauksissa todettiin, että puoliset eivät voisi viettää tosiasiallista perhe-elämää ja jälkimmäisessä lisäksi, että vaimo voi vierailla viisumeilla vankilassa. Ruotsissa vastaavissa tilanteissa oleskelulupaa hakevalle vaimolle annettaisiin tiedot puolison tuomioista ja vaimon oleskelulupa saatettaisiin mahdollisesti hylätä vetoamalla väkivallan uhkaan.

Muina painavina syinä oleskeluluvan myöntämistä vastaan voidaan pitää ennen kaikkea selviä lumeavioliittotapauksia. Hallituksen esityksen mukaan lähtökohdana oleskelulupahakemuksia ratkaistaessa on oletamus siitä, että kyseessä on todellinen perhe-elämä. Perhemääritelmän muodollisesta soveltamisesta huolimatta oleskelulupa tulee evätä, jos voidaan osoittaa, että esimerkiksi avioliitto tai adoptiosuhde on solmittu maahantulosäännösten kiertämiseksi tai yhteiselämä on päättynyt. Tässä yhteydessä hallituksen esityksessä viitataan edellä mainittuun Euroopan unionin neuvoston antamaan päätöslauselmaan toimenpiteistä lumeavioliittojen estämiseksi.²¹²

Avioliitto voi olla oleskeluluvan myöntämisen perusteena vain, jos sen tarkoituksena on perheen perustaminen tai perhe-elämän jatkaminen. Lumeavioliitto on kysymyksessä silloin, kun avioliiton tarkoituksena ei ole lainkaan perheen muodostaminen, vaan yksinomaan maahanmuutto. Vain tällöin on perusteltua puhua siitä, että avioliitto on solmittu *yksinomaan* maahantulosäännösten kiertämiseksi.

Koska ulkopuolinen ei voi tietää puolisoiden tarkoitusta, tarkoitus on yleensä pääteltävä olosuhteista. Joissakin tapauksissa suhteen lumeluonne on selkeästi pääteltävissä olosuhteista ja oikeuden päätökseenkin kirjataan kysymyksessä olevan maahantulosäännösten kiertämiseksi solmittu avioliitto. Suurin osa oikeuden päätöksistä sijoittuu kuitenkin niin sanotulle harmaalle vyöhykkeelle, jossa lumeavioliiton selkeimmät kriteerit eivät täyty mutta jossa ei myöskään ole varmuutta siitä, onko avioliitto todella solmittu perheen perustamiseksi. Harmaalla vyöhykkeellä joudutaan arvioimaan, missä määrin olosuhteet viittaavat siihen, että maahanmuuton tarkoituksena on perhe-elämän perustaminen. Esimerkiksi maassa asuvan puolison henkilöhistoria voi viitata pyrkimykseen kiertää maahantulosäännöksiä tai aikaisempi perhe-elämä on katkennut. Tällöin on vaikea

²¹¹ HE 50/1998, 23.

²¹² HE 50/1998, 23-24.

vakuuttua siitä, että perheen perustaminen on oleskeluluvan hakemisen varsinainen syy. Oleskeluluvan myöntämisen epääminen ei siten perustu pyrkimykseen kiertää maahantulosäännöksiä, vaan siihen, ettei oleskeluluvan hakemisen voida todeta perustuvan hakijoiden tarkoitukseen perustaa perhe.²¹³

7.3.2 Selkeä lumeavioliitto

Seuraavissa tapauksissa avioliitto on katsottu olosuhteiden perusteella maahantulosäännösten kiertämiseksi solmituiksi ja oleskeluluvan myöntämistä vastaan on katsottu olevan painavia syitä (UlkL 18 c § 1 mom). Maallikolle näistä tapauksista ei välttämättä käy aivan selkeästi ilmi, että puoliset olisivat nimenomaan tarkoittaneet solmia lumeavioliiton.

Helsingin HaO 19.11.2001 t 1041/7: Suomalainen nainen ja gambialainen mies olivat tutustuneet kirjeenvaihdolla. He olivat tavanneet ensimmäisen kerran naisen matkalla Gambiassa 31.10.1998 ja solmineet avioliiton 4.11.1998. Sen jälkeen he eivät olleet tavanneet. Vaimolla oli ollut aikaisempia avioliittoja ulkomaalaisten kanssa. Hallinto-oikeus hylkäsi valituksen. Sen mukaan tapauksen olosuhteet viittasivat lumeavioliittopäätöslauselmassa mainittuihin ja oleskeluluvan myöntämistä vastaan oli siten painavia syitä.

Helsingin HaO 13.3.2001 t 158/7: Suomalainen nainen oli avioitunut irakilaisen miehen kanssa Syyriassa 13.2.1999. Hän oli tuntenut miehen perheen Suomessa viisi vuotta, mutta aviopuolisonsa hän oli tavannut Syyriassa vuoden 1999 alussa. Yhteiselämän puuttumisessa puoliset vetosivat irakilaiseen tapaan, jonka mukaan puoliset eivät voi asua yhdessä ennen avioliittoa. Nainen oli syntynyt vuonna 1938 ja mies vuonna 1974. Hallinto-oikeus hylkäsi valituksen ja piti avioliittoa maahantulosäännösten kiertämiseksi solmittuna.

Viranomaisten soveltamisohjeissa mainitaan niin sanotut turistiavioliitot, joissa on kysymys ulkomaalaisesta, joka on saapunut maahan viisumin tai viisumivapauden perusteella matkailua tai siihen verrattavaa lyhytaikaista oleskelua varten ja halunnut sen jälkeen jäädä pysyvästi maahan. Hänellä on saattanut olla valmiiksi mukanaan avioliiton solmimista varten esteettömyystodistus kotimaastaan.²¹⁴ Seuraavassa tapauksessa katsottiin vastaavista olosuhteista huolimatta kyseessä olevan kuitenkin todellinen perhe-elämän perustamisen tarkoitus, lähinnä ehkä siksi, että puoliset olivat tavanneet jo ennen miehen Suomeen tuloa.

Helsingin HaO 17.4.2002 t 389/7: Suomalainen nainen ja intialainen mies olivat tutustuneet naisen käytyä Intiassa 30.7.-16.8.2000. Sen jälkeen he olivat olleet puhelimitse yhteydessä. Mies opiskeli tietokonealaa. Hän oli ollut käymässä Suomessa 11.4.-7.5.2001 enonsa kutsusta. Puoliset solmivat avioliiton 27.4.2001. Miestä oli haastateltu New Delhissä 13.9.2000, jossa miehen kielitaitoa oli pidetty heikkona. Molemmat puoliset olivat kertoneet miehen asuneen vaimon luona Suomessa käydessään ja sen jälkeen pitäneensä yhteyttä englanniksi puhelimitse. Hallinto-oikeus hyväksyi valituksen ja palautti asian ulkomaalaisvirastoon uudelleen käsiteltäväksi, sillä tapauksessa ei todettu

²¹³ Aer 2002.

²¹⁴ Sisäasiainministeriön määräys 4.5.1999 dnro 5/011/99, 39.

olevan painavia syitä, joiden vuoksi suomalaisen puolisolle ei voisi myöntää oleskelulupaa.

Myös eräänlaisessa selkeän lumeavioliiton tyyppitapauksessa ulkomaalainen nainen menee naimisiin suomalaisen miehen kanssa saatuaan kielteisen päätöksen viisumihakemukseensa.

Helsingin HaO 22.8.2000 t 1141/7: Suomalainen mies haki oleskelulupaa venäläiselle vaimolleen 8.3.1999. He olivat solmineet avioliiton Pietarissa 6.3.1999. Puolisot olivat tavanneet kesällä 1997 ja sen jälkeen aina kun jompi kumpi sai viisumin. Väliaikoina he pitivät yhteyttä puhelimitse. Vaimo oli hakenut syksystä 1995 lähtien 37 kertaa viisumia Suomeen. Miehen kutsusta ei oltu myönnetty yhtään viisumia, vaan vierailujen kohteena oli ollut Valkealan tai Lapinjärven motelli. Vaimolta evättiin viisumi 22.1.1999, jonka jälkeen hän oli avioitunut suomalaisen miehen kanssa. Puolisot ilmoittivat kaksi todistajaa, jotka todistaisivat vaimon oleskelleen miehen kotona vuodesta 1997. Hallinto-oikeus hylkäsi valituksen. Kokonaisarvion perusteella seurusteluväite ei ollut uskottava ja avioliitto näytti olevan solmittu maahantulosäännösten kiertämiseksi. Oleskeluluvan myöntämistä vastaan oli painavia syitä. KHO hylkäsi valituslupahakemuksen.

Edellisessä tapauksessa olosuhteet viittaavat mahdolliseen prostituution harjoittamiseen, joka voisi olla viisumihakemuksen hylkäämisen syynä. Näissä olosuhteissa suhteen aitouteen ei ole uskottu. Toisaalta maahantulosäännösten kiertämiseltä vaikuttavissa olosuhteissa hallinto-oikeus on hyväksynyt Suomen kansalaisen tekemän valituksen ja palauttanut lupa-asian ulkomaalaisviraston käsiteltäväksi.

Helsingin HaO 7.1.2002 t 1/3: Suomalainen eläkkeellä oleva mies haki oleskelulupaa virolaiselle vaimolleen. Mies ja vaimo olivat solmineet avioliiton 26.9.2000. Sitä ennen he olivat viettäneet joulun 1999 yhdessä ja tavanneet uudestaan vuonna 2000 ulkomaanmatkalla. Vaimon virolainen aviopuoliso oli kuollut 10.10.1999. Vaimo oli solminut avioliiton toisen suomalaisen miehen kanssa 15.10.1999. Siitä hän oli eronnut 31.8.2000 miehen alkoholiongelmien vuoksi. Suomalaisen miehen lasten lausunnon perusteella nykyisessä avioliitossa oli kyse todellisesta perhe-elämästä. Hallinto-oikeus hyväksyi oleskelulupaa koskevan valituksen ja palautti asian ulkomaalaisvirastoon uudelleen käsiteltäväksi.

Helsingin hallinto-oikeuden päätöksistä löytyy useita tapauksia, joissa näyttäisi olevan kysymys yksipuolisesta lumeavioliitosta. Niissä suomalainen osapuoli on selvästikin tosissaan. Seuraavassa tapauksessa hallinto-oikeus totesi kyseessä olevan lumeavioliiton, mikä ei varmasti vastannut suomalaisen osapuolen käsitystä liitostaan.

Helsingin HaO 15.8.2001 t 678/7: Suomalainen vaimo valitti turkkilaisen miehensä oleskelulupapäätöksestä. Puolisot oli vihitty Turkissa lokakuussa 1999 toisella tapauksellaan. Miehellä oli kaksi lasta ja entinen aviopuoliso Turkissa. Avioero turkkilaisesta vaimosta oli tullut voimaan kesäkuussa 1999. Mies ja vaimo olivat tavanneet toukokuussa 1999 naisen ollessa Saksassa neljän päivän matkalla. Sen jälkeen he olivat pitäneet yhteyttä kirjeitse ja puhelimitse. He tulivat toimeen tulkkien ja sanakirjojen avulla ja mies puhui englantia ja vaimo saksaa. Vihkimisen jälkeen he olivat asuneet

yhdessä vaimon lomamatkalla 13.-27.10.1999. Seuraavalla kesälomalla vaimo olisi halunnut matkustaa Turkkiin, mutta miehen poika oli ensin sairaalassa ja sen jälkeen alkoi vaimon lapsen koulu Suomessa. Hallinto-oikeus hylkäsi valituksen. Asiakirjoista ilmenevien avioliiton solmimista ja puolisoitten keskinäistä kanssakäymistä koskevien tietojen perusteella sekä sen, etteivät he ole tavanneet puoleentoista vuoteen avioliiton solmimisen jälkeen, oli syytä epäillä avioliiton solmimisen tarkoituksena olleen maahantulosäännösten kiertäminen, jota oli pidettävä painavana syynä oleskeluluvan epäämiseen.

Aina ei ole selvää, olisiko oleskeluluvan saaminen yksipuolisissa lumeavioliittotapauksissa suomalaisen aviopuolison kannalta edes kovin toivottavaa, vaikka hän jostain syystä on naimisiin suostunutkin. Tässä mielessä tiukka käytäntö selvien lumeavioliittojen suhteen on perusteltu.

Helsingin HaO 8.3.2002 t 198/7: Suomalainen nainen oli ensin ollut aviossa afrikkalaisen miehen kanssa. Avioliitto oli solmittu miehen saatua kielteisen päätöksen turvapaikkahakemukseensa. Pysyvän oleskeluluvan saatuaan 5.11.1996 mies oli ottanut avioeron 21.11.1996 ja haki nyt kotimaastaan vaimoaan Suomeen. Suomalainen nainen oli avioitunut 15.5.1998 toisen samasta maasta kotoisin olevan miehen kanssa. Mies oli ollut turvapaikanhakijana Suomessa, mutta saanut kielteisen päätöksen ja käännytetty kotimaahansa. Mies haki nyt oleskelulupaa perhesiteen perusteella. Miehellä oli Itävaltan antama maahantulokielto Schengen-alueelle 28.4.2008 saakka yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen perustuvista syistä. Vaimo sairasti skitsofreniaa. Hänen kantansa oleskelulupa-asiaan oli ollut epäselvä, sillä hän oli haastatteluissa todennut toisaalta rakastavansa miestänsä, mutta toisaalta pelkäävänsä miehen väkivaltaisuutta. Hallinto-oikeus hylkäsi oleskelulupaa koskevan valituksen, koska oleskeluluvan myöntämistä vastaan oli painavia syitä.

7.3.3 Entinen puoliso lumeavioliiton jälkeen Suomeen

Hallituksen esityksessä mainitaan esimerkkinä oleskeluluvan myöntämistä vastaan olevasta *muusta painavasta syystä* seuraavanlainen tilanne:

Ulkomaalainen solmii avioliiton Suomessa asuvan kanssa, mutta varmistettuaan itsenäisen oleskelumahdollisuutensa Suomessa esimerkiksi saatuaan kahden vuoden asumisen jälkeen pysyvän oleskeluluvan, eroaa puolisoistaan ja pyrkii hankkimaan itselleen esimerkiksi jo aiemmin sukujen kesken sovitun tai entisen puolison yksin tai yhdessä tästä liitosta syntyneiden lasten kanssa entisestä kotimaastaan. Kun maahanmuutto on tapahtunut näennäisavioliiton kautta, joka purkautuu, ei ulkomaalaista aina kokonaisharkinnan johdosta poisteta maasta pakkokeinoin, vaikka tämä olisikin johdonmukaista. Tällaisissa tilanteissa olisi, poiketen yleisestä periaatteesta, mahdollista edellyttää, että ulkomaalainen palaa entiseen kotimahansa viettämään siellä perhe-elämää. Näissä olosuhteissa katsottaisiin lähtökohtaisesti, että purkautunut avioliitto on solmittu maahantulosäännösten kiertämiseksi.²¹⁵

Julkaisemattomassa KHO:n ratkaisussa *16.1.2002 t 77* näyttää olleen kyse edellä mainitusta tyyppitapauksesta, jossa henkilö tulee ensin Suomeen lumeavioliiton perusteella saadulla oleskeluluvalla ja saatuaan pysyvän oleskeluluvan hakee todellista puolisoaan kotimaastaan Suomeen.

²¹⁵ HE 50/1998, 23.

KHO 16.1.2002 t 77: Turkkilainen mies oli tullut Suomeen 3.11.1994 vierailuviisumilla ja hakenut turvapaikkaa. Hän oli saanut kielteisen päätöksen turvapaikkahakemukseensa 20.5.1996. Mies oli solminut avioliiton suomalaisen naisen kanssa 8.8.1996 ja liitto oli päättynyt avioeroon 25.2.1998. Yhdessä asumista oli kestänyt vain kolme kuukautta. Miehellä oli kuitenkin myönnetty oleskelulupa avioliiton perusteella ajalle 31.10.1997-31.10.1998. Mies oli rekisteröinyt toiminimen 11.6.1998, minkä jälkeen hänelle oli myönnetty oleskelulupa elinkeinon harjoittamisen perusteella ja pysyvä oleskelulupa 10.9.1999. Mies avioitui turkkilaisen vaimonsa kanssa 25.10.1999. Heille oli syntynyt yhteinen lapsi ennen miehen Suomeen saapumista 20.6.1994. Vaimo ja lapsi hakivat perheen yhdistämistä 15.11.1999. Hallinto-oikeus hylkäsi oleskelulupaa koskevan valituksen, koska sen mukaan avioliitto suomalaisen naisen kanssa oli ollut lumeavioliitto ja nykyinen puoliso oli rinnastettavissa hallituksen esityksessä tarkoitettuun entiseen puolisoon. Näin ollen oleskeluluvan myöntämistä vastaan oli painavia syitä. Lisäksi osapuolten perhesiteiden voitiin katsoa kokonaisuudessaan painottuvan Turkkiin. Ratkaisusta äänestettiin. Vähemmistöön jääneen kannan mukaan valitus olisi tullut hyväksyä, koska mies oli lyhyen avioliittonsa jälkeen saanut pysyvän oleskeluluvan elinkeinon harjoittamisen perusteella. KHO myönsi valitusluvan. Lisäselvityksenä KHO:ssa esitettiin, että perheeseen oli syntynyt toinen lapsi 5.6.2001. Ensimmäisen avioliiton olosuhteiden selvityksen perusteella katsottiin siinä olevan havaittavissa näennäisavioliiton piirteitä. Mies elätti nyt elinkeinotoiminnallaan itsensä sekä Turkissa olleen vaimonsa ja lapsensa lähettämällä heille rahaa säännöllisesti. Heidän toimeentulonsa oli turvattu. Mies omisti kiinteistön Suomessa ja oli sitoutunut suomalaiseen yhteiskuntaan asuttuaan täällä jo seitsemän vuotta. Kokonaisarvion perusteella ei katsottu olevan ulkomaalaislain 18 c §:n 1 momentissa tarkoitettuja painavia syitä oleskeluluvan myöntämistä vastaan. KHO kumosi ulkomaalaisviraston ja hallinto-oikeuden päätökset ja palautti asian ulkomaalaisvirastolle uudelleen käsiteltäväksi.

Tässä tapauksessa vaikutti siltä, että asia ratkaistiin lain esitöiden vastaisesti, eli myönnettiin oleskelulupa entiselle vaimolle vaikka puoliso oli tullut Suomeen lumeavioliiton kautta. Tosin ratkaisusta ei käy aivan selvästi ilmi päätyykö KHO pitämään ensimmäistä avioliittoa lumeavioliittona. Mies oli solminut ensimmäisen avioliiton Suomen kansalaisen kanssa vasta kun hän oli saanut kielteisen turvapaikkapäätöksen ja häntä oltiin jo karkottamassa Suomesta. Vaimon pyynnöstä karkottamisesta luovuttiin. Puolisot olivat asuneet eri osoitteissa jo ennen avioeroa, mutta se johtui heidän ilmoituksensa mukaan keskinäisistä riidoista ja siitä, että mies oli saanut töitä toiselta paikkakunnalta. Vaimo ei halunnut muuttaa toiselle paikkakunnalle, mutta he olivat viettäneet viikonloput yhdessä.

KHO:n mukaan ensimmäisessä avioliitossa ”oli havaittavissa näennäisavioliiton piirteitä”. Kuitenkaan KHO ei pitänyt toista, turkkilaisen naisen kanssa solmittua liittoa hallituksen esityksessä tarkoitettuna sukujen kanssa sovittuna liittona, sillä ”he eivät ole ennen suomalaisen kanssa solmittua avioliittoa eläneet yhdessä puolisoina eikä heidän avioliitostaan ole sovittu sukujen kesken jo ennen avioliittoa suomalaisen kanssa”. Koska heillä kuitenkin oli jo yhteinen lapsi, tätä perustelua voisi pitää hieman arveluttavana. Päätöksessä pohditaan myös, onko perhe-elämä Turkissa olevan perheen kanssa päättynyt tosiasiallisesti ja vapaaehtoisesti. Tässä tapauksessa esitettiin näyttöä perheen rahallisesta tukemisesta. Perheeseen oli syntynyt uusi lapsikin.

Kokonaisarviossa on ilmeisesti annettu paljon painoa sille, että miehelle oli myönnetty oleskelulupa jo elinkeinonharjoittamisen perusteella ennen kuin hän haki turkkilaista perhettään Suomeen. Hänen täällä oleskelunsa ei enää perustunut purkautuneeseen avioliittoon. Ilman tätä seikkaa tapaus ei olisi kovin hyvin linjassa voimassa olevan lain tai erityisesti sen perustelujen kanssa. Tätä tapaista ei ole julkaistu ennakkotapauksena. Se lieneekin perusteltua, sillä KHO:n tarkoituksena ei varmaankaan ole estää selvästi hallituksen esityksessä mainituissa tilanteissa oleskeluluvan hylkäämistä painaviin syihin vedoten.

Edellä selostetun KHO:n tapauksen jälkeen on Helsingin hallinto-oikeudessa ratkaistu seuraava tapaus, jossa päädyttiin hylkäämään uuden tai mahdollisesti kuitenkin käytännössä entisen vaimon oleskelulupa. Tapaus liittyy aikaisemmin viitattuun mielenterveysongelmaisen naisen tapaukseen (8.3.2002 t 198/7).

Helsingin HaO 20.5.2002 t 497/7: Afrikkalainen mies oli saapunut Suomeen ensimmäisen kerran 11.3.1993 viisumilla, jossa hän oli ilmoittanut olevansa avioliitossa. Hän oli jättänyt viisumin umpeuduttua turvapaikkahakemuksen. Saatuaan kielteisen päätöksen 10.6.1993 hän avioitui 16.6.1993 suomalaisen naisen kanssa ja erosi tästä pian saatuaan pysyvän oleskeluluvan 5.11.1996. Nyt mies haki kotimaastaan vaimoaan Suomeen. Syynä perhe-elämän viettämiselle Suomessa hän kertoi vakituiseen työhön, kohtuulliset ansiot ja suomalaisen naisen kanssa avoliitosta 27.4.1997 syntyneen tyttären, jonka huoltajuus oli äidillä, mutta jota hän tapasi kaksi kertaa kuukaudessa. Molempien nykyisten puolisoitten henkilöllisyys oli osin epäselvä ja heidän kertomuksensa yhteiselämästään ja sen synnystä olivat ristiriitaisia. Vaimo kertoi heidän tavanneen elokuussa 1989 ja seurustelleen viimeiset kymmenen vuotta. He olivat kihlautuneet vuonna 1991 ja asuneet yhdessä ennen miehen poislähtöä. Miehen mukaan he olivat tunteneet jo pienestä pitäen, koska olivat asuneet samassa kylässä, mutta seurustelemaan he olivat alkaneet vasta vuonna 1998 ja avioituneet 24.9.1999 kotimaassaan. Hallinto-oikeus hylkäsi valituksen. Sen mukaan osittain ristiriitaistenkin kertomusten perusteella puolisoitten yhteiset siteet painottuivat heidän kotimaahansa eivätkä miehen suhteet Suomessa olleet muodostuneet sellaisiksi, että ne olisivat estäneet paluun kotimaahan viettämään perhe-elämää. Kokonaisharkinnan perusteella oleskeluluvan myöntämistä vastaan oli painavia syitä.

7.3.4 Todellisuudessa jo päättynyt perhe-elämä

Ulkomaalaislain esitöiden mukaan oleskeluluvan perusteena oleva perheside ei saa olla tosiasiassa jo päättynyt. Erityisesti moniavioisuustapauksista todetaan, että jos henkilö on saanut jo esimerkiksi yhden vaimon Suomeen perheenyhdistämisellä, hän on valinnut perhe-elämän tämän kanssa eikä sen jälkeen voi hakea enää toista tai aikaisempaa vaimoaan Suomeen yhteisen perhe-elämän jo päättyttyä. Ainakin seuraavassa tapauksessa kaksinnaiminen ei ole ollut esteenä oleskeluluvan myöntämiselle toiselle vaimolle. Ensimmäinen vaimo tosin on ollut suomalainen.

Helsingin HaO 16.5.2002 t 482/7: Suomen kansalaisuuden 23.11.1999 saanut mies haki vaimoaan ja lapsiaan Pakistanista Suomeen. Mies oli ollut naimisissa kahden henkilön kanssa yhtäaikaan, Suomessa ja Pakistanissa. Mies oli saapunut Suomeen ensimmäisen kerran vuonna 1974. Pakistanilaisen vihkitodistuksen mukaan hän oli mennyt naimisiin vuonna 1977, mutta Suomen väestötietojärjestelmään pakistanilainen avioliitto oli ilmoitettu vasta vuonna 1987. Mies oli ollut suomalaisen kanssa avioliitossa 4.12.1978 saakka, mutta hän kertoi välien jo rikkoutuneen kun hän meni avioon pakistanilaisen naisen kanssa. Miehen terveydentila oli huono ja hänellä oli psyykinen sairaus. Ulkomaalaisviraston mukaan perhe-elämän voitiin katsoa päättyneen vapaaehtoisesti tapahtuneen erillään asumisen johdosta. Pakistanilaista perhettä koskeva oleskelulupahakemus oli jätetty ensimmäisen kerran vasta vuonna 1997. Hallinto-oikeus hylkäsi valituksen täysi-ikäisten lasten osalta, mutta palautti asian ulkomaalaisvirastoon vaimon ja hakemuksen tekohetkellä alaikäisten lasten osalta. Mies oli pitänyt yhteyttä perheeseensä niin paljon, kuin se pitkän matkan vuoksi oli ollut mahdollista puhelimitse ja matkalla 13.3.-24.4.2000. Hallinto-oikeuden mukaan oleskeluluvan myöntämistä vastaan ei ollut painavia syitä eikä miehen voitu kohtuudella olettaa siirtyvän muualle viettämään perhe-elämää. Ratkaisusta äänestettiin. Vähemmistöön jäänyt tuomari olisi hylännyt valituksen painavien syiden perusteella ja siksi, ettei miehellä ole estettä viettää perhe-elämää Pakistanissa.

Seuraavassa tapauksessa eron ei katsottu olleen vapaaehtoista. Toisaalta tapauksen olosuhteista ei voi mitenkään päätellä kysymyksessä olevan tosiasiallinen ja kiinteä perhe-elämäkään joten ratkaisun lopputulos kaikessa romanttisuudessaan on hieman yllättävä. Näin ”helposti” myönnettävä oleskelulupa voisi ehkä hyvinkin houkutella lumeavioliiton solmimiseen.

Helsingin HaO 9.1.2002 t 4/7: Kamputsealaista syntyperää oleva Suomen kansalaisuuden saanut mies haki vaimoa ja tämän kuutta lasta Kamputseasta Suomeen. Puolisot olivat tavanneet vuonna 1974 ja seurustelleet tuolloin. Luokattoman talonpoikaisyhdistyksen järjestelmän vuoksi he olivat kuitenkin menneet avioliittoon toisten heille valittujen henkilöiden kanssa. He tapasivat uudestaan vuonna 1994 20 vuoden tauon jälkeen. Vaimo oli tällöin vielä naimisissa toisen kanssa, mutta hän erosi vuonna 1998. Puolisot menivät naimisiin maaliskuussa 1999, jota ennen he olivat siis tavanneet kerran. Hallinto-oikeus hyväksyi oleskelulupaa koskevan valituksen äänestyksen jälkeen ja palautti asian ulkomaalaisvirastolle uudelleen käsiteltäväksi. Koska puolisoitten ero ei ollut vapaaehtoista, ei ollut painavia syitä olla myöntämättä Suomen kansalaisen puolisolle oleskelulupaa.

7.3.5 Erilaiset perheenperustamistilanteet

Uusia parisuhteita ja perheen perustamista koskevissa oikeustapauksissa viitataan usein myös mahdolliseen lumeavioliittoon. Puolisoiden tarkoituksena voi olla todellisuudessa kuitenkin todellisen perhe-elämän viettäminen eikä lumeavioliitto. Näissä tapauksissa todenmukaisempi perustelu oleskeluluvan hylkäämiselle on lumeavioliiton sijasta perhe-elämän vakiintumattomuus. Esimerkiksi lomamatkoilla tavanneiden ja hyvin pian avioliiton solmineiden pariskuntien kohdalla onkin yleensä katsottu, ettei kyseessä ole sellainen tosiasiallinen, kiinteä ja riittävän läheinen perhe-elämä, jonka perusteella myönnettäisiin oleskelulupa.

KHO ei ole myöntänyt valituslupaa esimerkiksi seuraavaan Helsingin hallinto-oikeuden tapaukseen, jossa oleskeluluvan hylkäämisen perusteena katsottiin olevan maahantulosäännösten kiertämisestä johtuvat painavat syyt. Kysymyksessä saattoi kuitenkin olla aito perheenperustamistilanne, mutta suhde ei ollut vielä ehtinyt vakiintua.

Helsingin HaO 3.8.2000 t 1004/7: Suomalainen nainen oli avioitunut Turkissa turkkilaisen miehen kanssa 8.5.1997 heidän toisella tapaamiskerrallaan. He olivat tavanneet naisen lomamatkalla Turkissa vuonna 1995, jonka jälkeen olivat pitäneet yhteyttä puhelimitse ja kirjeitse. Molemmat olivat työttömiä joten heillä ei ollut varaa matkustaa tapaamaan toisiaan. Puolisot eivät olleet asuneet yhdessä lukuun ottamatta vaimon lomien aikaisia käyntejä Turkissa. Heillä ei aluksi ollut yhteistä kieltä, mutta mies oli oppinut jonkin verran suomea. Vaimo ei ollut käynyt Turkissa avioitumisen jälkeen, mutta oli hankkinut suuremman asunnon yhteiseksi kodiksi Suomessa. He olivat hakeneet oleskelulupaa miehelle jo kaksi kertaa aiemmin. Hallinto-oikeus hylkäsi valituksen ja piti avioliittoa maahantulosäännösten kiertämiseksi solmittuna. KHO ei myöntänyt valituslupaa.

Toisaalta lomarakkauden pohjalta voi syntyä sen laatuinen suhde, jota pidetään jo todellisenä perhe-elämänä. Tästä esimerkkinä on seuraava Helsingin hallinto-oikeuden tapaus. Edelliseen hyvin samankaltaiseen tapaukseen verrattuna puolisoiden oli onnistunut tavata hieman enemmän.

Helsingin HaO 3.8.2000 t 1005/7: Turkkilainen mies ja suomalainen nainen oli vihitty Turkissa 1.9.1998 toisella tapaamiskerralla. Puolisot eivät olleet asuneet yhdessä muutoin kuin vaimon lomilla Turkissa. Heillä ei ollut yhteistä kieltä. He olivat tutustuneet neljä vuotta aiemmin ja pitäneet yhteyttä kirjeitse ja puhelimitse turkin sanakirjan avulla. Mies ja vaimo olivat tavanneet vuonna 1999 huhtikuussa yhden viikon ja syyskuussa kolme viikkoa. Mies olisi menettänyt työpaikkansa jos olisi käynyt Suomessa. Vaimo oli yrittäjänä Suomessa eikä voinut sen vuoksi muuttaa Turkkiin. Hallinto-oikeus hyväksyi valituksen, koska tapauksessa ei ollut esitetty painavia syitä, joiden vuoksi oleskelulupaa ei voitaisi myöntää Suomen kansalaisen puolisolle.

Jos syntyperältään ulkomaalainen Suomessa asuva tai Suomen kansalaisuuden saanut henkilö hakee etnisesti samaa ryhmää edustavaa puolisoa kotimaastaan, perheen muodostamiseen suhtaudutaan oikeuskäytännössä myönteisesti, vaikka suhde ei olisi vielä ulkomailla ehtinyt vakiintumaankaan. Edellytyksenä on, että kysymyksessä näyttäisi olosuhteiden perusteella olevan vilpittömän perhe-elämän viettämisen tarkoitus. Jos Suomessa asuvalla on pysyviä siteitä Suomeen, perhe-elämän viettämistä ei välttämättä ole edellytetty alkuperämaassa. Suomen kansalaisuuden saaneita koskee tietenkin UlkL:n 18 c §:n 1 momentti, jonka perusteella oikeus saada ulkomaalainen puoliso Suomeen on vahvempi kuin 2 momentin perusteella.

Helsingin HaO 12.4.2002 t 349/7: Syntyperältään ulkomaalainen 40-vuotias mies oli saanut Suomen kansalaisuuden ja perustanut yrityksen Suomeen. Hänen tarkoituksensa oli ollut perustaa perhe samaan etniseen alkuperään ja samaan uskontokuntaan kuuluvan naisen kanssa. Vuonna hän 2000 rakastui seitsemän viikkoa kestäneen Etiopian matkan toisella viikolla. Pariskunta tapasi joka päivä, mutta perinteen mukaan he eivät voineet asua yhdessä perheidensä luona. He pitivät isot 80 vieraan perinteiset häät 2.10.2000. Avioliitto oli rekisteröity myös Suomessa. Ulkomaalaisviraston mukaan mies ja vaimo

olivat tavanneet kerran vuonna 2000 ja heiltä puuttui sekä avioliiton solmimista edeltävä että sen jälkeinen yhteiselämä. Asianosaiset olivat kertoneet olleensa kiinteässä yhteydessä, mitä osoittivat puhelinlaskut, kirjeet ja sähköpostiviestit. Hallinto-oikeus kumosi ulkomaalaisviraston päätöksen ja palautti asian uudelleen käsiteltäväksi. Hallinto-oikeuden mukaan kokonaisharkinnan perusteella ei ollut painavia syitä olla myöntämättä oleskelulupaa.

Toisaalta Suomen kansalaisuuden saaneillakin voi olla vaikeuksia näyttää tarkoituksenaan olevan todellinen perheen perustaminen. Tilanne vaikeutuu entisestään, jos jossain vaiheessa hakuprosessia esitetään epäselviä tai keskenään ristiriitaisia tietoja.

Helsingin HaO 20.7.2001 t 636/7: Suomen kansalaisuuden saanut mies haki vaimoaan Suomeen perheen yhdistämisellä Kiinasta. Puolisot olivat tavanneet toisensa kerran ennen avioliittoa ja avioituneet vajaan vuoden kuluttua. Avioliitto oli alkanut esittelystä. Puolisot eivät olleet asuneet yhdessä, koska he asuivat eri mantereilla. He eivät olleet voineet tavata toisiaan lupaprosessin aikana avioliiton solmimisen jälkeen ennen elokuuta 2001, mutta heidän tarkoituksenaan oli ollut aloittaa todellinen perhe-elämä. Yhteydenpidosta ei oltu esitetty selvitystä. Miehen sisar oli asunut avioeronsa jälkeen miehen asunnossa Suomessa, mikä katsottiin ulkomaalaisvirastossa sukunimien erilaisen kirjoitustavan vuoksi avioliiton kanssa samanaikaiseksi avoliitoksi ja siten painavaksi syyksi oleskelulupahakemusta vastaan. Hallinto-oikeus hylkäsi äänestyksen jälkeen oleskelulupaa koskevan valituksen. Kysymyksessä ei ollut tosiasiallinen, kiinteä ja riittävän läheinen perhe-elämä ja avioliiton solmimisen tarkoituksena voitiin katsoa olleen maahantulosäännösten kiertäminen. KHO ei myöntänyt valituslupaa.

Pakolaiselle vaatimus yhteisen perhe-elämän viettämisestä samasta maasta kotoisin olevan puolison kanssa voi olla mahdotonta täyttää, sillä palaaminen kotimaahan voi olla hengenvaarallista. Oleskeluluvan epääminen puolisolta saattaisi johtaa tällöin perhe-elämän estymiseen kokonaan. Seuraavassa KHO:n ennakkotapauksessa oli kyse tilanteesta, jossa Suomessa asuva iranilainen pakolainen oli perustamassa perhettä Iranissa asuvan vaimonsa kanssa.

KHO 2002:84 (annettu 9.12.2002): Huomioon ottaen pakolaisen oman kulttuurin asettamat rajoitukset perhe-elämän viettämiselle ennen avioliiton solmimista sekä hänen pakolaisasemastaan johtuvat rajoitukset tavata vaimoaan avioliiton solmimisen jälkeen kotimaassaan, vaimolle perhesiteen perusteella haetun oleskeluluvan myöntämistä vastaan ei katsottu olevan ulkomaalaislain 18 c §:ssä tarkoitettuja painavia syitä sillä perusteella, ettei yhteistä perhe-elämää ollut vietetty.

Tässä tapauksessa osoitukseksi puolisoiden tarkoituksesta viettää Suomessa yhteistä perhe-elämää riitti heidän kahden viikon tapaamisensa Turkissa vihkimisen jälkeen. Olosuhteiden vuoksi ei katsottu, että perhe-elämän siihenastinen puuttuminen estäisi oleskeluluvan myöntämisen perhe-elämän viettämiseksi Suomessa.

7.4 Todetut lumeavioliitot Helsingin hallinto-oikeuden tapauksissa

Vuonna 2001 ulkomaalaisvirasto on tehnyt yhteensä noin 6400 perhesiteen perusteella haettua oleskelulupaa koskevaa ratkaisua, joista noin 1600:ssa oleskelu-

lupahakemus on hylätty.²¹⁶ Ulkomaalaisviraston kielteisistä oleskelulupapäätöksistä valitetaan todennäköisesti eniten Helsingin hallinto-oikeuteen kahdestakin syystä. Pääkaupunkiseudulla asuu merkittävä osuus koko maan ulkomaalaisista ja hallintolainkäyttölain (26.7.1996/586) 12 § 3 momentin mukaan Helsingin hallinto-oikeus tutkii valitukset, jos hakijalla ei ole kotipaikkaa Suomessa, mikä koskee ainakin ulkomailla asuvia oleskeluluvan hakijoita.²¹⁷

Vuonna 2001 Helsingin hallinto-oikeudessa on ratkaistu yhteensä 61 valitusta, jotka koskevat perhesiteen perusteella myönnettyjä oleskelulupia. Asianosaisia näissä tapauksissa oli yhteensä 129. Yhteensä 40 tapauksessa valitus on hylätty eli ulkomaalaisviraston päätös on pysytetty voimassa. Asianosaisia näissä kielteisissä päätöksissä oli yhteensä 88. Ulkomaalaisviraston päätöstä on muutettu yhdeksässä tapauksessa ja asia on palautettu ulkomaalaisvirastoon seitsemässä tapauksessa. Lopuissa tapauksista asia on rauennut esimerkiksi sen vuoksi, että ulkomaalaiselle on jo ehditty myöntää oleskelulupa valituksen tekemisen jälkeen.

²¹⁸

Tapauksiin tutustuminen osoitti, että oleskeluluvan myöntämistä perhesiteen perusteella koskevista Helsingin hallinto-oikeuden ratkaisuista suurimmassa osassa oleskelulupaa haettiin nimenomaan aviopuolisolle. Aviopuolisoa yksinään koski yhteensä 29 tapausta eli lähes puolet. Lisäksi viisi tapausta koski aviopuolisoa ja yhteisiä lapsia ja kahdeksan tapausta aviopuolisoa ja tämän lapsia. Suomessa asuvan henkilön omia lapsia koski myös kahdeksan tapausta ja neljä aviopuolison lapsia. Lopussa tapauksista haettiin Suomeen lapsenlasta, aikuisen henkilön vanhempia, sisarusta, sisarusten lapsia tai aviopuolison vanhempia tai sisarusia. Yhdessäkään tapauksessa ei ollut kyse avopuolisosta, vaan puoliset olivat ehtineet mennä naimisiin viimeistään ennen valituksen tekemistä hallinto-oikeuteen.

Yhteensä 28:ssä hallinto-oikeuden perhesiteen perusteella myönnettäviä oleskelulupia koskevassa ratkaisussa oli selvitetty, onko avioliitto, jonka perusteella oleskelulupaa haetaan aito ja onko kyseessä sellainen todellinen perhe-elämä, jonka perusteella voi saada oleskeluluvan Suomeen. Näistä 20:ssä valitus hylättiin ja oleskeluluvan myöntämistä vastaan todettiin olevan painavia syitä. Päätöksissä todettiin suoraan, että avioliitto oli solmittu maahantulosaännösten kiertämiseksi. Kahdeksassa tapauksessa ei katsottu oleskeluluvan myöntämistä vastaan olevan painavia syitä ja valitus hyväksyttiin ja asia palautettiin ulkomaalaisvirastolle uudelleen käsiteltäväksi.

²¹⁶ Puhelinhaastattelu 6.5.2002 apulaistarkastaja Hannu Hirvonen, ulkomaalaisvirasto. Perhesiteen perusteella myönnettyistä oleskeluluvista ja hylätyistä hakemuksista ei ole saatavissa julkaistua tilastotietoa.

²¹⁷ Helsingin hallinto-oikeuden toimivalta vahvistettiin tapauksessa KHO 2002:5 (annettu 16.1.2002).

²¹⁸ Helsingin hallinto-oikeus, tilastoajo 10.1.2002. Luvut perustuvat Helsingin hallinto-oikeudessa vuonna 2001 tehtyihin, luokkaan 9210 (perheenyhdistäminen) diariotuihin ratkaisuihin. Perheenyhdistämiset on diarioitu omaan luokkaansa vasta 1.1.2001 alkaen, joten aivan kaikki vuoden 2001 alussa tehdyt ratkaisut eivät välttämättä ole mukana, sillä osa niistä on vanhassa luokassa 5720 (ulkomaalaisasiat).

Hallinto-oikeudessa todetuissa lumeavioliittotapauksissa Suomessa asuva ”lume-puoliso” oli viidessä tapauksessa syntyperäinen Suomen kansalainen, viidessä tapauksessa Suomen kansalaisuuden saanut syntyperältään ulkomaalainen henkilö ja kymmenessä tapauksessa pysyvällä oleskeluluvalla Suomessa asuva ulkomaalainen.²¹⁹

Ulkomaalaisen puolison kansalaisuuden mukaan enemmän kuin yksi lumeavioliitto todettiin vietnamilaisilla, turkkilaisilla, kiinalaisilla, intialaisilla, somalialaisilla ja venäläisillä tai muualta entisen Neuvostoliiton alueelta tulevilta. Maanosittain lumeavioliittoja todettiin solmitun eniten aasialaisten ja afrikkalaisten kanssa. Yleensäkin päätöksissä edustettuina olevista maista useat ovat kehitysmaita tai ainakin niissä elintaso on Suomea alhaisempi. Siinä mielessä näistä maista varmasti mielellään tullaan Suomeen paremman elämän toivossa. Toisaalta suuri osa maista on myös kaukana Suomesta ja on selvää, että mitä kauempana puoliset asuvat toisistaan, sitä vaikeampaa on vaadittujen tapaamisten ja yhdessäasumisen järjestäminen ja se voi tulla taloudellisestikin raskaaksi. Näistä syistä todellisen yhteiselämän viettäminen ja avioliiton aitouden osoittaminen oleskeluluvan saamiseksi voi olla vaikeaa tai miltei mahdotonta, vaikka aviopuolisot henkisesti ja tunnetasolla olisivatkin hyvin sitoutuneita yhteisen perheen perustamiseen.

7.5 Ulkomaalaislakiin ehdotetut muutokset

Vuoden 1998 ulkomaalaislain muutosten yhteydessä eduskunta edellytti, että useaan kertaan muutettu ja varsin sekava ulkomaalaislaki uudistetaan kokonaan. Hallitus antoi vuoden 2002 loppupuolella ulkomaalaislain kokonaisuudistusta koskevan hallituksen esityksen (265/2002) eduskunnalle, joka ei kuitenkaan ehtinyt käsitellä sitä, joten asia jäi seuraavan hallituksen ja uuden eduskunnan tehtäväksi.

Ehkä merkittävin muutos hallituksen esityksessä verrattuna nykyiseen ulkomaalaislakiin on se, että jatkossa Suomen kansalaisten perheenjäsenet voisivat tulla aina Suomeen hakemaan oleskelulupaa ja oleskella täällä hakemuksen käsittelyn ajan. Heille luvan myöntäisi ulkomaalaisviraston sijasta paikallispoliisi (ehdotuksen 68 §).²²⁰ Tähän liittyen esityksessä todetaan, että Suomen kansalaisten perheenjäsenten oleskelulupa-asioden menettelyllinen helppous saattaa jonkin verran lisätä maahantulomääräysten kiertämiseksi solmittujen lumeavioliittojen määrää.²²¹ Uuteen ulkomaalaislakiin ehdotetaankin otettavaksi erityinen säännös

²¹⁹ Suomen kansalaisen oikeus saada ulkomaalainen aviopuolisonsa Suomeen ei siis näyttäisi olevan vahvempi kuin täällä asuvan ulkomaalaisenkaan, vaikka näin pienestä otoksesta ei tietenkään voida tehdä luotettavia päätelmiä.

²²⁰ HE 265/2002, 94.

²²¹ HE 265/2002, 108.

oleskeluluvan epäämisestä maahantulosäännösten kiertämisen vuoksi (ehdotuksen 36.2 §). Hallituksen esityksen mukaan säännös koskisi näennäisesti laillista maahanmuuttoa, joka tapahtuu salaamalla viranomaiselta maahantulon todellinen tarkoitus ja antamalla asiaan liittyviä vääriä tietoja mukaan lukien asiakirjaväärennykset. Esimerkkinä säännöksen soveltamistilanteista mainitaan lumeavioliit-tojen ohella liikemiesviisumit ja opiskelija-aseman väärinkäyttö.²²²

Lisäksi uuden ulkomaalaislain säätämisen yhteydessä ehdotetaan poistettavaksi Suomen kansalaisten osalta nykyisen UlkL:n 18 c 1 momentin vaatimus tutkia, onko puolisoilla mahdollisuutta viettää perhe-elämää jossakin toisessa maassa. Kyseinen vaatimus koskisi jatkossa ainoastaan tilanteita, joissa maassa oleskeleva ulkomaalainen on alunperin saapunut maahan perheenjäsenenä esimerkiksi avioliiton perusteella ja hän hakee kyseisen perhesiteen katkettua uutta perhetään kotimaastaan Suomeen.²²³

Samaa sukupuolta olevien parien tilanne selkiytynee jatkossa ulkomaalaislain uudistuksen yhteydessä, sillä samaa sukupuolta olevien parisuhteiden rinnastaminen avoliittoon ja avioliittoon on ehdotetaan otettavaksi suoraan lakiin (ehdotuksen 37.2 §). Perheenjäsenen määritelmään liittyvä avoliiton kestoa koskeva kahden vuoden määräaika on tarkoitus tehdä joustavammaksi. Jatkossa asumiskavaatimusta ei edellytetä, jos sitä vastaan on painava syy. Tällainen voisi olla esimerkiksi se, että yhdessä asumisen osoittaminen on käytännössä vaikeaa.²²⁴

Toimeentulovaatimus on tarkoitus kirjoittaa lakiin nykyistä selkeämmin (ehdotuksen 39 §). Keskeistä uudessa säännöksessä olisi se, että yhteiskunta ei vastaisi ulkomaalaisen oleskelusta aiheutuvista kustannuksista, vaan kustannukset hoitaisi oleskeluluvan saaja itse, hänen perheenjäsenensä, sukulaisensa tai muu taho. Toimeentulovaatimus koskisi hallituksen esityksen mukaan jatkossa myös Suomesta käsin oleskelulupaa hakevia ja jatko-oleskelulupaa hakevia. Toimeentulovaatimuksesta voitaisiin poiketa, jos siihen olisi poikkeuksellisen painava syy. Tällainen voisi olla muun muassa alaikäisen lapsen etu.²²⁵ Hallituksen esityksessä ei kuitenkaan mainita, onko tarkoitus jatkossakin edellyttää turvattua toimeentuloa Suomen kansalaisen ulkomaalaisen puolison lapsilta.

Ulkomaalaislakiin ehdotetaan otettavaksi uuden määräaikaisen oleskeluluvan myöntämisperusteita koskeva säännös (ehdotuksen 54 §). Sääntely koskisi samanlaisena sekä tilanteita, joissa henkilö haluaa uuden määräaikaisen oleskeluluvan samalla perusteella kuin aikaisemmin että tilanteita, joissa oleskelun peruste on muuttunut ja jatkolupaa haetaan uudella perusteella. Koska ulkomaalainen on

²²² HE 265/2002, 141.

²²³ HE 265/2002, 149.

²²⁴ HE 265/2002, 142.

²²⁵ HE 265/2002, 141-144, 151; Ulkomaalaislakityöryhmän mietintö 2001, 7.

oleskellut laillisesti oleskeluluvalla Suomessa uuden perusteen syntyessä, hänen ei edellytettäisi poistuvan maasta ja jättävän oleskelulupahakemustaan ulkomaille, vaan hän voisi jättää hakemuksensa kihlakunnan poliisilaitoksella ja jäädä Suomeen odottamaan siihen ratkaisua.²²⁶ Lakiin on tarkoitus ottaa myös maininta tilanteista, joissa ulkomaalainen on saanut oleskeluluvan perhesiteen perusteella, mutta perheside on katkennut. Tällöin vaadittaisiin jatkoluvan saamiseksi, että ulkomaalaisella on kiinteät siteet Suomeen (ehdotuksen 54.5 §).

Ulkomaalaislain uudistamisen yhteydessä ehdotetaan lakiin otettavaksi säännös oleskeluluvan myöntämisestä yksilöllisen inhimillisen syyn perusteella tilanteissa, joissa ulkomaalaiselta ei voitaisi kohtuudella vaatia kotimaahan palaamista (ehdotuksen 52 §). Kyseessä voisi olla esimerkiksi haavoittuvassa asemassa oleva lapsi, vanhus tai yksinhuoltaja ja kyseessä oleva maa olisi sellainen, johon palaamista ei voitaisi vaatia pitkähkön Suomessa oleskelun jälkeen kaikki asiaan vaikuttavat seikat huomioon ottaen. Säännös koskisi myös perhesiteen perusteella Suomeen saapuneita.²²⁷ Tällä perusteella voitaisiin mahdollisesti myöntää oleskelulupa perheväkivaltatilanteissa, joissa hakijalle ei ole muodostunut kiinteitä siteitä Suomeen. Hallituksen esityksessä näihin tilanteisiin ei säännöksen yhteydessä kuitenkaan nimenomaisesti viitata.

Myös pysyvän oleskeluluvan myöntämisedellytykset on tarkoitus säännellä jatkossa nykyistä selkeämmin laissa (ehdotuksen 56 §). Pysyvän oleskeluluvan myöntämisedellytyksenä nykyisin oleva kahden vuoden yhtäjaksoinen laillinen oleskelu Suomessa ehdotetaan nostettavaksi neljään vuoteen. Tässä yhteydessä hallituksen esityksessä viitataan muiden EU:n jäsenvaltioiden pitempiin asumisaikavaatimuksiin ja säännösten harmonisointiin.²²⁸

Ulkomaalaislain kokonaisuudistusta koskevassa hallituksen esityksessä todetaan, että EU:n perheen yhdistämisdirektiiviehdotus ei nykyisessä muodossaan vaikuttaisi Suomen ulkomaalaislain sisältöön, sillä ulkomaalaislaki takaa pääosin ulkomaalaiselle direktiiviehdotuksen minimiehtoja paremmat oikeudet.²²⁹

8. LUMEAVIOLIITOT DE LEGE FERENDA

Lumeavioliitoista on vaikea saada pitävää otetta. Tämä näyttää pätevän sekä lumeavioliittoja koskevaan sääntelyyn että oikeuskäytäntöön. Molemmissa ongelmat johtuvat ennen kaikkea lumeavioliittoilmiön luonteesta. Avioliittoinstituutio on hyvin otollinen kohde hyväksikäytölle, sillä avioliiton solmimisen motiivit

²²⁶ HE 265/2002, 95.

²²⁷ HE 265/2002, 154.

²²⁸ HE 265/2002, 168-169.

²²⁹ HE 265/2002, 121.

voivat olla ainoastaan avioliiton osapuolten itsensä tiedossa, jos heidänkään. Ulkopuolinen ei voi päätellä lumeavioliiton tai toisaalta todellisen perhe-elämän olemassaoloa muuten kuin olosuhteista kuten parisuhteen syntymistavasta, yhdessä asumisesta ja suhteen jatkumisesta. Olosuhteiden selvittämistä ei voida kuitenkaan tehdä liian yksityiskohtaisesti, sillä perhe-elämän viettämiseen välttämättömänä osana kuuluvaa yksityisyyttä suojataan viranomaisien puuttumiselta perus- ja ihmisoikeussäännöksillä.

Yksittäisissä tapauksissa ei ole yleensä kysymys selvästi joko lumeavioliitosta tai todellisesta perhe-elämästä, vaan ne sijoittuvat johonkin kohtaan näiden ääripäiden väliin. Erityisesti ulkomaalaisoikeudessa sääntelyn ”osumatarkkuus” näyttää tästä syystä olevan melko heikko. Lumeavioliittoihin liittyvä oikeussääntely koskettaa myös muita kuin varsinaisesti lumeavioliiton osapuolia ja toisaalta sillä ei tavoiteta kaikkia lumeavioliittotapauksia. Esimerkiksi ensimmäisen oleskeluluvan hakeminen ulkomailta, jota on perusteltu kansainvälisesti yhtenä tehokkaana keinona estää lumeavioliittoja, vaikuttaa todellisuudessa kaikkien perhettä perustamassa olevien pariskuntien elämään. Nykyisen käytännön mukaan avioliiton solmineet puoliset voivat joutua puolesta vuodesta vuoteenkin erilleen, kun ulkomaalainen puoliso odottaa oleskelulupaansa ulkomailla. Oleskeluluvan saamisen edellytyksenä oleva todellinen perhe-elämä ei siten ole aina edes käytännössä mahdollista. Puolisolle tästä aiheutuvien henkisten kärsimysten lisäksi oleskeluluvan hakeminen ulkomailta ja matkustelu todellisen perhe-elämän osoittamiseksi tulee myös taloudellisesti kalliiksi. Kohtuuttomien vaatimusten asettaminen ulkomaalaisen kanssa avioituneelle ei takaa kovin hyvää alkua suhteelle eikä saa varmastikaan ulkomaalaista puolisoa tuntemaan itseään kovin tervetulleeksi Suomeen.

Ennen avioliiton solmimista sovellettaviin avioliitto-oikeudellisiin sääntelytapoihin liittyy vastaavia kohdentumisongelmia. Avioliiton motiivien selvittäminen ennen avioliiton solmimista voi olla jopa jälkikäteistä ulkomaalaisoikeudellista kontrollia vaikeampaa, sillä siinä vaiheessa puolisoitten tarkoitusperiä voi vielä huonommin päätellä olosuhteista. Sen sijaan avioliitto-oikeudesta voisi löytyä oikeudenmukaisia keinoja puuttua lumeavioliiton vaikutuksiin avioliiton solmimisen jälkeen. Kysymykseen voisi tulla esimerkiksi mahdollisuus tuomita lumeavioliitto peruutuneeksi. Käytännössä tästäkin saattaisi kuitenkin aiheutua enemmän ongelmia kuin mitä sillä saadaan ratkaistuksi.

Rikosoikeudellinen sääntely ei selvästikään voi olla yksinään tehokas estämään lumeavioliittoja, mutta sillä olisi mahdollista täydentää muuta sääntelyä ja puuttua yhteiskunnan kannalta erityisen haitalliseen ja vaaralliseen sekä muiden yksilöiden oikeuksia loukkaavaan toimintaan. Tällaisena voisi pitää esimerkiksi laajamittaista lumeavioliittovälitystoimintaa.

Lumeavioliittoilmiö sijaitsee usean eri oikeudenalan leikkauspisteessä. Tehokkaan ja oikeudenmukaisen lumeavioliittojen sääntelyn rakennuspuita löytyy ainakin ulkomaalais-, avioliitto- ja rikosoikeudesta, perus- ja ihmisoikeussäännöksistä ja yhteisöoikeudesta. Sellaisen sääntelykokonaisuuden kehittäminen, joka estäisi tehokkaasti lumeavioliittoihin liittyviä ongelmia, mutta joka turvaisi myös kohtuudella sääntelyn kohteiksi joutuvien asianosaisten oikeudet, on erittäin haastava tehtävä. Oikeussääntelyä on tuskin mahdollista saada koskaan niin aukottomaksi ja täydelliseksi, ettei tarpeeksi motivoitunut hakija saisi lumesuhteen perusteella oleskelulupaa. Siksi parempi lähtökohta voikin olla todellista perhe-elämää viettävien pariskuntien suojeleminen tarpeettomilta rajoituksilta.

Oikeudenmukaisuuden saavuttamiseksi yksittäisissä tapauksissa ovat käyttökelpoisia toimivat ja usein sovelletut kohtuullistamissäännökset. Tällaisia säännöksiä on nykyisessäkin lainsäädännössä. Yksittäistapauksissa voisi ehkä nykyistä enemmän joustaa kohtuuserusteilla silloin, kun perhesiteen perusteella myönnettävän oleskeluluvan tiukat edellytykset estäisivät selkeästi todellisen perhe-elämän viettämisen.²³⁰ Toisaalta oikeuskäytännön läpikäyminen osoittaa, että ei ole kovin suuri ihme, vaikka ulkomaalaislakia soveltavat viranomaiset olisivat tulleet hieman varovaisiksi monista väärinkäytöstapauksista. Tällöin epäselvissä tilanteissa ei aina välttämättä valita kaikkein ihmisoikeusmyönteisintä vaihtoehtoa.

Lumeavioliitto on jo lähtökohtaisesti kansainvälinen ilmiö. Maailmalla havaitut ilmiöt rantautuvat Suomeenkin vaihtelevalla ajallisella viiveellä. Suomi ei ole enää vain syrjäinen, kylmä maa Pohjolan perukoilla. Suomen houkuttelevuus maahanmuuttomaana on kasvanut moninkertaiseksi EU-jäsenyyden myötä ja kasvaa koko ajan. Tällä hetkellä esimerkiksi perheen yhdistämistä koskeva sääntely on Suomessa monista ongelmistaan huolimatta kuitenkin kansainvälisesti verrattuna melko liberaalia.

Vaikka ulkomaalaisten maahanmuuttoa ja oleskelua koskeva kansallinen sääntely poikkeaa tällä hetkellä suuresti eri Euroopan maissa, syntyy tälläkin alueella tulevaisuudessa lisää yhteiseurooppalaista sääntelyä. Tähän vaikuttaa yhteisten maahanmuuton rajoittamista koskevien intressien lisäksi jatkossa myös mahdollisuus päättää maahanmuuttoa koskevista asioista määräenemmistöllä.

EU:n alueen ulkorajojen sulkemisen ja kolmansien maiden kansalaisten maahanmuuton rajoittamisen kanssa samanaikaisena kehityskulkuna on toisaalta jo alueella laillisesti oleskelevien kolmansien valtioiden kansalaisten oikeuksien parantaminen. Tällä hetkellä EU:n piirissä ollaan valmistelemassa perheen yhdistämis-

²³⁰ Kohtuullistamissäännösten tärkeyttä ovat korostaneet myös eduskunnan oikeusasiamies Lehtimaja (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus 2001, 283) sekä ulkomaalaislakityöryhmän jäsen, hallinto-oikeustuomari Ulf Ekebon (haastattelu 22.5.2002).

tä koskevan direktiivin lisäksi myös muita alueella oleskelevien kolmansien maiden kansalaisten asemaa parantavia säännöksiä. Uudistuksissa tavoitteena on se, että EU:n alueella laillisesti oleskelevien kolmansien maiden kansalaisten oikeudet olisivat hyvin lähellä EU-valtioiden omien kansalaisten oikeuksia. Yhdessä EU:n rajojen sulkeminen ja toisaalta kattavien perheen yhdistämisen ja muiden oikeuksien takaaminen kaikille alueella jo oleskeleville henkilöille kansalaisuudesta riippumatta voi johtaa lumenavioliittojen määrän valtavaan kasvuun.

EU:n laajentumisen myötä esimerkiksi virolaisilla ja mahdollisesti myös turkkilaisilla, jotka ovat tällä hetkellä hyvin edustettuina hallinto-oikeuden lumenavioliittotapauksissa, ei olisi jatkossa enää tarvetta solmia lumenavioliittoja EU:n alueelle päästäkseen. Lumenavioliitto-ongelma ei kuitenkaan katoa mihinkään, sillä lumepuolisot tulevat vain muista maista. EU:n ulkorajojen siirtyminen itään lisää varmasti muun muassa entisten neuvostotasavaltojen kansalaisten kanssa solmittuja avioliittoja. Suomessa esimerkiksi rajanaapurin Venäjän kansalaisten kanssa solmittujen avioliittojen aitoutta tullaan myös jatkossa tutkimaan.

Lumenavioliitot ovat yleistyneet aikaisemminkin, kun ihmisten välille on yritetty pystyttää keinotekoisia rajoja. Suomalaiset ja muut eurooppalaiset liikkuvat joka puolella maailmaa myös Euroopan ulkopuolella ja kansainvälistymisen myötä sekä todelliset että lumenavioliitot ulkomaalaisten kanssa lisääntyvät koko ajan. Toimivan sääntelyn tarve tulee entisestäänkin kasvamaan.

LÄHTEET

Aarnio, Aulis & Kangas, Urpo: Perhevarallisuus oikeus. Jyväskylä 2002.

Aer, Janne: Muistio 5.2.2002. Helsingin hallinto-oikeus (julkaisematon).

Anderson, Michelle J.: A Licence To Abuse: The Impact of Conditional Status on Female Immigrants. The Yale Law Journal [Vol. 102: 1993], 1401-1430.

Andrew, Michele & Hartikainen, Miira: Rajat ylittävä rakkaus. Turvakotien näkökulma Suomeen avioituneiden maahanmuuttajanaisten elämään. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 20. Helsinki 1999.

Bredal, Anja: Arrangerte ekteskap og tvangsekteskap i Norden. TemaNord 1999:604. Nordisk Ministerråd. København 1999.

Brochmann, Grete: The Mechanisms of Control. In Brochmann, Grete & Hammar, Tomas (eds.): Mechanisms of Immigration Control. A Comparative Analysis of European Regulation Policies. Berg 1999.

The Constitutionality of the INS Sham Marriage Investigation Policy. Notes. Harvard Law Review [Vol 99: 1986], 1238-1254.

Dertinger, Antje: Schenk mir deinen Namen. Scheinehen zwischen Menschlichkeit und Kriminalität. Verlag J. H. W. Dietz Nachfolger GmbH. Bonn: Dietz 1999.

Eduskunnan lausuma 28.9.2001 – HE 200/2000 Halituksen esitys laiksi virallistetusta parisuhteesta.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus toiminnastaan vuonna 2001. Helsinki 2002.

Ehdotus neuvoston direktiiviksi oikeudesta perheen yhdistämiseen (KOM/99/0638 lopullinen).

Ehdotus neuvoston (päättölauselmaksi) maahanmuuttosäännösten kiertämiseksi solmitujen avioliittojen estämiseksi toteutettavista toimenpiteistä. Euroopan unionin neuvosto 2.7.1997. (Asiakirja 9392/97 ASIM 137).

Ehdotus perheen yhdistämisestä koskevien ulkomaalaislain säännösten muutoksiksi. Työryhmän välimietintö 1997. Sisäasiainministeriön julkaisu 11/1997. Helsinki 1997.

Elmbrant, Björn: Palme. Borås 1989.

Eriksson, Maja Kirilova: The Right to Marry and to Found a Family. A World-Wide Human Right. Skrifter från Juridiska Fakulteten I Uppsala 28. Göteborg 1990.

Fraud with Respect to Civil Status in ICCS member States. Up-dated edition of the study by Isabelle Guyon-Renard and the ICCS Secretariat General published in 1996.

Commission Internationale de l'État Civil (CIEC) – Secretariat General. Strasbourg 2000. <URL: <http://perso.wanadoo.fr/ciec-sg/Etudes/Fraude/FraudeAngl.pdf>>. 6.3.2002

Gottberg, Eva: Perhesuhteet ja lainsäädäntö. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeuden julkaisusarja A:83. Turku 1996.

Haarakangas, Tanja & Ollus, Natalia & Toikka, Sini: Väkivaltaa kokeneet maahanmuuttajanaiset - haaste turvakotipalveluille Suomessa. Tasa-arvojulkaissu 2000:3. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.

HaVM 29/1998 – HE 50/1998 Hallituksen esitys laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta.

HE 47/1990: Hallituksen esitys Eduskunnalle ulkomaalaislaiksi.

HE 309/1993: Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 6/1997: Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.

HE 50/1998: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta.

HE 200/2000: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi virallistetusta parisuhteesta.

HE 44/2001: Hallituksen esitys Eduskunnalle eräiden avioliittoa ja perimystä koskevien kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvien säännösten uudistamisesta.

HE 76/2002: Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi sukusolujen ja alkioiden käytöstä hedelmöityshoidossa ja isyyslain muuttamisesta.

HE 235/2002: Hallituksen esitys Eduskunnalle kansalaisuuslaiksi.

HE 265/2002: Hallituksen esitys Eduskunnalle ulkomaalaislaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

Heikkilä, Liisa: Perhe-elämän suoja ja perheenyhdistäminen Helsingin hallinto-oikeuden käytännössä. Helsingin hallinto-oikeus 6.6.2001 (julkaisematon muistio).

Helsingin hallinto-oikeus. Lopputulos maittain ulkomaalaisasioissa 1.1.2001-31.12.2001. (julkaisematon tilastoajo 10.1.2002).

Herring, Jonathan: Family Law. Pearson Education Limited 2001.

Hondius, Frits W.: Civil Status Fraud. In Korella, G. D. & Twomey, P. M. (eds): Towards a European Immigration Policy. Current Situation – Perspectives. European Interuniversity Press and College of Europe. Brussels 1993.

Huhtaniemi, Maarit (toim.): Kauniit ja rohkeat filippiinat. Filippiiniläisnaiset meillä ja muualla. Filippiinit-seura. Helsinki 1996.

Hynynen, Pertti: Monikulttuurinen Eurooppa-linnoitus. Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Julkaisuja 18/1997. Tampere 1997.

Jones, James A.: The Immigration Marriage Fraud Amendments: Sham Marriages or Sham Legislation? Florida State University Law Review [Vol. 24: 1997], 679-701. Myös <URL: <http://www.law.fsu.edu/journals/lawreview/downloads/243/jones.pdf>>.

Kangas, Urpo: Suomen nimioikeus. Lyhyt oppimäärä. Jyväskylä 1998.

Kekomäki, Kalle: Suomalainen karkotuskäytäntö ja Euroopan ihmisoikeussopimus. Julkisoikeuden tutkimuksia ja kurssikirjoja n:o 3. Joensuun yliopiston yhteiskuntapolitiikan ja filosofian laitos. Joensuu 1997.

Kirkkohallitus: Vetoamus valtioneuvostolle suomalais-ulkomaalaisten aviopuolisoiden perhe-elämän kunnioittamisen takaamiseksi 2.11.2000. Myös <URL: <http://www.evl.fi/kkh/kt/uutiset/mar2000/khvetoom.htm>> 17.1.2002

Komiteanmietintö 1992:12. Perheet ja laki. Perhetoimikunnan mietintö. Helsinki 1992.

Komiteanmietintö 1997:5. Hallittu maahanmuutto ja tehokas kotoutuminen. Maahanmuutto- ja pakolaispersoittamisen toimikunnan mietintö.

Kretschmer, Jörg: Scheinehen. Missbrauch des Instituts der Ehe (und der Adoption) zu aufenthaltsrechtlichen Zwecken in der Bundesrepublik Deutschland und den USA. Schriftenreihe der wissenschaftlichen Gesellschaft für Personenstandswesen und verwandte Gebiete mbH, Band 39. Verlag für Standesamtswesen. Frankfurt am Main 1993.

Krieken van, P. J (ed.): The Migration Acquis Handbook. The Hague 2001.

Kuosma, Tapio: Ulkomaalainen, pakolainen, turvapaikanhakija. Ulkomaalaiskohtelusta ulkomaalaislain mukaan. Helsinki 1999.

Kurri, Tuomo: Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan merkityksestä ulkomaalaisen maasta poistamisesta. Perhe-elämää suojaavan ihmisoikeusperiaatteen vaikutus ulkomaalaisen käännättämiseen tai karkottamiseen rikosperusteella. Lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto. Julkisoikeuden laitos. Helmikuu 1999.

Laine, Marjaana: Ulkomaalaisen oikeudellinen asema Suomessa. Työhallinnon julkaisu nro 280. Työministeriö. Helsinki 2001.

LaVM 15/2001 – HE 200/2000 Hallituksen esitys laiksi virallistetusta parisuhteesta.

LaVM 29/2002 – HE 76/2002 Hallituksen esitys laeiksi sukusolujen ja alkuiden käytöstä hedelmöityshoidossa ja isyyslain muuttamisesta.

Legomsky, Stephen H.: Family Unity and Immigration Policy in the United States. <URL: <http://www.uni->

konstanz.de/FuF/ueberfak/fzaa/german/veranstaltungen/workshp/legomsky.htm>.
23.2.2002

Lehti, Martti & Aromaa, Kauko: Naiskauppa, laitton siirtolaisuus ja Suomi. Nykytilanne, lainsäädäntö ja tutkimuslähteet. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 186. Helsinki 2002.

Looking for a Family Resemblance: The Limits of the Functional Approach to the Legal Definition of Family. Notes. Harvard Law Review [Vol. 104: 1991], 1640-1659.

Mach-Hour, Elisabeth: Binational families between family law and immigration law. 1999. <URL: <http://www.uni-konstanz.de/FuF/ueberfak/fzaa/german/veranstaltungen/workshp/binationals.htm>>.
12.8.2002

Motomura, Hiroshi: Family Reunification in U.S. Immigration Law: Recent Developments: Financial Responsibility and Discretionary Relief. <URL: <http://www.uni-konstanz.de/FuF/ueberfak/fzaa/german/veranstaltungen/workshp/motomura.htm>>.
12.8.2002

Muutettu ehdotus neuvoston direktiiviksi oikeudesta perheen yhdistämiseen KOM(2000) 624 lopullinen, 10.10.2000. Osoitteessa <URL: http://europa.eu.int/eur-lex/fi/com/pdf/2000/fi_500PC0624.pdf>. 22.2.2002

Muutettu ehdotus neuvoston direktiiviksi oikeudesta perheen yhdistämiseen KOM(2002) 225 lopullinen, 2.5.2002. Osoitteessa <URL: http://europa.eu.int/eur-lex/fi/com/pdf/2002/com2002_0225fi01.pdf>. 28.8.2002

Månsson, Sven-Axel: Kärlek och kulturkonflikt. Invandarmäns möte med svensk sex- och samlevnadskultur. Socialstyrelsen. Arlöv 1984.

Naisten syrjinnän poistamista käsittelevän komitean Suomea koskevat päätelmät 24.1.2001 (CEDAW /C/ 2001/I/CRP.3). <URL: <http://formin.finland.fi/doc/fin/ihmisoik/raportointi/paatsuo/naisoik.html>> 26.1.2003

Pawlowski, Hans-Martin: Überlegungen zur sogenannten Scheinehe. Zeitschrift für das gesamte Familienrecht 1991/5, 501-507.

Pellonpää, Matti: Euroopan ihmisoikeussopimus. Helsinki 2000.

Rapport vedrørende familiesammenføring i de nordiske lande. Afgivet af arbejdsgruppen under Den Nordiske Samrådsgruppe på Højt Niveau for Flytningspørgsmål (NSHF). København 1996.

Rautiala, Martti: Avioliiton päättäminen ja purkaminen. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisu B-sarja n:o 30. Vammala 1984.

Regeringens proposition 1999/2000:43. Uppehållstillstånd på grund av anknytning. <URL: http://www.ud.se/propositionermm/propositioner/pdf/p19992000_43.pdf>.
25.2.2002

Scholes, Robert J.: The "Mail-order Bride" Industry and its Impact on U.S. Immigration. 1997. <URL: <http://www.clas.ufl.edu/users/rscholes/writeup.htm> >. 22.2.2002

Sisäasiainministeriön määräys 4.5.1999 dnro 5/011/99. Päätöksenteko käännyttämistä ja maasta karkottamista koskevassa asiassa.

Sisäasiainministeriön ohje 26.11.1993 dnro 5/010/93. Menettely haettaessa oleskelulupaa perheen yhdistämistä varten, kun Suomessa oleva lähiomainen on pakolainen tai saanut oleskeluluvan suojelun tarpeesta tai painavasta humanitaarisesta syystä.

Sisäasiainministeriön ohje 27.4.1999 dnro 9/011/99. Oleskelu- ja työluopaohje.

SOU 1994:60. Särskilda skäl – utformning och tillämpning av 2 kap. 5 § och andra bestämmelser i utlänningslagen. Slutbetänkande av Utredningen om översyn av vissa delar av utlänningslagstiftningen m.m. Stockholm 1994.

SOU 1997:152. Uppehållstillstånd på grund av anknytning. Betänkande av Anknytningsutredningen. Stockholm 1997.

SOU 2002:13. Vår anhöriginvandring. Delbetänkande av Anhörigkommittén. Stocholm 2002.

Suomalainen karkotuskäytäntö 1997 poliisin näkökulmasta. Sisäasiainministeriö. Poliisiosaston julkaisu 7/1999. Helsinki 1999.

Suomen 4. määräaikaissäätö kaikkinaisten naisten syrjinnän poistamista koskevan kansainvälisen yleissopimuksen toteutumisesta. Lokakuu 1999. <URL: <http://formin.finland.fi/doc/fin/ihmisoik/naiset.html> > 26.1.2003

Tilastokeskus. Perheet 2000. SVT Väestö 2001:12. Helsinki 2001.

Tilastokeskus. Väestömuutokset 2000. SVT Väestö 2001:13. Helsinki 2001.

Tilastokeskus. Väestörakenne 2001. SVT Väestö 2002:6. Helsinki 2002.

Toporova, Aglaja: Scheinehen als Möglichkeit sozialer Mobilität im postsowjetischen Russland. Berliner Osteuropa Info 12/1999. <URL: <http://www.oei.fu-berlin.de/Outnow/BOI12/boi12-forum2.pdf> >. 14.3.2002

Ulkomaalaislakityöryhmän mietintö 2001. Sisäasiainministeriön julkaisu 12/2001. Helsinki 2001.

Ulkomaalaisten vaimojen välitys. Työryhmän mietintö 1998. Oikeusministeriö.

Ulkomaalaisviraston ohje 23.6.1999 dnro 6/010/99. Ohje oleskelu- ja työluvista, käännyttämisestä ja maasta karkottamisesta.

Valtioneuvoston kirjelmä Eduskunnalle ehdotuksesta neuvoston direktiiviksi (oikeus perheen yhdistämiseen) (U 11/2000).

Virtanen, Sanna: Oleskeluluvan myöntäminen perhesiteen perusteella eräissä Euroopan maissa. Sisäasiainministeriön julkaisusarja 19/1999.

Väestörekisterikeskuksen lausunto ehdotuksesta päätöslauselmaksi maahanmuuttosäännösten kiertämiseksi solmittujen avioliittojen estämiseksi 25.8.1997 (dnro 843/030/97).

Vänttinen, Päivi: Vaimoja ja siirtolaisketjuja. Teoksessa Huhtaniemi, Maarit (toim.): Kauniit ja rohkeat filippiinat. Filippiiniläisnaiset meillä ja muualla. Filippiinit-seura. Helsinki 1996.

World Migration Report 2000. International Organization for Migration 2000.

Haastattelut

Haastattelu 22.5.2002 hallinto-oikeustuomari Ulf Ekebom, Helsingin hallinto-oikeus.

Puhelinhaastattelu 11.2.2002 neuvotteleva virkamies Tiina Sinkkanen, sisäasiainministeriön ulkomaalaisosasto.

Puhelinhaastattelu 16.5.2002 apulaistarkastaja Hannu Hirvonen, ulkomaalaisvirasto.

Puhelinhaastattelu 16.5.2002 ylikomisario Kari Koivuniemi, sisäasiainministeriön poliisiosasto.

Puhelinhaastattelu 16.5.2002 komisario Harri Palmu, Helsingin kihlakunnan poliisilaitos.

- 2003: 1 Kirsi Alila. Laadun kehittäminen ja ohjaustoiminta varhaiskasvatuksessa.
ISBN 952-00-1273-7
- 2 Iäkkään väestön terveyden ja toimintakyvyn ylläpitäminen ja edistäminen. Toim.
Anne Hietanen, Tiina-Mari Lyyra.
ISBN 952-00-1276-1
- 3 Anette Malinen. Kartoitus alkoholikorvikkeiden käytöstä Suomessa vuonna 2002.
ISBN 952-00-1313-X
- 4 Tapaturmatilanne 2002. Koti- ja vapaa-ajan tapaturmat ja niiden torjuntatyö.
ISBN 952-00-1314-8
- 5 Kannustavan sosiaaliturvan haaste. Toim. Pentti Kananen, Ulla Salonen-Soulié.
ISBN 952-00-1316-4
- 6 Eeva Kangasniemi. Rakkaudella yli rajojen? Lumeavioliitot.
ISBN 952-00-1320-2